

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie
Obor Aplikovaná etika

Mgr. et Mgr. Veronika Doskočilová

Zpracování viny u osob ve výkonu trestu

Diplomová práce

Vedoucí práce: MUDr. Lukáš Jan Fošum OP, Dr. theol.

Praha 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 8. listopadu 2022

Veronika Doskočilová

Bibliografická citace

Zpracování viny u osob ve výkonu trestu [rukopis]: diplomová práce / Veronika Doskočilová; vedoucí práce: MUDr. Lukáš Jan Fošum OP, Dr.Theol. -- Praha, 2023. -- 128 s.

Anotace

Diplomová práce se zabývá etickým tématem viny a jejím zpracováním u osob ve výkonu trestu. Vina se projevuje ve svědomí, prostupuje rovinou duchovní a často je celoživotní záležitostí, se kterou bývá obtížné se vyrovnat, zvláště u těžkých skutků. Práce toto téma uchopuje v praktické a teoretické rovině. Teoretický rámec představuje východiska související s vinou, koncept viny a možnosti jejího zpracování. Praktická část nabízí zpracování tří kazuistik vybraných osob ve výkonu trestu – jejich vnímání viny a způsobů vyrovnání se s ní. Stěžejním východiskem vybraných případů je udělení dlouhodobých trestů a doznání viny odsouzenými, tedy důležitý předpoklad nepopírání vlastního zavinění. Význam kazuistik pro potřeby práce spočívá v opírání se o teoretická zjištění, díky kterým je možné s odsouzenými analyzovat témata týkající se viny, a získat tak jejich náhled. Cílem práce je reflexe teoretické roviny a zpracovaných kazuistik, které mohou vyústit v kritické zhodnocení teoretických předpokladů.

Klíčová slova

etika, hřích, morálka, odnětí svobody, odpuštění, smíření, svědomí, vina, víra, vězeň, trest

Abstract

The diploma thesis deals with the ethical topic of guilt and its processing of persons serving a sentence. Guilt is closely connected with the human conscience. It also touches the human spirituality. Very often it is a lifelong issue that can be difficult to deal with, especially with connection to serious crimes. The thesis covers this topic on a practical and theoretical level. In the theoretical framework, the thesis introduces the concept of guilt and the possibilities of its coping. The practical part deals with the introduction of three case studies of persons serving a sentence - their perception and dealing with a guilt feeling. The importance of selected case studies is connected to theoretical starting points, thanks to which it is possible to analyse topics related to guilt and dealing with the guilt. The goal of the thesis is a reflection on the theoretical level and processed case studies, which can result in a critical evaluation of theoretical assumptions.

Keywords

ethics, sin, morality, imprisonment, forgiveness, reconciliation, conscience, guilt, faith, prisoner, punishment

Počet znaků (včetně mezer): 245 428

Poděkování

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala vedoucímu práce MUDr. Lukáši Janu Fošumovi OP, Dr. theol. za trpělivost, cenné rady, připomínky a vstřícný přístup během zpracování diplomové práce.

Můj dík také patří panu Pavlu Zvolánkovi T.Bh. za zprostředkování kontaktu a korespondence s odsouzenými a nápomocnost během práce.

Současně děkuji Michalovi, Janovi a Štefanovi za ochotu a čas podělit se o své názory na téma viny.

V neposlední řadě děkuji své rodině za lásku, podporu a trpělivost vyjadřovanou po celou dobu studia i mimo ni.

Obsah

Úvod.....	8
1 Teoretická východiska – vymezení pojmů.....	10
1.1. Etika a aplikovaná etika	10
1.2. Mrav a morálka	13
1.3. Dobro	15
1.4. Zlo	17
1.5. Svědomí a přirozený zákon.....	18
1.6. Hřích	25
1.7. Trest	27
1.8. Shrnutí kapitoly.....	32
2 Vina a její zpracování.....	34
2.1. Vina z pohledu náboženství.....	34
2.1.1. Křesťanství.....	34
2.1.2. Buddhismus.....	36
2.1.3. Hinduismus	38
2.1.4. Islám.....	40
2.2. Vina z pohledu vědních oborů	42
2.2.1. Eticko-filozofická reflexe viny	42
2.2.1.1. Konrad Hilpert: Vina jako antropologický fenomén a etické téma	42
2.2.1.2. Karl Jaspers: Metafyzická vina jako konsekvence morální viny ...	44
2.2.2. Psychologie	45
2.2.2.1. S. Freud, E. Fromm: Vědomé a nevědomé pocity viny	46
2.2.2.2. C. G. Jung a Lawrence H. Staples: Vina jako prostředek k očistění	46
2.2.2.3. P. Tournier: Propojení psychologie a teologie v otázce viny	47
2.2.2.4. H.B. Lewis: Rozdíl mezi vinou a studem.....	49
2.2.3. Sociologie.....	50
2.2.4. Právo	51
2.3. Způsoby zpracování viny.....	52
2.3.1. Náboženské formy zpracování viny.....	53
2.3.1.1. Křesťanství	53
2.3.1.2. Východní náboženství a islám.....	59
2.3.2. Psychologické přístupy	61
2.3.2.1. Zapuzení vs. uvědomění.....	61
2.3.2.2. Přijetí viny jako předpoklad cesty očisty.....	62
2.3.2.3. Katarze, zrcadlení, tvorba.....	63
2.3.2.4. Odčinění	64
2.3.2.5. Odpuštění.....	65
2.3.3. Restorativní programy.....	66
2.3.3.1. Mediace	69
2.3.3.2. Program Building Bridges.....	69
2.3.3.3. Program Vnímám i Tebe	70
2.3.3.4. Projekt Věžňova cesta	70
2.4. Shrnutí kapitoly.....	71
3 Vězeňský systém ČR.....	74
3.1. Vězeňská duchovní služba.....	74

3.2.	Penitenciaristika ve vězeňském systému ČR.....	78
3.2.1.	Vychovatel	79
3.2.2.	Sociální pracovník.....	80
3.2.3.	Psycholog	81
3.2.4.	Speciální pedagog	83
3.3.	Shrnutí kapitoly.....	84
4	Praktická část.....	86
4.1.	Cíl výzkumu.....	86
4.1.1.	Metodika sběru a technika sběru dat.....	86
4.1.2.	Charakteristika zkoumaného vzorku.....	87
4.1.3.	Etika sběru dat.....	87
4.2.	Kazuistiky	88
4.2.1.	Kazuistika 1.....	88
4.2.1.1.	Percepce pojmů z teoretické části.....	88
4.2.1.2.	Percepce viny.....	90
4.2.1.3.	Zpracování viny.....	91
4.2.1.4.	Role odborných pozic v procesu zpracování viny.....	93
4.2.2.	Kazuistika 2.....	94
4.2.2.1.	Percepce pojmů z teoretické části.....	94
4.2.2.2.	Percepce viny.....	96
4.2.2.3.	Zpracování viny.....	97
4.2.2.4.	Role odborných pozic v procesu zpracování viny.....	99
4.2.3.	Kazuistika 3.....	100
4.2.3.1.	Percepce pojmů z teoretické části.....	100
4.2.3.2.	Percepce viny.....	102
4.2.3.3.	Zpracování viny.....	104
4.2.3.4.	Role odborných pozic v procesu zpracování viny.....	105
5	Evaluace výsledků kazuistik	106
5.1.	Percepce pojmů z teoretické části	106
5.2.	Percepce viny	109
5.3.	Zpracování viny	110
5.4.	Role odborných pozic v procesu zpracování viny	112
6	Závěr	114
7	Seznam použitých zkratk	117
8	Seznam literatury.....	118
9	Přílohy.....	127

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vědění ve svědomí	23
Obrázek 2: Schematická souvislost tématu viny s jinými ústředními tématy etiky	43

Seznam příloh

Příloha 1: Soubor položených otázek.....	127
--	-----

Úvod

„Každý svatý má minulost. Každý hříšník má budoucnost.“

(Oscar Wilde)

Vina se týká snad každého jedince. Málokdo dokáže s čistým svědomím prohlásit, že vinu nikdy nepocítil. Patrně každý si z dětství vybaví pocit provinilosti a případného trestu, který se zakořenil hluboko v něm, mnohdy přetrvává a neblaze působí na psychickou stránku. Vina je inherentní s lidským svědomím a prostupuje rovinou duchovní. A právě pro své působení a závažnost jejích následků si zasluhuje nemalou pozornost, a to i z etického hlediska.

Vina a její zpracování je etické téma prostupující napříč náboženskými směry a vědními obory. Od pradávna se vinou zabývaly především teologické duchovní sféry, vlivem úzké spjatosti s konceptem hříchu jako porušením Božího zákona. V novodobé historii s ohledem na dějinný kontext (především s první a druhou světovou válkou) se téma viny přesunulo do novějších oborů, jako je psychologie, sociologie či právo nahlízejících na vinu odlišnými optikami. Kupříkladu obor psychologie pracuje primárně s pocitem, tedy subjektivním prožíváním stavu jedince. Sociologie vnímá vinu v intenci porušení normy a následně kořenů příčin, které k danému jednání vedly. Právní věda striktně rozlišuje pojmy viny a trestu, který je od viny neoddělitelný. Filozofická perspektiva sleduje vzájemné působení hodnot a cílových představ stanovující závazky a také dopady za porušení. Významnou roli zde sehrávají další etická témata, jako je svoboda, zodpovědnost, svědomí, vůle, rozum, role autority.

Ač se náhledy na vinu napříč náboženskými směry a vědními obory odlišují, jsou zajedno, že nezpracovaná vina představuje těžkost v nitru jedince, se kterou je obtížné, ne-li nemožné, žít v sounáležitosti sám se sebou.

Cílem práce je představit koncept viny a možné způsoby jejího zpracování u osob ve výkonu trestu. Odsouzení byli zvoleni jako skupina, u které je, nikoliv ve všech případech, vina přítomna více než jinde a zavinění je současně potvrzeno odsuzujícím rozsudkem. Právě hmatatelnost viny a jejích prožitků je stěžejním předpokladem pro následný proces zpracování, a tedy i potřeby předkládané práce.

Práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část popisuje vybrané pojmy související s konceptem viny. Následující kapitola se věnuje teoretickému představení viny z pozice různých oborů a náboženských směrů, které významným způsobem ovlivňují prožívání jedince. Zvláštní pozornost je věnována křesťanství a jeho vlivu na duchovní rovinu vnímání viny. Další kapitola je zaměřena na způsoby zpracování viny opět z pozice vědních oborů a náboženství. Součástí této kapitoly je seznámení s restorativní justicí a některými dostupnými programy v České republice. Koncept restorativní justice má své místo v kapitole z důvodu úsilí o obnovení a narovnání vztahů s důrazem na akt smíření, jenž není možný bez uznání viny. Na konci každého úseku této teoretické části je zformulována otázka, která je následně kladena v korespondenci s odsouzenými.

Na výše uvedená teoretická východiska navazuje praktická část obsahující tři kazuistiky. Pro kazuistiky jsou vybrány osoby v dlouhodobém výkonu trestu. Stěžejním východiskem zvolených případů je doznání viny, tedy pro potřeby práce relevantní předpoklad nepopírání vlastního zavinění. Sběr informací vzhledem k epidemiologickým opatřením během pandemie koronaviru probíhal prostřednictvím několika měsíční korespondenční komunikace. Výsledné kazuistiky vychází ze souboru položených otázek opírající se o teorii. Cílem kazuistik je zjistit, jak odsouzení vnímají svou vinu a jakým způsobem s ní pracují.

Poslední kapitola se věnuje evaluaci kazuistik v návaznosti na popsanou teorii v úvodních kapitolách. Lze očekávat kritická zhodnocení teoretických předpokladů.

1 Teoretická východiska – vymezení pojmů

1.1. Etika a aplikovaná etika

Podle Jana Sokola je etika vědou o svobodném, individuálním a osobním jednání.¹ „Etika je reflexe způsobu života,“² uvádí Wolfgang Huber. Předmětem etiky je tedy lidské jednání odrážející se v životě jedince a reflektující jeho život ve společnosti. Někdy také bývá označována za vědu o morálce, neboť je na lidské činy nahlíženo z pozice morálky, tedy prostřednictvím souborů norem a pravidel. Základním předpokladem pro jednání jedince je svoboda, rozumovost a vůle, kterými se člověk liší od jiných živých organismů (rostliny, zvířata) a které zásadním způsobem ovlivňují mravní konání.³ Lidské skutky mohou být svou povahou označeny za dobré nebo špatné. Právě dichotomie dobra a zla a z ní vyplývající morální skutky jsou předmětem hodnocení oboru. Velice srozumitelné uchopení etiky předkládá Marek Vácha: „Etika zkoumá, co by mělo být, jaký způsob jednání je správný. Věda zkoumá neměnné, etika zkoumá naopak to, co by mohlo být jinak.“⁴

Za zakladatele etiky je považován antický filozof Aristoteles dílem *Etika Nikomachova*, ve kterém jako první představil systematickou mravní teorii, pojmenoval a diferencoval otázku dobra („Dobro jest to, k čemu všechno směřuje.“⁵) a představil rozdělení ctností. Tato syntéza položila základy oboru.

V době antiky byla etika spojována s důrazem na rozumovost a vzdělání (Aristoteles, Platón), v jiných směrech byla naopak vyzdvižována slast s cílem vyvarování se strasti (epikureismus). Vliv křesťanství posunul etiku blíže nitru jedince ve jméno Boží lásky zjevené v Ježíši Kristu (Sv. Augustin, T. Akvinský). Novověké směry se potom pokoušely vést etiku ve větší nezávislosti na víře. V průběhu dějin se praktická filozofie rozvinula do dalších oblastí (politika, ekonomie). Na jedince bylo nahlíženo z různých perspektiv. Thomas Hobbes poukazoval na silný pud sebezáchovy vedoucí k válce všech proti všem. Naopak Jean Jacques Rousseau shledával v lidských bytostech přirozenou

¹ Srov. SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s. 19.

² HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 14.

³ Srov. HABÁŇ, Metod. *Přirozená ethika*. Olomouc: Dominikánská Edice Krystal v Olomouci, 1944, s. 11.

⁴ VÁCHA, Marek Orko, Radana KÖNIGOVÁ a Miloš MAUER. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012, s. 19.

⁵ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 3. nezměněné vydání. Praha, Petr Rezek, 2009, 1094a.

přátelskost vedoucí k dosažení obecné vůle⁶ a vlády zákonů. Velkou změnu přinesl utilitarismus s důrazem na užitek pro co nejvíce osob. K jisté svébytné formulaci etických principů výrazně přispěl německý filozof Immanuel Kant důrazem na mravní jednání vycházející z povinnosti, nikoliv z pocitů a náklonností.

Tento stručný exkurz poukazuje na proměnlivost a vývoj oboru etika a jeho témat napříč dějinami. Pojmy jako mrav, úmysl, rozum, ctnost, povinnost, odpovědnost, cit, svědomí, spravedlnost byly zkoumány od počátku vzniku oboru. Provádění analýz jednotlivých pojmů se zvláště v teologii provádí v rámci fundamentální morálky, studiem jazyka etiky se v posledních dvou staletích začala zabývat metaetika. Ve 20. století, především v souvislosti se světovými válkami, množstvím konfliktů a postupnou globalizací, začala etika pracovat s novými pojmy, jako je např. solidarita, obecné blaho, subsidiarita, proporcionalita, trvalá udržitelnost. To dokládá, že etika představuje dynamický obor, který reaguje na soudobá témata, která prostupují další vědní disciplíny. Kupříkladu vina, relevantní termín pro předkládané téma, je pojmem uchopeným novějšími obory, jako je psychologie či sociologie. Již se nejedná pouze o téma filozofické, jak se u těchto vědních oborů, které pojímají vinu svým způsobem, přesvědčíme. Z tohoto důvodu je potřeba na etiku nahlížet v širší perspektivě oboru uchopujícího všeobecné pojmy a zásady vycházející z filozofického základu, které lze aplikovat na různé životní situace.

Aplikovatelnost obecných principů, které jsou dodnes vnímány jako relevantní východiska, je zvláště zkoumána v rámci aplikované etiky. Lze ji chápat jako převedení teoretických východisek do praxe. Vedle obecných pojmů je tedy nutné mít dostatečnou orientaci v problematice konkrétního oboru. Například pojmy trest či vina jsou nahlíženy odlišně v psychologii, sociologii, náboženství a právu.

Časté označení etiky jako čistě filozofické disciplíny nelze považovat za úplné. Východiska etických principů jsou totiž spatřována v západoevropské kultuře silně ovlivněné křesťanstvím, jejíž specifikem je odvolání se na Písmo svaté a kontinuální tradici. To je považováno za jakýsi zdroj jistot určující křesťanskou praxi, které zahrnují jistý etický směr. Tyto jistoty o podstatě lidského určení, jakožto i společnosti, formulují

⁶ V originále *volonté générale* představuje společný zájem občanů týkající se zásadních společenských otázek. Předpokladem je dosažení konsensu. Z obecné vůle lidu vychází obecná pravidla, tedy zákony.

nejobecnější kritéria, která dávají vznik křesťanské etice.⁷ Zásadním předpokladem křesťanství, potažmo křesťanské etiky, je víra v Ježíše Krista a jeho přijetí za absolutní vzor. Člověk formuje svůj život dle Kristova poselství odpovídající „vůli Otce“, které se propojuje ve všeobjímající lásce k Bohu a bližnímu.⁸ Z víry pramení veškerá láska a oddanost k přijetí a dodržování Božího zákona, který Bůh vložil do každého člověka. „Svůj zákon vložím do jejich nitra a napíšu jim ho na srdce. Budu jejich Bohem a oni budou mým lidem“ (Jer 31,33).

Otázky, kterými křesťanství obohacuje obor etiky, a které jsou současně relevantní pro tuto práci, je téma svědomí, hříchu, odpuštění, smíření, viny a trestu.

Náboženství a filozofie, potažmo věda, se při formulování etických principů vždy prolínaly a vzájemně inspirovaly. Například Jeho Svatost dalajlama odmítá skutečnost, že by v posledních letech věda vyvrátila náboženství a že je vzhledem k absenci hmatatelné duchovní autority morální jednání záležitostí pouze osobní volby. Dalajlama klade důraz na duchovní rovinu člověka, která bez ohledu na náboženské vyznání, vede člověka k užitečnému a uspokojivému životu.⁹ Současně prosazuje propojení duchovní roviny s rozumovou, když tvrdí, že výchozím bodem je předpoklad, že všechny bytosti si přejí dosáhnout štěstí a vyvarovat se utrpení. Čin, který považuje za neetický, je takový, který negativně ovlivňuje prožitky či očekávání ostatních, že budou šťastní.¹⁰ Etiku vnímá jako lidskou touhu po štěstí.¹¹ Přestože dalajlama je stoupencem buddhismu a v minulosti se zabýval studiem jiných náboženských koncepcí, k etice 21. století dodává: „Není příliš důležité, je-li člověk věřící či nikoliv. Mnohem důležitější je, aby to byl dobrý člověk.“¹²

⁷ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s.15.

⁸ Srov. FURGER, Franz. *Etika seberealizace, osobních vztahů a politiky*. Praha: Academia, 2003, s. 10.

⁹ Srov. Jeho Svatost dalajlama. *Etika pro nové milénium*. Praha: Pragma, 1999, s. 23.

¹⁰ Dalajlama dodává, že je nutné vzít v potaz i řadu jiných faktorů (úmysl, podstata činu jako takového). Srov. Tamtéž, s. 32.

¹¹ Srov. Tamtéž, s. 46.

¹² Tamtéž, s. 25.

1.2.Mrav a morálka

Jak bylo uvedeno, etika se zabývá mravním poznáním lidských skutků, tedy tím, co je morálně dobré a špatné. Co ale znamená morálně správné? „K čemu dobré jsou zákony pouhé, chybí-li mravnost?“¹³ táže se Horatius ve svém díle Ódy.

Zaměříme se proto na etymologii slova mravnost a morálka. Latinské slovo *mos*, v plurálu *mores*, znamená v překladu mravy, zvyky, obyčeje. Jedná se o získané vzorce chování, které jsou opakované. Člověk se za určitých podmínek a okolností rozhoduje a jedná podobně. „Pravidelnost je známkou, podle níž něco nazýváme mravem.“¹⁴ Každý člověk žije v odlišných kulturních, dějinných a sociálních poměrech a je utvářen vnitřními a vnějšími vlivy, a tudíž se jeho zvyky nebo také mravy liší. Mrav je tak odkázán na společenské předávání v konkrétní dané společnosti. Tuto pravidelnost potvrzuje i Jan Sokol, když uvádí: „Dělej všechno tak, jak se to dělá, jednej tak, jak jednájí ostatní.“¹⁵ V této souvislosti zmiňuje etymologickou spojitost českého slova mrav s ruským *nravit'sja* – líbit se. „Společnost vybírá ty správné (líbivé) vzory a učí, jak se to má dělat.“¹⁶ Přestože je mrav pro nositele samozřejmý, selhává v momentě, kdy se střetává s jiným mravem vycházejícím z odlišného sociokulturního prostředí a životních zkušeností.

Důležitým předpokladem pro mravní jednání je svoboda jednajícího. „Svoboda je první a základní podmínkou mravního jednání.“¹⁷ Všude, kde je svoboda jedince popírána, slábne právě pochopení mravní skutečnosti. Mravní dobro a zlo a mravní hodnota či opak jsou uskutečňovány pouze ve svobodné činnosti člověka. „Protože je člověk svobodný, může se rozhodovat s mravní odpovědností a jednat dobře.“¹⁸ Z tohoto důvodu je při hodnocení mravnosti skutku nutné nahlížet na čin nejen z pohledu činu samotného, ale též z pozice, zda se jednalo o svobodné rozhodnutí či zda nebyl veden

¹³ KUŤÁKOVÁ, Eva a Václav MAREK a Jana ZACHOVÁ. *Moudrost věků*. Praha: LEDA, 2018, s. 333.

¹⁴ Důležité je rozlišovat mezi mravem a obyčejem, protože pravidelnost je patrná u obou. Obyčej nemá vliv na etickou hodnotou pozorovatele a současně jej nelze považovat za známku mravní vyspělosti jednajícího. Může se jednat např. o různé druhy pozdravu.

KREJČÍ, František. *Positivní etika jakožto mravouka na základě přirozeném*. Praha: Jan Laichter, 1922, s. 66-67.

¹⁵ SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o., 2014, s. 69-70

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Praha: ZVON, 1996, s. 110.

¹⁸ Tamtéž.

například pod tíhou donucení, neboť tam, kde není svobody, není odpovědnosti, a tudíž ani viny.

Morálka je souhrnem přejatých a získaných hodnotících soudů, názorů, pravidel, zvyků a ideálů, jimiž se lidé ve svém jednání řídí. Jsou však individuální a proměnlivé v čase a kulturách. Výrazný vliv na morálku mají náboženství, která pro věřící formulují seznamy povinností (už např. Manuův zákoník¹⁹), příkazů a zákazů (Desatero) obsahující podstatné atributy: autoritu, pojem závazku, univerzalitu, jistý druh nepsané sankce.²⁰

Jiří Jankovský v knize *Etika pro pomáhající profese* pojednává o rozdělení morálky na autonomní a heteronomní. Heteronomní, nebo také přejatá morálka, je získávána v dětství. Výchovou a působením okolí jsou jedinci vštěpovány návyky a schémata chování, které přejímá za své. Především v době dospívání si jedinec vytváří vlastní vzorce a postoje, zaujímá kritičtější náhled na přejeté zvyky a na základě vzdělání a působení společnosti své postoje mění či upevňuje. Tím si vytváří morálku autonomní.²¹

Osvojené morální normy nezůstávají pouze záležitostí jednotlivce. Velice často přechází z osobní roviny do společenské, kde se proměňují v kodifikované, psané morální kodexy nebo zákonné normy. Dodržování je pak sledováno a v případě jejich porušení sankcionováno příslušnou autoritou, na niž se daný kodex či zákon vztahuje.

Psychologové uvádí, že: „Jedinec, který se dopouští trestné činnosti, má z hlediska běžného názoru vždycky narušenou morálku.“²² Slabé rozlišování mezi dobrem a zlem je jednou z příčin kriminálního chování. Právě tenkost této hranice, označována také za morální a amorální jednání, představuje jedno z důležitých témat v oblasti psychologie, které nelze oddělit od etiky.

Otázka pro odsouzené: Co pro Vás znamená jednat v souladu s morálkou?

¹⁹ Je význačným starověkým textem obsahující kodex správného jednání, včetně právních předpisů a životních rad udělených indické společnosti.

²⁰ Srov. SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*, s. 72.

²¹ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003, s. 27.

²² VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020, s. 84.

1.3. Dobro

Když Dalajláma tvrdí, že nejdůležitější je, aby byl člověk dobrým, co to znamená? Jaký je význam adjektiva dobrý? Existuje univerzální dobro, pokud je každý jedinec ovlivněn prostředím, ze kterého pochází?

Dobro je transcendentální pojem. Nelze jej zařadit do druhu, rodu, ani ho pojmenovat. Současně je analogickým pojmem. Aplikuje se na různé skutečnosti, které vnímáme jako dobré. Lze na něj nahlížet z různých pozic – vlastnosti, cíle, prostředku nebo specifické kategorie dobra nejvyššího (blaženosti).

Dobro jako vlastnost se týká například biologické percepce. Vše, co je vitální, je dobré. „Dobré je život udržovat, podporovat, vývojeschopný život přivádět k jeho nejvyššímu zhodnocení. Zlé je život ničit, životu škodit, vývojeschopný život potlačovat,“²³ popisuje Albert Schweitzer. Vše, co životu prospívá a kultivuje ho, je univerzálně dobré.

S pojetím dobra jako cíle přichází Aristoteles, podle kterého každá věda, umění, záměr a praktické jednání vedou k nějakému dobru. Ve zkratce je pro Aristotela dobro vším, k čemu směřuje lidské konání.²⁴ Dobro nazírá jako hodnotu, o kterou stojí usilovat a která je sama o sobě hodna úsilí.

Dobra Aristoteles rozděluje do tří skupin. Dobro zevnější (nástroj k jinému dobru), bývá označováno za dobro užitečné, neboť prostřednictvím něj je možné dosáhnout stanoveného cíle (např. bohatství, práce, zdravotní operace). Druhé dobro nazývá tělesným a spojuje jej s hédonistickými²⁵ pohnutky (rozkoš). Poslední, duševní dobro (také ušlechtilé), považuje Aristoteles za dobro nejvyšší vycházející z duše, je vyhledáváno pro ně samé a propojuje v sobě cíl a touhu. Aristoteles jej označuje jako blaženost, kterou je uskutečnění zdařilého života rozumovou duší ve ctnosti.²⁶

V návaznosti na Aristotela zdůrazňuje Tomáš Akvinský sepjatost vztahu lidské aktivity a cíle, kterých má být dosaženo. „Dobro je to, k čemu tíhne snahové napětí, k čemu věc spěje, aby se tím doplnila čili zdokonalila.“²⁷ Dobro současně není konáno

²³ LOTAR, Petr. *O smyslu života: Ze života a díla Alberta Schweitzera*. Praha: Primus, 1995, s. 46.

²⁴ Srov. ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1094a, s. 23.

Aristoteles jako nejvyšší cíl lidského konání vidí eudaimonii neboli blaženost (také štěstí), která je spatřována ve zdařilém uskutečnění lidské přirozenosti. Tou je ctnostné jednání, jež je v souladu s rozumovostí.

²⁵ Hédonismus je filozofický směr, jehož hlavním motivem jednání je dosažení slasti.

²⁶ Srov. ŠPINKA, Štěpán, Lenka KARFÍKOVÁ, Ondřej KRÁSA, Vladimír MIKEŠ, Václav NĚMEC a Karel THEIN. *Přístupy k etice I*. Praha: Filosofia, 2014, s. 20.

²⁷ HABÁŇ, Metod. *Přirozená ethika*, s. 21.

s cílem zjištných pohnutek.²⁸ Dobro v jeho pojetí je příčinou veškerého jednání, nejvyšší dokonalostí, která člověka přitahuje a o kterou usiluje. Současně může být i zdokonalujícím prostředkem žádajícího (nakolik je dokonalostí žádajícího).

Ve výše uvedeném případě je specifickým druhem dobra ctnost. Ctnost zdokonaluje člověka a současně je prostřednictvím ní usilováno o jiné dobro (např. vydařený život, snátek, hra na hudební nástroj). Obecně jsou ctnosti spíše než vrozené, získané vlastnosti, kterými jsou v člověku zdokonalovány sklony ke konání dobra.²⁹ Dobrý člověk je tedy „... ctnostnou osobou, která všemi svými smyslovými i duchovními silami směřuje k dobru, hledá je a volí v konkrétním jednání.“³⁰

Ve spojitosti s některými filozofickými směry a teoriemi nabývá dobro různých charakterů. Hédonismus spatřuje dobro v příjemných požitcích pojících se se slastí. Řecký filozof Epikuros, který je prvním představitelem hédonismu, údajně pravil: „Nedovedu si představit dobro, odmyslím-li si slasti chuti, slasti pohlavní lásky, slasti zvuku a odmyslím-li si příjemné vzrušení zraku při pohledu na krásnou formu.“³¹ Všechny objekty, které vyvolávají pocity slasti, jsou dobré. K podobně hédonistickému postoji v některých ohledech vykročil i skotský filozof David Hume, pro kterého je směřování k cíli vedeno smyslovými sklony a city. Motivem jednání jsou rovněž pocity libosti a nelibosti, které jsou určujícím dobrem.³²

Dobro nejvyšší je spjato například s křesťanstvím, pro které je nejvyšším dobrem Bůh. „Proč mi říkáš `dobrý`? Nikdo není dobrý, jedině Bůh,“ (Marek, 10,18) odpovídá Ježíš mladému muži při oslovení „Mistře dobrý“. Také Tomáš Akvinský spatřuje dobrotu v Boží dokonalosti. Jedině Bůh má každou dokonalost podle své esence.³³ Tázat se na dobro znamená obracet se k Bohu. Ten je plností dobra. Bůh je první a svrchované dobro, plnost věčného života, poslední cíl lidského konání a dokonalá blaženost.³⁴ Bůh jako dobro nejvyšší v sobě je prostředkem a současně posledním cílem.

²⁸ Srov. SOUKUP, Emilián a Artur PAVELKA. *Úvod do Summy theologické*. Olomouc: Krystal OP, 1941, s. 180.

²⁹ Srov. KOCIAN, Matúš. *Etika životního prostředí*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, s.r.o., 2015, s. 10.

³⁰ KKC 1803

³¹ EPIKUROSOV. *Myšlenky o štěstí a mravnosti*. Praha: Edice Akropolis, rok neuveden, s. 57.

³² Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: ZVON, 1994, s. 29.

³³ Srov. ST I, q. 6, a. 3. „Solus Deus habet omnimodam perfectionem secundum suam essentiam.“

³⁴ Srov. VS 9 a 11.

Otázka pro odsouzené: Co pro Vás znamená dobro a dobré jednání?

1.4. Zlo

Obdobně jako dobro, je zlo abstraktním pojmem, na které je rovněž nahlíženo z mnoha perspektiv. V první řadě je zlo vším, co odporuje životu – škodí mu a ničí ho. Řečeno lapidárně, jablko, které je samo o sobě dobré, pokud je napadeno plísní, stává se pro potravu nežádoucí – zlé. Zlem je, vedle škodlivé potraviny, též nemoc, bolest, ale i lidské vlastnosti, které vedou k životu neprospěšným pocitům a činům (závist, strach, frustrace, pýcha, žárlivost). Jan Sokol pojmenovává čtyři kategorie zla. První kategorii nazývá přirozenou, kterou propojuje se smrtí – hlad, bolest, nemoc. Druhým zlem je chtěná zlá intence, tedy vraždy, mučení, znásilňování aj. Do třetího typu řadí takové jednání, které opomíjí druhé osoby a zachází s nimi jako s prostředky. Sem patří zbabělost, bezohlednost a sobectví. U posledního druhu zla Sokol poukazuje na nenásilnou povahu činů, které však poškozují druhé osoby. Řadí sem podvod, lež, nevěru aj.³⁵

Z hlediska některých náboženství a filozofických směrů bývá zlo spatřováno v dualitě s dobrem, jejichž síly jsou si rovné. Právě dualistický manicheismus vnímal svět jako rozpolcené místo sil dobra a zla. To dokládají různá polyteistická náboženství, která věří v existenci zlých bohů a duchů (Inuité, Ašantové, africké kmeny například v Jižním Súdánu), kteří na zemi páchají zlo.³⁶

Vůči dualistickému pojetí stojí monoteistická náboženství, především křesťanství. Sv. Augustin se domnívá, že jediným zlem je nepřítomnost Boha, z čehož plyne, že vše, co vytvořil Bůh a je od něj, je dobré. Odklon od Boha dává vznik zlu, které v První knize Mojžíšově symbolizuje prvotní hřích – neuposlechnutí Božího varování a symbolické utržení plodu ze stromu poznání (Gn 3, 1-24).

Předpokladem pro volbu mezi dobrem a zlem je svoboda v rozhodování, kterou Bůh obdařil člověka, jakožto nejvyšší projev lásky. Je pouze na něm, zda Boha přizve do svého života a tím odmítne zlo.

Křesťanská víra v Boha jako nejvyšší dobro však plně nevyvrátila existenci zla. Naopak, dodnes je Bůh adresátem nářků a výčitek. Nejedem, komu se nedaří, obviňuje

³⁵ Srov. SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*, s. 156.

³⁶ Srov. KANDERT, Josef. *Náboženské systémy: Člověk náboženský a jak mu rozumět*. Praha: Grada, 2010, s. 29.

právě Boha z nekonání či přihlížení smrti a lidskému utrpení a táže se, proč, když je Bůh dobrý, dovoluje lidem páchat bezpráví, násilí a vraždy. Jako reakci na tyto otázky volím slova psychoterapeuta Viktora Frankla, který prošel koncentračními tábory Terezín, Osvětim, Kauferin a Türkheim. Frankl odmítá nařčení Boha z nečinného přihlížení holocaustu a jeho chápání jako nebeského policistu, který dovoluje, zamítá a dopouští. Pro Frankla je Bůh Bohem svobody ve dvojitě slova smyslu. „On sám je svobodný, tzn. nedrží se našich pravidel hry a dal nám ten strašný dar svobody, kdy mu můžeme říct ano, nebo ne.“³⁷

Specifické vnímání zla je charakteristické pro buddhismus. Zlo je klamem, pouhým lidským konstruktem vznikajícím v mysli, od kterého je nutné se oprostit. Odmítnutí zabíjení a konání dobrých skutků je jedinou cestou k dobru. Dle buddhismu dochází prostřednictvím cvičení mysli k odstraňování zlých myšlenek a nahrazování dobrými a ctnostnými.³⁸

Subjektivní uchopení zla nalezneme v různých filozofických přístupech. Aristoteles nahlíží na zlo ve spojitosti s neřestmi. Dobro je středem mezi dvěma špatnostmi. Například ctnost odvahy je středem protipólů zbabělosti a nevázanosti. V *Etice Nikomachově* popisuje vybrané ctnosti, které spojuje s jejich vadnými protipóly: marnotratnost – lakomství; velkomyslnost – nadutost; nevkus – okázalost.³⁹ Z novověké filozofie uvádím Thomase Hobbesa, pro kterého zlo pramení z nekázně a neposlušnosti vůči zákonům. Zlý muž se doslova podobá neukázněnému chlapci.⁴⁰ Zlo bývá chápáno také jako něco čistě materiálního, např. podle marxismu soukromý majetek.

Otázka pro odsouzené: Co pro Vás znamená zlo? Může být podle Vás v něčem svoboda negativní?

1.5. Svědomí a přirozený zákon

Téma svědomí patří jak do filozofické, tak křesťanské etiky, kde nabývá množství podob a charakteristik. V nadcházejících řádcích se zaměřím na obě roviny. Křesťanská tradice nabízí širší uchopení pojmu svědomí. „Vrať se ke svému svědomí a ptej se ho...

³⁷ FRANKL, E. Viktor a Pichas LAPIDE. *Bůh a člověk hledající smysl*. Brno: Cesta, 2011, s. 56.

³⁸ Jeho Svatost Dalajlama. *Probuzení mysli a osvícení srdce*. Praha: Pragma, 1997, s. 56.

³⁹ Srov. ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1107b.

⁴⁰ Srov. HOBBS, Thomas. *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1988, s.14.

Bratři, pohruzte se do sebe a ve všem, co děláte, upírejte svůj pohled na Svědka, na Boha.“⁴¹ S odkazem k definici sv. Augustina vyobrazuje Katechismus katolické církve svědomí jako hlas z nitra, jemuž je možné naslouchat ve stavu ticha a usebranosti. „Mravní svědomí je soud rozumu, kterým lidská osoba poznává mravní jakost konkrétního činu, který se chystá vykonat, který právě koná anebo vykonala.“⁴² Tato definice Katechismu označující svědomí za úkon rozumu poukazuje na jeho důležitou schopnost, a to působit na jednání před i po činu. V obecné rovině hovoříme o svědomí předchozím a následném. V encyklice *Gaudium et spes* je svědomí charakterizováno jako „nejtajnější střed a svatyně člověka; v níž je sám s Bohem, jehož hlas mu zaznívá v nitru.“⁴³ Velice podobnou myšlenku formuluje už sv. Pavel, pro kterého je svědomí zákon vepsaný v srdci. *Syneidésis* dle Pavla potvrzuje správnost lidského konání.⁴⁴

Přestože je svědomí označováno rozličně – hlas, úkon rozumu, zákon vepsaný v srdci či svatyně, společným jmenovatelem zvolených definic je jeho niterná povaha obracející se k nejvyšší autoritě Boha.

Odhlédneme-li od Boží autority, lze svědomí uchopit také úžeji, jako vědění o správnosti jednání vycházející z praktického rozumu. Svědomí je místem, kde se utváří úkony zavazování, schvalování, přesvědčování, obviňování, výčitek, ale také radosti, potěšení, a to dle toho, zda se vykonané činy shodují se souborem norem.⁴⁵

Striktní důraz na praktický rozum přinesl Immanuel Kant, pro kterého je svědomí praktický rozum v kategorickém nároku mravního zákona.⁴⁶ Ve stručnosti je svědomí úsudkem plynoucím z praktického rozumu zakořeněném ve vnitřním mravním zákoně, kterým se každý člověk řídí. Tento zákon vymezuje povahu dobrého života, můžeme také říci života v přirozenosti. Jak je z Kantova pojetí patrné, svědomí se váže k určitému vnitřnímu zákonu, který je v souladu s lidskou dokonalostí či ctností. Immanuel Kant jej nazývá vnitřní mravní zákon. List Římanům o vnitřním zákonu hovoří následovně:

„Jestliže národy, které nemají zákon, samy od sebe činí to, co zákon žádá, pak jsou samy sobě zákonem, i když zákon nemají. Tím ukazují, že to, co zákon požaduje, mají napsáno ve svém

⁴¹ KKC1779. Tato definice cituje sv. Augustina.

⁴² KKC 1778.

⁴³ GS 16.

⁴⁴ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: ZVON, 1998, s. 194.

⁴⁵ Srov. HABÁŇ, Metod. *Přirozená ethika*, s. 115–116.

⁴⁶ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*, s. 78.

srdci, jak dosvědčuje jejich svědomí, poněvadž jejich myšlenky je jednou obviňují, jednou hájí.“ (Řím 2, 14-15).

Podoba tohoto zákona bývá nejčastěji označována za přirozený zákon. Po staletí je však předmětem sporů o jeho existenci. Existuje něco, co je společné všem lidem napříč kulturou, dějinami a náboženským vyznáním? Jaká je skutečná přirozenost člověka?

Kořeny přirozeného zákona nacházíme již v antice. Antická filozofie ztotožňovala přirozenost se společností člověka a se životem v občanské společnosti. Přirozený zákon vycházel ze dvou stěžejních principů. Principu sebezáchovy, který je vlastní všem živočichům a rostlinám, a současně rozumovosti vlastní pouze lidem. Antika kladla důraz na soulad přírody s rozumem. A jelikož v antice bylo přirozeností žít ve společnosti, přirozený zákon povolával k povinnostem, formoval příkazy a zákazy, které vycházely ze společného života v obci.⁴⁷

Tomistické učení o přirozeném právu úzce propojuje přirozený zákon s vírou v biblické zjevení. Dle Tomáše Akvinského se veškeré řízení věcí nalézá v Bohu, jenž je vládcem všeho. Bůh do řádu stvoření vložil věčný zákon, který je věčným z toho důvodu, že Boží poznání nepodléhá času. Věčným zákonem je Boží plán, kterým se řídí veškeré úkony bytostí a fungování světa (např. člověk má dojít své spásy, květina vykvést). Samotná účast rozumného jedince na věčném zákoně je označována za přirozený zákon. Jedná se o činy a skutky, jež člověk na základě svobodné vůle vykonává. Přirozený zákon je také označován za světlo intelektu, protože díky němu člověk v určitých situacích poznává, jak konat a jakému konání se vyvarovat.⁴⁸

Přirozený zákon je pojímán univerzalisticky, tedy se vztažností na všechny rozumové osoby. Je nepsaný a jádro jeho učení je přístupné všem. „Jestliže národy, které nemají zákon, samy od sebe činí to, co zákon žádá, pak jsou samy sobě zákonem, i když zákon nemají,“ již zmiňovaná citace z listu Římanům poukazuje na schopnost lidí jednat dle vnitřního zákona i bez psaných pravidel. Důležité je však zmínit, že ve skutečnosti to, co je z něj vyvozeno, již záleží na kultuře (ctnosti, náboženství).

To, co bylo ve scholastice výrazně ovlivněno Tomášem Akvinským, je v novověku částečně inspirováno kantovskou deontologickou etikou, kdy je mravní zákon poznáván

⁴⁷ Srov. VACURA, Miroslav. *Přirozený zákon ve filosofii 20. století a jeho zdroje*. E-LOGOS [online]. 2011, 18(1), s. 5-6 [cit. 2022-02-04].

⁴⁸ KKC 98.

v mysli člověka. Jedná se o univerzální mravní zákon přijímaný jedincem.⁴⁹ V novověku se otázkou přirozeného zákona zabývali i další autoři, jako je Hugo Grotius, Thomas Hobbes, David Hume či Adam Smith. Silným motivem u Hugo Grotia a Thomase Hobbesa je přirozený stav. Například u Hobbesa jde o pud sebezáchovy, který postuluje obecné pravidlo nekonat nic, co by člověka jakkoliv ohrozilo na jeho životě. V praxi je pak důsledkem přirozeného zákona naplňování takových příkazů, které zaručují zachování lidského života.

Dokument Mezinárodní teologické komise při definování přirozeného zákona čerpá také z poznatků toho, co je společné napříč filozofickými směry a světovými náboženstvími. Konvergencí těchto názorů je Zlaté pravidlo: *Nečiň nikomu to, co nechceš, aby bylo činěno tobě*. V hinduistické tradici jsou řád a lidská společnost regulovány základním zákonem (*dharma*). Veškeré špatné skutky vykonané v tomto životě (*karman*) mají vliv na život budoucí. Proto má člověk jednat nezištně ve prospěch ostatních a nepáchat násilí. Člověk praktikující náboženství, tedy vše, co nikomu a ničemu neškodí (*ahimsá*), nabude největší dobro.⁵⁰ Jak už víme, buddhistická tradice, projevující se silným altruismem, zcela odmítá zlo. Hlásá zachovávání nenásilí a dobrotivou a soucitnou přátelskost. Tímto pojetím konverguje se zlatým pravidlem.⁵¹ Asijský taoismus nabádá k praktikování nebeské cesty (*tien tao*). Tou člověk dojde praktikováním dokonalé lidské ctnosti, míněno ovládnutím sebe samého a projevem dobrotivosti vůči druhým. Zlaté pravidlo je zde téměř analogické: „Není snad klíčovým slovem krotkost (*šú*)? Co nechceš, aby se dělalo tobě, to nedělej druhým.“⁵² Islám svou etiku zakládá na poslušnosti. Činit zlo znamená projevovat příkázáním neposlušnost. Příslušníci školy ašarija (*sunnité*) věří v Boží zjevení, které definuje zlo a dobro. Mnohé předpisy (příkázání) tohoto pozitivního Božího zákona lze přirovnat k Desateru.⁵³

Koncepce Zlatého pravidla je patrná bez hlubšího vysvětlování. Předpokladem je, že člověk ve svém bližním shledává bytost, jakou je on sám. Odtud ve svém přístupu k němu volí takové prostředky, které by rád, aby byly uplatněny na něm a naopak. S ohledem

⁴⁹ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*, s. 93.

⁵⁰ Srov. Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice. *Hledání universální etiky: Nový pohled na přirozený zákon*, překlad a úvodní studie: POSPÍŠIL, C. V. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 87.

⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 88.

⁵² Tamtéž, s. 89.

⁵³ Srov. Tamtéž, s. 90-91.

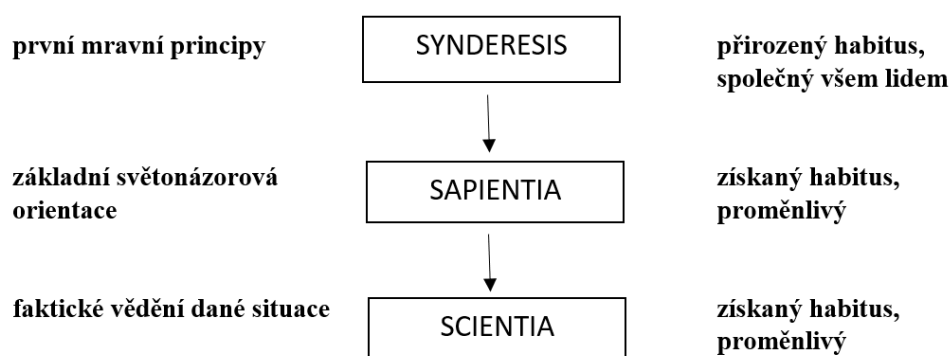
k rozšířenosti pravidla napříč náboženskými a filozofickými směry lze hovořit o univerzalitě přirozeného zákona napříč dějinami a kulturou. Univerzalitu rovněž dokládají základní inklinace (také dynamismy) lidské přirozenosti. Každý člověk z vlastní přirozenosti tíhne k dosažení určitých dober, která jsou nezbytná pro jeho mravní realizaci. Ta následně pro sebe formuluje v podobě praktických příkazů, které uvádí do vlastního života. Tyto velmi obecné příkazy jsou sdíleny všemi lidskými bytostmi, neboť přirozené dynamismy jsou pro všechny totožné: tíhnutí k uchování a rozvoji lidské existence, tíhnutí k reprodukci a inklinace k poznávání pravdy o Bohu a k životu ve společnosti.⁵⁴ V souladu s dynamismy a Zlatým pravidlem je elementárním přikázáním přirozeného zákona platného pro všechny bytosti: konat dobro a vyvarovat se zla.

Vrátíme-li se zpátky k tématu svědomí, je nutné zmínit, jakým způsobem dochází ve svědomí k usuzování. Velice komplexní syntézu představil Arno Anzenbacher s odkazem na Tomáše Akvinského. Popsal třístupňový systém vědění ve svědomí, ve kterém vznikají motivace, ale též mravní problémy. První rovinou je *synderesis* jako poznání nejobecnějších mravně-praktických principů (je potřeba konat dobro). Jedná se o přirozený habitus, který je vlastní praktickému rozumu. Jeho obdobou je Kantův mravní zákon. Druhým stupněm je *sapientia*, latinsky moudrost, kterou Anzenbacher popisuje jako základní světonázorový postoj člověka týkající se základních přesvědčení (např. náboženských a filozofických). Poslední rovina se nazývá *scientia*, faktický stav poznání v dané situaci. V praxi to vypadá tak, že svědomí na určitý typ jednání aplikuje apriorní přirozený zvyk, který je diferencovaný světonázorovým postojem a konkretizovaný empirickými znalostmi.⁵⁵ Pro větší srozumitelnost uvádím příklad. Jednatel společnosti zvažuje, zda přijme úplatek. Apriorní mravní svědomí velí pouze to, že je potřeba konat dobro. Mravní situace, o které uvažuje, je ovlivněna jeho světonázorovým postojem (konkrétní náhled na korupci). V posledním stupni se jednatel rozhoduje na základně aktuálních okolností (jaká je šance, že ho někdo usvědčí, co mu úplatek přinese).

Obrázek č. 1 znázorňuje rozhodovací proces ve svědomí.

⁵⁴ Srov. Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice. *Hledání universální etiky: Nový pohled na přirozený zákon*, s. 113-114.

⁵⁵ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 78-80.



Obrázek 1: Vědění ve svědomí⁵⁶

S přirozeností a svědomím se pojí další otázka, a to, zda je svědomí statické nebo prochází vývojem. Ve 20. století americký psycholog Lawrence Kohlberg poukázal na instrumentálnost dětské morálky, která je negativně motivována trestem. Na to byla vznesena námitka, že i malé děti pomáhají, utěšují a že jejich náklonnost k druhým osobám nebývá vždy vedena strachem. Tyto dva postoje podnítily úvahy o svědomí jako o přirozené vloze s možností vznikání a utváření. Dětské citlivé svědomí je následně kultivováno motivací vlastního jednání a morálními principy.⁵⁷ Místem jeho kultivace je rodina, mateřské školy a obecně celý vzdělávací systém, společnost, ve které jedinec žije. Na svědomí působí výchova, náboženské systémy v neposlední řadě svoboda. Helmut Weber poukazuje na význam výchovy jako výchozího stavu dítěte. Zdůrazňuje nezbytnost pěstování a probouzení emocionality a potřeby ztotožnění se s rodiči v důvěře a lásce. Upozorňuje, že výpadky ve výchově snižují vnímavost svědomí a etickou citlivost.⁵⁸ „Moudrá výchova učí ctnostem; chrání před strachem nebo z něho léčí, léčí také ze sobectví a z hořkých pocitů viny a z hnutí samolibosti, která pocházejí z lidských slabostí a chyb“⁵⁹, uvádí KKC. Otázku výchovy svědomí označuje za celoživotní úkol, neboť už v dětství dochází k poznávání a praktikování vnitřního zákona tak, jak ho poznává svědomí. To se děje po celý život.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 80.

⁵⁷ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*, s. 96-97.

⁵⁸ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*, s. 216.

⁵⁹ KKC 1784.

V odborné literatuře se setkáváme s pojmem bludné nebo také mylné svědomí.⁶⁰ To nastává, když jedinec přijímá určitou normu za správnou a dle této metriky se děje usuzování v jeho svědomí. Příkladem z historie může jít o otroctví, ze současnosti například o schvalování mučení, terorismus nebo znečišťování planety. Tyto postoje odporují většinovému smýšlení společnosti a pochopitelně vyvolávají otázky o mylnosti svědomí. Odpověď na otázku omylnosti svědomí je možné nalézt v Katechismu.

V první řadě je nutné rozlišit závaznost a omylnost svědomí. „V hlubinách svědomí odkrývá člověk zákon, který si sám neukládá, ale který musí poslouchat. [...] Člověk má ve všem, co říká a dělá, povinnost řídit se věrně tím, o čem ví, že je spravedlivé a správné.“⁶¹ Výše uvedené výňatky z KKC deklarují závaznost, kterou člověk ke svému svědomí má. „Svědomí dovoluje vzít na sebe odpovědnost za vykonané skutky. Dopustili se člověk zla, správný úsudek svědomí může v něm zůstat svědkem všeobecné pravdivosti dobra a zároveň špatnosti jeho jednotlivé volby.“⁶² Z výše uvedeného výňatku je potřeba vyzdvihnout spojení *správný úsudek*. Explicitní uvedení slova *správný* naznačuje, že úsudek může být i nesprávný. To Katechismus dokazuje v další části popisem mylného úsudku:

„Člověk má vždy poslouchat úsudek vlastního svědomí, pokud je jistý. Kdyby člověk jednal proti takovému úsudku, sám by se odsoudil. Stává se však, že mravní svědomí je v nevědomosti a vynáší mylné úsudky o činech, které je třeba vykonat nebo které už byly vykonány.“⁶³

Svědomí jako nástroj je tedy omylné a výše uvedená závaznost platí i vůči jeho mylným úsudkům. Jako kořeny mylných úsudků KKC uvádí „neznalost Krista a jeho evangelia, špatné příklady druhých, zotročení vášněmi, odmítání autority Církve a jejího učení, chybějící vůli k obrácení a nedostatek lásky.“⁶⁴ Z neteologické oblasti lze doplnit vliv špatné výchovy. V těchto případech se mravní svědomí nalézá v nevědomosti a činí mylné úsudky.

⁶⁰ Bludné svědomí používá Helmut Weber v knize *Všeobecná morální teologie*, či Arno Anzenbacher v *Úvodu do etiky*. Mylné svědomí označuje Aurelio Fernández v knize *Fundamentální morálka*.

Srov. FERNÁNDEZ, Aurelio. *Fundamentální morálka*. Pardubice: Axis, 2013, s. 92.

⁶¹ KKC 1776, 1778.

⁶² KKC 1781.

⁶³ KKC 1790.

⁶⁴ KKC 1792.

Otázka pro odsouzené: Čím je pro Vás svědomí a jak se u Vás projevilo/projevuje?

1.6. Hřích

Dle Bible jsou hřích, vina a trest úzce propojené pojmy. Stručně bývá hřích označován za překročení normy či nepravost. Pojem jako takový ale zažívá v posledních letech jistou vyprázdněnost. Důvodem je jeho nepřesné užívání a nadužívání, které způsobily, že za hřích je považováno kde co – např. porušení diety. Hřích je v první řadě teologickým pojmem, a tak je k němu třeba přistupovat.

Hřích je ústředním pojmem křesťanské antropologie a etiky. Objevuje se v První knize Mojžíšově jako obraz prvotního hříchu v podobě neposlušnosti (Gn 3,1 – 24). Toto narušení láskyplného působení Boha projevené neposlušností uvalilo na všechny Adamovy potomky dědičný hřích, se kterým přichází na svět. Koncept hříchu následně prostupuje Písmo svaté téměř na všech místech. Je jím například zapření Ježíše Krista jeho učedníkem Petrem (Mt 26,34). Tato událost poukazuje na křehkost člověka, jenž je hříšný. Petrovo následné pokání a volání po uznání Židů, že se mylili, když odsoudili Ježíše Krista: „Obráťte se a každý z vás, ať přijme křest ve jménu Ježíše Krista na odpuštění svých hříchů a dostane dar Ducha svatého“ (Sk 2,38), je svým způsobem vzorem pro život v křesťanství, kterým je vyznání pokání a následné odpuštění hříchu.⁶⁵

KKC vymezuje hřích jako: „Provinění se proti rozumu, pravdě a správnému svědomí, přestupek v řádu pravé lásky k Bohu a bližnímu, kvůli zvrácenému lpění na jistých dobrech.“⁶⁶ Sv. Augustin hřích označuje jako slovo, skutek nebo také touhu proti věčnému zákonu. Jiná definice KKC vymezuje hřích jako urážku Boha, sebelásku až pohrdání Bohem.⁶⁷

Na základě těchto definic lze hřích označit jako urážku, a to nejen bližního, ale především Boha, vycházející ze sebelásky a nezřízeného lpění na určitých skutečnostech. Toto lpění, nebo také touha, vede ke skutkům, které ubližují. Lidé od pradávna touží po mnoha věcech, od těch abstraktních (sláva, čest, moc) po konkrétní (majetek, druhá

⁶⁵ Srov. ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení. II, od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*. 2. opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2013, s 305 a 298.

⁶⁶ KKC 1849.

⁶⁷ KKC 1850.

osoba). Touha sama o sobě špatná není, problém však nastává, je-li nezřízená. Z její nezkrotitelnosti hříchy vyrůstají. Rozlišení mezi hříchem a žádostivostí vedoucí ke hříchu je pro morální teologii i pro praxi naprosto klíčové. Touží-li jedinec například po moci, stává se pyšným a skutek pramenící z pýchy je nadřazené až lhostejné chování. Přestože je žádostivost více než skutkem stavem myslí, působí na hříšnost člověka. Hříchem tedy není pouze vykonaný akt, ale i jakási náklonnost, která k aktu podněcuje.

Povaha hříchu se rozděluje dle závažnosti na všední a smrtelný. Za všední hříchy jsou považovány takové činy, které mohou vzniknout z nevědomosti, opomenutím. Také se může jednat o lehčí skutkovou podstatu. Závažnějším typem je smrtelný hřích. Jedná se o porušení Božího zákona zabíjející lásku k Bohu. Důležitý předpoklad takového hříchu je jeho plná vědomost a souhlas v jednání. Obecně bývají za smrtelné hříchy označovány: pýcha, lakomství, závist, hněv, smilstvo, nestřídmost, lenost.

Co však může oslabit závažnost jakéhokoliv hříchu, je nedobrovolná nevědomost. Naopak hřích spáchaný v plném vědomí je považován za vědomou volbu zla.⁶⁸ Za hřích je vedle samotného činu považována spolupráce na činu, udělování rad, nařizování, schvalování, přihlížení, zapírání a v neposlední řadě ochrana těch, kteří zlo páchají.⁶⁹

Hřích s sebou nese řadu důsledků. Jak již bylo uvedeno, je jím zranění, tedy zasažení bližního, ale též Boží lásky. Ve svých důsledcích se hřích podepisuje také na hříšníkovi, dostávají se výčitky, pocity úzkosti, stud, lítost a v neposlední řadě vina. Spáchaný hřích je kořenem viny. Hřích jako skutek, který se stal, již nelze odejmout, nicméně provinění a pocit viny, jenž hříšník zažívá, lze odejmout Boží milostí, která je centrálním aspektem křesťanství (více kap. 1.7. a 2.3.1.).

Často kladenou otázkou bývá, zda může zhřešit i nevěřící člověk. Helmut Weber zastává názor, že každé prohřešení nezávisle na tom, zda dotyčný svůj skutek spojuje s Bohem či nikoliv, je vinou před Bohem. Hřích a vina mají vždy teologický rozměr a vztahují se k Bohu, ať už to dotyčný vnímá či nikoliv. Prohřešení má silnou spojitost se svědomím, které je vždy navázáno na Boha. Neuposlechnutí svědomí je tak proviněním se vůči Bohu v každém případě bez výjimky.⁷⁰

Otázka pro odsouzené: Vnímáte svůj čin v kontextu hříchu?

⁶⁸ KKC 1855, 1857, 1859, 1861.

⁶⁹ KKC 1868.

⁷⁰ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*, s. 308-309.

Pro věřící: Považoval jste se za hříšného před činem nebo až po činu? Jak se proměnil Váš pohled na hřích?

1.7. Trest

Institut trestu je nástrojem pro nastolení řádu a pořádku ve všech společnostech. Je nedílnou součástí našich životů a vyskytuje se ve všech sférách. I proto má trest transdisciplinární povahu, která přesahuje právní vědu, konkrétně trestní soudnictví, a prostupuje do oborů, jako je psychologie, sociologie, etika a také teologie.

Trest bývá označován za sociálně právní nástroj, neboť trestání se neodvíjí pouze před orgány veřejné moci, ale též v sociální rovině (rodina, škola, zaměstnání). Z pohledu sociologie je trest negativní sankcí za porušení normy. Slovník Sociologického ústavu AV ČR rozlišuje čtyři formy negativních sankcí, přičemž mezi ně patří i tzv. neformální druhy sankcí, které jsou prováděny spontánně mimo rámec specifikovaných postupů: verbální (důvěrné napomenutí, ústní kritika, zesměšnění), fyzické (omezování lidské svobody a pohybu, formy trýznění), ekonomické (embargo, zmrazení majetku) a politické (vyhoštění).⁷¹

Obor psychologie nahlíží na trest z pozice vztahu k jedinci. Psychologický slovník popisuje trest jako nelibý podnět, který způsobuje nelibost nebo bolest. V centru zájmu jsou tedy pocity jím způsobené. Slovník dále líčí trest jako uvalení omezení, ztráty či bolesti, kterými je vymáháno dodržování mravních, společenských, právních a jiných norem. Současně definuje účel trestu, kterými jsou náprava, odstrašení, ochrana druhých či obnova původního řádu.⁷² Z výše uvedeného je patrné, že pohled psychologie se nese v rovině jeho obecné funkce a vlivu na jedince a jeho emocionální stránku.

Výše uvedené obory se věnují trestu a jeho působení na člověka či společnost v obecné rovině. Pro potřeby naší problematiky je však důležité zaměřit se na trest z trestněprávní pozice, která jeho výklad výrazně zužuje a vymezuje. Trest jako opatření veřejné moci lze definovat následující charakteristikou:

⁷¹ Srov. Sankce. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [online]. 2017 [cit. 2022-02-03]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sankce>

⁷² Srov. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, s. 624.

„Právní následek trestného činu, který je nástrojem k dosažení účelu trestního zákona. Vyjadřuje negativní hodnocení pachatele a jeho činu, sleduje účel ukotvený v trestním zákoně, ukládaný výlučně trestním soudem. Výkon trestu je vynutitelný státní mocí.“⁷³

Přestože trestní zákoník definuje třináct trestů⁷⁴, samotná účelnost těchto trestů není v současné trestněprávní kodifikaci (zákon č. 40/2009 Sb.) uvedena. Pro potřeby hledání účelu trestu je nutné nahlédnout do starého trestního zákoníku č.140/1961 Sb § 23 odst. 1: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“⁷⁵ Účelem trestu dle české právní úpravy je tedy ochrana společnosti, zamezení trestní činnosti a náprava, výchova jedince.

Samotná otázka účelnosti trestu je předmětem dlouhodobých debat. Například nápravná funkce trestu odnětí svobody je v mnoha ohledech diskutabilní, jelikož odepření svobody může být spíše než nápravným opatřením, faktorem pro prohlubování kriminálního chování odsouzených, a to z mnoha důvodů (frustrace, hájení prostoru, vliv okolí). Vladimír Kratochvíl zastává názor, že v případě odnětí svobody převažuje represivní funkce nad výchovnou.⁷⁶ Jednotlivé účely trestu si tak nemusí být rovnocenné a v tomto předpokladu se otázka trestního práva přesouvá do oblasti filozofie a etiky, které se, mimo jiné, historicky zabývaly problematikou trestu a jeho smyslu.

V období antiky zaujal vůči trestání jasný postoj Platón, a to formulací tří účelů trestu: zastrašení zločinců a osob, které ke zločinu inklinují, náprava napravitelných a zneškodnění nenapravitelných trestanců. Platón striktně odmítal odplatu jako formu trestu a zdůrazňoval nápravu jako cestu ke snížení páchaných zločinů.⁷⁷ V období středověku byl v Evropě trest uplatňován jako odstrašující mechanismus, navzdory tomu

⁷³ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 404.

⁷⁴ Odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžité trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz držení a chovu zvířat, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztráta čestných titulů nebo vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, vyhoštění.

⁷⁵ § 23, odst. 1) zákona č.140/1961 Sb. Trestní zákon. V: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140>.

⁷⁶ Srov. KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*, s. 405.

⁷⁷ Srov. LATA, Jan. *Smysl trestu*. Praha, 2006. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra trestního práva. Vedoucí práce prof. JUDr. Oto Novotný, CSc., s.10.

Tomáš Akvinský akcentoval dvě stěžejní funkce – odplatnou a nápravnou. Nápravná funkce se více než na zločince vztahovala na společnost.⁷⁸ V době novověku přispěl k formulaci trestu markýz Cesare Beccarii. Ve své knize *O zločinech a trestech* nastolil množství dodnes velmi aktuálních zásad. Účelnost trestu shledával v preventivní funkci nejen ve vztahu k jedinci, ale také ke společnosti, přičemž přísnost trestu nesměla převyšovat jeho samotný účel. Takový trest byl nespravedlivý, protože překračoval jeho nutnost. Podobný postoj jako Beccarii zastával zakladatel utilitaristického směru Jeremy Bentham, dle kterého trest naznával ospravedlnění pouze v případě, pokud zamezoval budoucím zločinům, a to se značným důrazem na prevenci. Odstrašující role trestu nesměla být spatřována v krutosti uložené sankce, naopak trestní škála musela být diferencována s ohledem na spáchaný delikt.⁷⁹

Stručný historický exkurz poukázal na množství náhledů, ze kterých je možné vycházet při formulaci etické účelovosti trestu. Trest má být úměrný ke spáchanému činu, spravedlivý, nápravný, odstrašující nikoliv v rovině agrese, a rozhodně nemá být vnímán v intencích odplaty. Sám Friedrich Nietzsche, známý pro své kontroverzní názory, odmítl odplatný účel trestu. Vztah mezi poškozeným a pachatelem přirovnal ke vztahu věřitele a dlužníka, přičemž neexistoval dluh, který by dlužník nemohl splatit.⁸⁰ A právě vědomí splatitelnosti dluhu, a tudíž do určité míry oddělení zločince od jeho zločinu, je pro etický náhled na trestní právo stěžejní. Nietzscheho splatitelnost dluhu spatřuji v nápravné funkci trestu. Úkolem trestního práva je nahlížet na pachatele nejen jako na osobu ve výkonu trestu, ale též člověka, který je hoden nápravy – splatitelnosti dluhu.

Vezmeme-li v potaz českou právní definici účelnosti trestu, je s ohledem k filozoficko-etickému pohledu nápravná a výchovná funkce zásadním procesem výkonu trestu. V této rovině sehraje roli zaměření se na morální stránku pachatele, jeho subjektivní vnímání dobra a zla, pochopení spáchaného činu a přijetí trestu, nikoliv pouze v rovině právní, ale především v osobnostní, týkající se přijetí odpovědnosti za zločin, tedy přijetí viny morální. Tento proces lze zařadit pod tzv. restorativní funkci trestu, jejíž cílem je obnovení spravedlnosti, která byla deliktem narušena. Jde o narovnání vztahů a nastolení

⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 12.

⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 13-14.

⁸⁰ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. 2. opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2019. s. 58.

spravedlnosti. Restorativní justice, jak bývá tento mechanismus označován, se zaměřuje jak na oběti trestných činů, tak na práci s odsouzenými (více kap. 2.3.3.).

Samotná morální vina či pocit viny je určitou formou trestu, která se odehrává v niterné rovině. „Přírodní katastrofa řítící se na drtící skalní blok, proti němuž nelze bojovat,“⁸¹ takto popisuje Nietzsche pocit viny. Německý filozof a lékař Karl Jaspers ke vztahu trestu a viny poukazuje na nutnost přijetí trestu a z něj pramenící odpovědnosti, kterou je povinnost nápravy. K tomu však dodává, že lítost a jakési znovuorození nařídít nelze, ty jsou možné pouze a jen v nitru pachatele.⁸² S nitrem jedince je proto nutné konstantně pracovat, aby mohlo dojít ke zmiňované nápravě.

Právě diferenciací morální viny od trestu uloženého veřejnou mocí je stěžejní. Jak bylo uvedeno v kapitole 1.5., morální soudy se odehrávají ve svědomí, které je pro každého člověka jedinečné. Odtud nelze pocity viny v něm zakořeněné ztotožňovat s nastoleným trestem. Nastoupení trestu nepodmiňuje pocit viny, a naopak ukončením výkonu trestu vina zákonitě neodeznívá. O této skutečnosti nás již přesvědčil hlavní hrdina slavného románu *Zločin a trest*, Raskolnikov, jenž je po dvojnásobné vraždě sužován pocitem viny, který směřuje až k sebevražedným myšlenkám. To se děje v momentu, kdy Raskolnikov stále uniká trestu. Vina a trest tak nepřichází a neodchází ruku v ruce. Velice často nálepka trestaného vyvolávající stud či pocity viny doznívá, či nikdy neodezní, po odpykání trestu odnětí svobody.⁸³

Specifickou oblastí, která pracuje s trestem, je sféra náboženství. Východní a západní kultury nahlíží na trest odlišně. Směry jako buddhismus a hinduismus tresty zcela odmítají. Karma je příčinným následkem a nikoliv trestem. Pojetí trestu v islámu a křesťanství jsou si poměrně podobná. V obou případech se jedná o následek nedobrého jednání vůči druhým či Bohu. Obrazem trestu u hříšných muslimů je peklo. V případě křesťanství je nutné problematiku rozebrat detailněji.

Ve Starém zákoně (dále SZ) se objevuje trest v mnoha pasážích: vyhnání Adama a Evy z ráje (Gn 3,16nn), Kainovo prokletí a vyvržení ze země (4,11nn) či zničení Sodomy (Gn 19,13) aj. Bez hlubší znalosti Písma svatého mohou pasáže podněcovat

⁸¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, s. 68.

⁸² Srov. JASPERS, Karl. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 19.

⁸³ Srov. VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*, s. 120.

k představě Boha, který trestá všechny provinilce. Toto mínění je však v rozporu s principiálním předpokladem biblické víry. Tou je zájem Boha o spásu člověka, tedy o jeho záchranu. Spása člověka se dovršuje prostřednictvím obětování jediného Syna Ježíše Krista, který na kříži přijal veškeré důsledky hříchu, za které zemřel. Boží mocí byl vzkříšen, čímž překonal smrt, která je symbolem hříchu. Význam aktu zmrtvýchvstání spočívá tedy ve spásu všech smrtelníků upadajících pod tíhou hříchů. Z teologického hlediska je trest za hřích svým způsobem nutným, avšak zásadní je udělení Boží milosti, která je nabídkou k oživení a dokonalé nápravě.

Milost (*gratia*) je významově označována také jako laskavost. Charles Journet ji charakterizuje jako „... dar, který vyvolává díkůvzdání, pokud jej dostane ten, kdo je ho hoden.“⁸⁴ Tento absolutní dar očišťuje od hříchu a je věnován z největší Boží lásky, která je láskou dobro tvořící. Tomáš Akvinský Boží milost přirovnal k Božímu hnutí, které ve chvíli, kdy se dotkne člověka, vloží do něj jakési bohatství nebo také živé kořeny, díky kterým člověk vykonává úkony lásky.⁸⁵ Dotkne-li se Boží působení člověka ve stavu hříchu, uvede ho do stavu milosti, ve kterém bude přebývat a konat.

„Nyní je však mimo Zákon zjevena Boží spravedlnost, kterou Zákon i Proroci dosvědčují – Boží spravedlnost, jež skrze víru v Ježíše Krista přichází ke všem, kdo věří. Není totiž rozdíl: všichni zhřešili a chybí jim Boží sláva. Jsou však zdarma ospravedlňováni jeho milostí, skrze vykoupení v Kristu Ježíši. Jeho určil Bůh za oběť smíření pro ty, kdo věří v jeho krev, aby tak prokázal svou vlastní spravedlnost. Bůh totiž ve své shovívavosti prominul předešlé hříchy, aby nyní prokázal svou spravedlnost, aby se ukázalo, že je spravedlivý a ospravedlňuje toho, kdo věří v Ježíše“ (Řím 3,21-26).

Pasáž z Listu Římanům odkazuje na Boží spravedlnost, která je zde pro všechny, kdo věří v Jeho syna Ježíše Krista. V praxi přijetí milosti znamená přijmout křest, činit pokání, žít život ve víře a v souladu s evangeliem, a v neposlední řadě přijímat odpuštění. „Jestliže doznáváme své hříchy, on je tak věrný a spravedlivý, že nám hříchy odpouští“ (1 Jan 1,9).

⁸⁴ JOURNET, Charles. *Promluvy o milosti, o eucharistii, o Marii o Duchu svatém*. Praha: Krystal OP, 2013, s. 16.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 19.

Odpovědí na trest z pohledu křesťanské nauky by tedy mělo být přijetí, odpuštění a láska. Tento princip neplatí pouze ve vztahu Boha k lidem, ale také v mezilidských vztazích (výchova dětí) a samozřejmě i vůči odsouzeným osobám. V uskutečňování trestů vůči odsouzeným KKC apeluje na dva zásadní účely trestu. V první řadě má napomáhat k opětovnému začleňování odsouzených do společnosti a v druhé by měl obnovovat vztahy, které byly trestným činem narušeny. Je vyzdvihována činnost vězeňských kaplanů, kteří mají být výše uvedenému nápomocni.⁸⁶

Otázka pro odsouzené: Je pro Vás vězení místem, které usiluje o nápravu osoby?

Jaký je podle Vás primární účel výkonu trestu?

V čem spatřujete svůj trest?

Kdy jste poprvé pocítil vinu?

1.8. Shrnutí kapitoly

První kapitola se věnovala základnímu představení vybraných pojmů, se kterými obor etika pracuje a které budou rozvinuty v dalších kapitolách. V úvodu byla představena etika jakožto vědní disciplína stojící na filozoficko-křesťanských základech. Důležité je poukázání na propojenost s dalšími vědními obory, které zcelují náhledy na jednotlivá témata. Další kapitola ukázala vztah mravu a morálky s odkazem na její formování a pronikání do praxe. V dalších dvou částech se text zaměřoval na definování dobra a toho, co je dobré, stejně jako zla a toho, co je zlé. Přestože se v obou případech jedná o abstraktní pojmy, v nejobecnější rovině je dobrem vše, co plodí a rozvíjí život a je mu přínosné. Zlo je naopak vše, co životu škodí. S otázkou dobrého a špatného jednání se úzce pojí svědomí a přirozený zákon, které zásadním způsobem ovlivňují jednání člověka. Ve svědomí se odehrává proces usuzování, hodnocení, obviňování (pocity viny), který je buď v souladu s přirozeným zákonem nebo nikoliv. Ten je rozhodující pro samotnou volbu činu. Další pojem, propojující se se všemi výše uvedenými, je hřích. Tím je neuposlechnutí svědomí překročením normy, kterou je potřeba vnímat primárně v kontextu křesťanství. Provinění, kterého se člověk dopouští, se děje před Bohem, a to i v případě, že je dotyčný nevěřící. Závažnost hříchu ovlivňuje plné vědomí konání a souhlas jednajících. Posledním stěžejním tématem první kapitoly

⁸⁶ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 256-257.

byl trest, který se odráží v mnoha oborech. Zvláštní význam má rozlišení trestu z pozice výkonu veřejné moci a dále křesťanské roviny. Trest jako opatření veřejné moci je uložen trestním soudem pachateli s cílem ochrany společnosti, zamezení trestní činnosti a nápravy, výchovy jedince. Z filozoficko-etického pohledu je akcentována nápravná funkce trestu, která souvisí s přijetím odpovědnosti a uznáním viny, které však nelze nařídít orgánem veřejné moci, nýbrž je niternou záležitostí každého člověka. Trest z pohledu křesťanství není chápán jako pouhá odplata za hřích, jeho uchopení se naopak projevuje v dobrotivosti a spravedlnosti Boha, který z člověka prostřednictvím milosti hřích snímá.

2 Vina a její zpracování

2.1. Vina z pohledu náboženství

Náboženství a vlivné filozofické směry sehrávají významnou roli v utváření osobnosti člověka. Většina náboženství má své rituály, bohoslužby a normativní kodexy či pravidla, které ve velké míře ovlivňují životy jejich stoupců. Stěžejním aspektem téměř každé víry je vědomí transcendence, tedy přesahu vlastního já a vytvoření vztahu k vyšší entitě. Tento vztah člověka a někoho vyššího, než je on sám, se odráží v jeho jednání, postojích, světonázoru, a značným způsobem určuje individuální morálku. Právě náboženství může být silnou oporou v případě lidského selhání či úpadku a východiskem a útěchou z neutěšeného stavu. Z tohoto důvodu se následující kapitola věnuje vybraným velkým náboženstvím v souvislosti s tématem viny, které je poměrně pestré z hlediska rozdílnosti náhledů. A právě odlišnost pohledů je zdrojem různosti vyrovnání se s osobní vinou.

2.1.1. Křesťanství

Protože v biblickém pojetí souvisí vina s prvotním hříchem a odtud plynoucí hříšnou povahou člověka, je hřích opakovaně uváděn i v této kapitole.

V křesťanství je vina prožívána především na transcendentální rovině, tedy vůči Bohu, proti kterému byl hřích vykonán. Samotné překonání hříchu z vlastního provinění je ústředním úkolem každého křesťana. Podíváme-li se na nazírání viny ve SZ, zjistíme, že je pojímána v úzké návaznosti na hřích. „Proviniti se hříchem“, „obět' za provinění“, „zhřešiti hříchem“, „býti vinen“. Samotné slovo vina je označeno za dluh, který člověk musí splatit; či škoda, kterou člověk způsobil a je povinen nahradit. V mnoha pasážích lze nalézt charakteristiku viny: „jedinec ji táhne za sebou“ (Iz 5,18), „nelze se jí zbavit“ (Gn 4,13), „je hromaděna u Boha“ (Gn 15,16), „zapisována do knihy“ (Ž 90,8; Oz 7,2), „je přirovnávána ke stěně, která odděluje od Boha“ (Iz 59,2). Nedojde-li k jejímu odstranění, rozlézá se jako nakažlivá nemoc na všechny, kdo patří k provinilci.⁸⁷

Již SZ pracuje se subjektivním pocitem viny, typickým spíše pro obor psychologie. Pocit viny vyjadřuje akt ukrývání se Adama a Evy před Hospodinem (Gn 3,8).

⁸⁷ Srov. Vina. *Biblický slovník Adolfa Novotného* [online] 2017. [cit. 2022-01-30]. Dostupné z: <https://biblickyslovník.pleva.info/#vina>.

K provinilosti SZ předkládá explicitní obraty: „těžce padnouti na srdce“ (1S 24,6; 2S 24,10) či „srdce mne zahanbuje“ (Jb 27,6), „přišli jsme do tísně teď my“ (Gn 42, 21n).

Charakter viny, tedy bolest a utrpení, také formulují některé žalmy: „Tolik zla mě obklopilo, že mu není počtu. Postihly mě moje nepravosti, že nemohu ani vzhlédnout“ (Ž 40,13). „Má duše je tolik vyděšená, a ty, Hospodine, dokdy budeš váhat?“ (Ž 6,3n) „Kam odejdu před tvým duchem, kam uprchnu před tvou tváří?“ (Ž 139,7nn) aj.

Nový zákon (dále NZ) je v postoji k vině o něco více explicitní. Najdeme v něm pět řeckých výrazů souvisejících s vinou: *aitia* – provinění, *adikós* – nespravedlivě, *paraptóma* – přestupek, *ojeiléma* – dluh, provinění a *krima* – soud.⁸⁸ V NZ není vina vyobrazena pouze z pozice utrpení, ale nalézáme zde prvky jejího odčinění. V Janově evangeliu praví Ježíš farizeům: „Kdo z vás je bez hříchu, ať po ní hodí kamenem první.“ „Ženo, kam se poděli? Nikdo tě neodsoudil?“ (Jan 8,1-11). Odchod farizeů je obrazem hříšné povahy každého člověka a Božího milosrdenství, které navzdory hříšnosti neodsuzuje. Dále pasáž Matouše odkazuje k prosbě za odpuštění: „A odpusť nám naše viny, jako i my jsme odpustili těm, kdo se provinili proti nám“ (Mt 6,12).

Z pohledu Písma svatého je vina přítomna tam, kde dochází k hříchu. Je nejen stavem, ve kterém se dotyčný nachází, ale také stavem myslí. Ústředním tématem křesťanské víry je nejen její existence v návaznosti na hřích, ale především její odpuštění, které vede ke smíření člověka s Bohem a také člověka s člověkem.

Biblickým autorem, který explicitně vyjadřuje důležité momenty křesťanské teologie a etiky, je svatý Pavel. Mimořádně důležitá je interpretace viny jako symbolu Adamova pádu, jenž Pavel považuje za ústřední bod při vysvětlování původu hříchu. První kniha Mojžíšova připisuje hřích a smrt neposlušnosti Adamovi a Evě, nicméně koncept dědičné viny zformoval právě Pavel. Pavel dále rozlišuje mezi spácháním hříchu a označením být hříšníkem. První odkazuje na akci, přičemž druhý případ je stav bytí, který odráží něčí charakter. Dalo by se říct: „Zhřešil jsem“ ve vztahu k určitému činu. Hřích jako takový však přebývá v člověku. Jako trvalá nedokonalost je zakořeněný v jeho těle a činí z něj hříšníka.⁸⁹

⁸⁸ Srov. Tamtéž.

⁸⁹ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*. Stanford: Stanford University Press, 2010, s. 207-208.

Sv. Augustin převzal z Pavlova učení myšlenku dědičného hříchu. Dle Augustina všechny hříchy nakonec vyplynuly z lidské svévole pramenící z vůle vládnout. V tomto případě lze hovořit o morální vině. Vinu také přiřazuje k subjektivnímu pocitu, když tvrdí, že lidské svědomí cítí vinu. Výčitky svědomí, potažmo pocit viny, považuje za jeden z předpokladů vypořádání se s hříchem.⁹⁰

Vinu lze tedy považovat za centrální pojem křesťanství, na který však nelze nazírat pouze negativně. Hovoří-li SZ o vině jako dluhu, který je potřeba splatit či nahradit, nejde o jeho doslovné splacení. Nahrazením či zbavením je myšleno poznání nesprávnosti činu a přijetí viny, které jsou cestou pro její odstranění prostřednictvím odpuštění (více kap. 2.3.1).

Samotný akt smrti Ježíše Krista je vykoupením z hříchu. „Tam, kde do tmy přichází světlo, je přítomen Bůh. Kristus, přemožitel smrti a tmy, je nové slunce spravedlnosti, světlo světa. Kdo ho následuje, nebude chodit ve tmě, ale bude mít světlo života“ (Jan 8,12). Bůh stvořitel, jenž obětoval svého syna za naše hříchy, jeho náklonnost, soucit a láska jsou esencí křesťanské víry.

2.1.2. Buddhismus

Pro pochopení pojetí viny je důležité na úvod představit buddhistickou filozofii v obecném kontextu. Jedná se o jediný náboženský (nebo také filozofický) směr, jehož zakladatel (Buddha) se neprohlašuje za boha, proroka či nejvyšší bytost. Buddha se pokládá za „Probuzeného“, tedy jakéhosi duchovního mistra. Smysl, který hlásá, je osvobození člověka.⁹¹ Člověk se má odpoutat od strasti a zklamání, které pramení z nepravého pochopení povahy věcí a ze života ve zmatku. Vyzdvihuje uchýlení se k *dharmě*, která je skutečnou povahou věcí, univerzální pravdou a současně cestou k pravdě. Cílem filozofie je tedy osvobodit se od negativních stavů a jejich transformace. Ta je považována za vysoce individuální záležitost, jelikož k ní nelze dojít bez vlastní účasti. Jedinec tak musí být spjat se svou myslí a prostřednictvím důkladné práce v mysli

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 210.

⁹¹ Srov. ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení. II, od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*, s. 72.

dojít vnitřního osvobození. V praxi jsou negativní stavy, jako například chamtivost a závist, přetvořeny v pozitivní, kterými je nelpění a milující laskavost.⁹²

V centru morálky stojí lidské jednání, které se má vyhnout vědomému ubližování a způsobování utrpení. Při konání špatných skutků (chápáno skutky, které ubližují) je kladen důraz na intenci, tedy s jakým záměrem bylo dané jednání konáno. Buddhismus dále neživí představu pekla nebo jiné trestající instance, kde má viník pykat za své činy. Buddha není stvořitel, kterého by věřící milovali nebo se měli obávat, a který by odměňoval či trestal. Jediný, kdo je zodpovědný za skutky, je člověk sám.

Cílem buddhistické etiky je vyhybat se zlu, člověk má konat dobro a očistit mysl. Věřící má uznat svou neznalost, oceňovat laskavost a vyjadřovat vděčnost. Přestupky, které však nejsou označovány za hříchy, se týkají mluvy (lhaní, pomluv a plané řeči), těla (vraždy, krádež, cizoložství) a mysli (chtivost, nenávisť a omyl). Lakota je považována za zdroj utrpení, protože člověka připoutává a vede ke špatnému jednání. Odpoutání od majetku vede k odstranění touhy a k dobru. Aby se věřící těmto nástrahám vyvarovali, měli by se stýkat se správně smýšlejícími osobami a následovat *Ušlechtilou osmidílnou cestu*. Ta je složena ze správných názorů, záměru, řeči, chování, živobytí, úsilí, všímavosti a soustředění.⁹³ Na rozdíl od jiných náboženských směrů nemá buddhismus žádný seznam příkazů nebo doktrín, který by stoupenci přijímali. Buddhistická cesta nabízí způsob života a snaží se o nastolení podmínek, ve kterých budou úzkost a utrpení nahrazeny spokojeností a štěstím.⁹⁴

*Karma*⁹⁵ neodpovídá křesťanské představě hříchu nebo viny. Vina je v buddhistické tradici negativní emocií, která je v rozporu s rozvojem duše. Tento postoj souvisí s přesvědčením, že zlo je klamem mysli, který je nutný ze svých myšlenek vypudit. Obecně vše, co nepřispívá k životu, je nutné odstranit, a proto Dalajláma zastává názor, že vina v buddhismu neexistuje, což dokládá Buddhovo učení, které skutečně s explicitním pojmem viny nepracuje.⁹⁶ Je nutné podotknout, že Buddhismus vinu ve světě reflektuje, nicméně ji nepovažuje za trvalou a metafyzickou. Naopak poukazuje na

⁹² Srov. WILLIAMS, Paul a Anthony TRIBE. *Buddhistické myšlení: úplné uvedení do indické tradice*. Praha: ExOriente, 2011, s. 15-16.

⁹³ Srov. AMBALU, Shulamit et. al. *Knihy náboženství*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 140-141.

⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 142.

⁹⁵ Termín karma vyjadřuje zákonitost, v rámci které následek činu odpovídá jeho vykonání. Může jít o odměnu či trest.

⁹⁶ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 238-239.

svět v pohybu a také proměnlivost lidských pocitů. Odmítá život, ve kterém by se lidé měli utápět výčitkami, neboť svět není vězením, ve kterém si odpykávají doživotí. Výčitky je možné pociťovat, ale bez soužení se jimi. Vina a stud by měly být morálními strážci, nikoliv zajatci lidí.⁹⁷

Buddhismus na rozdíl od křesťanství a antické filozofie neusiluje o čistě morální dokonalost a ani nehledá mravní dokonalost. Pokud se někdo dopustí špatnosti nebo neudělá správnou věc, vhodnou reakcí není vina, ale napravování. Odtud buddhismus vinu spíše, než aby popíral, aktivně odmítá. Vina je totiž negativní reakcí na špatné jednání a poškozuje lidské sebevědomí. To se může proměnit v sebenenávist vedoucí k destruktivním sklonům.

Na rozdíl od viny kalkuluje učení s pocitem studu. Ten je možný chápat v pozitivním i negativním slova smyslu. Pozitivní stud je žádoucí, protože upozorňuje, že jednání bylo pod úrovní Buddhovy přirozenosti. Jedná se o lítost nad nedostatky, ale také motivaci ke zlepšení chování. Stud je tak jakýmsi strážcem. Naopak negativní forma studu, stejně jako vina, vede k pocitům bezcennosti a působí destruktivně. Stud je podstatný pro nacházení lepší cesty, ale nesmí se překloupat do sebepoškozující formy.⁹⁸

2.1.3. Hinduismus

Hinduismus je považován za jedno z nejstarších náboženství, jehož historie se datuje až do roku 1700 př. n. l. Spíše než ucelené náboženství je nahlíženo jako zastřešující termín pro většinu z původních náboženství indického subkontinentu. Tato náboženství mají společné charakteristiky, ale jednotlivými tradicemi se odlišují. V roce 1995 s odkazem na tyto odlišnosti jeden vrchní indický soud uvedl, že hinduismus nenaplňuje tradiční rysy náboženství a že pro svůj široký přesah může být označen za životní styl.⁹⁹

Navzdory silné analogii s buddhismem nemá hinduismus svého zakladatele. Hinduisté uctívají řadu božstev. Mezi tři nejvyšší se řadí Brahma, Višna (ochránci) a Šiva (ničitel).

Hinduismus uchopuje morálku velice podobně jako buddhismus, protože nedisponuje souborem morálních pravidel a zákonů. Filozofie je založena na rituálech a uctívání. Ve vesmíru se nachází vesmírný řád a lidé v souladu s tímto vesmírným řádem provádějí

⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 241.

⁹⁸ Srov. VINTEN, Robert. Wittgenstein, Guilt And Western Buddhism. *Contemporary Buddhism* 2021, roč. 21, č. 1-2, s. 14.

⁹⁹ Srov. AMBALU, Shulamit et. al. *Kniha náboženství*, s. 90.

rituály a pěstují správné morální postoje (např. pravdomluvnost, štedrost). V tomto ohledu platí dva základní morální, již uvedené, principy *karma* a *dharma*. Karma je spojena s následky jednání a dharma s morálními povinnostmi. Tyto dva principy působí v úzké sepnatosti a zajišťují vesmírný, přírodní a sociální řád. Propojenost řádů odráží vzájemnost všech bytostí, které na sebe působí. Morálka tak není záležitostí pouze jedince, ale celé společnosti, která přispívá k udržování životaschopného světa. Pokud se lidé k sobě chovají dobře, svět je v pořádku, pokud nikoliv, lidé jsou nešťastní a na zemi vládne chaos.¹⁰⁰

Hovoříme-li o karmě, je výsledkem lidských činů z minulých životů. Špatné chování vede ke znovuzrození v podřadné formě života (nižší kasta, zvíře aj.). Ač by se mohlo zdát, že karma je trestem za špatné chování, filozofie nepracuje s pojmem hřích, trest, nebo odpuštění hřichu či viny. Jedná se o přirozený proces příčiny a následku. A v každém jednání má záměr činů přednost před důsledky. Pokud jsou motivy čisté, je vše v pořádku. Například akt zabíjení způsobuje špatnou karmu pouze tehdy, je-li veden kupříkladu z nenávisi nebo chamtivosti.¹⁰¹ Morálka jednání je vždy souzena v kontextu okolností, nikdy není odvozena od samotného činu.

Obdobně jako buddhismus, nepracuje hinduismus se slovem vina. V sanskrtu ani takové slovo neexistuje. Slovo, které se mu blíží, je *kharab*. Je adjektivem negativního pocitu, člověk se tedy může cítit vinný. Další slovo *dosa* vyjadřuje opět pocit viny a také negativní charakterový rys, jako např. nedůvěryhodnost. Dosa dělá nedobré jednání *aparadha* neboli pocit viny. Další mnohovýznamové slovo je *lajja*, které bývá považováno za hanbu, rozpaky i lítost nad jednáním vůči druhému člověku (Cítím lajja, že jsem ti ublížil.). *Sharan* je významově blízké anglickému slovu *dishonor*.¹⁰²

Problematiku viny hinduismus uchopuje velice podobně jako buddhismus, když pocity viny odmítá. Hinduismus přijímá lidskou chybovost, avšak pocit viny musí být odstraněn, a to pokáním (*prayashchitta*). Důležité je uznání vlastního pochybení, poučení se a napravení, a tak odstranění vlastní provinilosti. *Prayashchitta* je přirozenou součástí

¹⁰⁰ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 232-233.

¹⁰¹ Srov. AMBALU, Shulamit et. al. *Kniha náboženství*, s. 110.

¹⁰² Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 231.

života hinduistů, neboť člověk hřeší, napravuje se, kráčí životem dál a nečeká na soudný den.¹⁰³

2.1.4. Islám

Islám je striktně monoteistické náboženství, které je současně i přinejmenším předpokladem kultury, práva a morálky. Za ústřední filozofii je označována *tawhíd* – doktrína o Božské jednotě hlásající jedinečnost Boha – Alláha. Křesťanská trojjednost Boha je přísně odmítána. Porušení tawhídu, kupříkladu vírou v jiného nebo dalšího boha, je považováno za největší a neodpuštělný hřích. Tento hřích narušuje dokonalost Alláha uznáváním jakéhosi jeho partnera.¹⁰⁴

Slovo islám vychází z arabského slova *taslim* a znamená podřízení. Muslimové jsou neodvolatelně podřízeni Bohu – Alláhovi a muslimy se stávají vyznáním víry v jediného Boha (Alláha) a jediného nejvyššího proroka Mohameda. Dalšími zásadními aspekty víry jsou modlitba, almužna, půst během měsíce ramadánu a pouť do Mekky.¹⁰⁵ Hlavním zdrojem islámských hodnot je Korán, označován za slovo Alláhovo. Tato ústřední doktrína vede věřící k rozvoji etického vědomí a schopnosti rozlišovat dobré od špatného. V některých pasážích předkládá striktní zákazy (vraždy, lichva, cizoložství aj.), v jiných nabádá k omezení určitého jednání (konzumace alkoholu¹⁰⁶) a v dalších uděluje rady v osobních záležitostech (sňatky, dědičné právo aj.).¹⁰⁷ Ti, kteří budou jednat dle Koránu a v jejich životě převáží dobré skutky nad špatnými, půjdou do ráje (*džanny*). Ti, kteří nejednali dobře, si projdou plamennými muky v pekle (*džahanna*). Alláhovo milosrdenství mohou očekávat jen ti, kteří se řídili jeho příkazy a jednali ctnostně.¹⁰⁸

Problematika pojetí viny je složitější než u výše uvedených náboženství, a to pro regionální a kulturní rozdílnosti věřících. Tyto odlišnosti ovlivňují postoje k morálce a vině. Arabové, pákistánští nebo indonéští muslimové mají sklon reflektovat

¹⁰³ Srov. VEYLANSWAMI, Satguru Bodhinatha. *No Guilt, Do Penance, Live Joyously*. Kauai's Hindu Monastery [online]. 2012. [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: https://www.himalayanacademy.com/view/bd_2012-8-26-no-guilt-do-penance-live-joyously

¹⁰⁴ Srov. AMBALU, Shulamit et. al. *Knihá náboženství*, s. 280.

¹⁰⁵ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 217.

¹⁰⁶ Dříve bylo omezení pouze doporučeno, později byl uvalen zákaz na vykonávání modliteb v opilosti a dnes je již alkohol zakázán.

¹⁰⁷ Srov. AMBALU, Shulamit et. al. *Knihá náboženství*, s. 273-274.

¹⁰⁸ Srov. Tamtéž, s. 279.

k zastřešujícím principům islámu svou domorodou kulturu. Z tohoto důvodu je zobecnitelnost obtížná a potenciálně zavádějící.¹⁰⁹

Vina v islámu zahrnuje především právní zavinění. Terminologie viny v arabštině odráží aspekt špatného jednání na úkor subjektivní zkušenosti viny. Lexikální uchopení viny je poměrně široké. *Jurum* znamená zločin, a osoba, která spáchala trestný čin dle zákona, je *mujrim* neboli vinna ze zločinu. Další slovo *dhamb* také označuje vinu, ale též vyjadřuje pocit viny. Slovo, které je nejbližší zachycení emocionální složky viny, je *nadama*, což znamená lítost. Ta souvisí s výše uvedeným tawhídem a muslimové ji zažívají zejména tehdy, když urážejí Alláha. Nejbližší termín k významu hřích je *esm*. Mezi hlavní hříchy patří uvedené modlářství, vražda, krádež a cizoložství. Za lehké hříchy je považováno občasné selhání při vykonání modliteb nebo neúmyslné urážky.

Za zmínku jistě stojí uchopení svědomí (*damir*). Arabské slovo připomínající křesťanskou koncepci přirovnává svědomí k vnitřní pochodni osvětlující cestu/y k zachování úcty Alláhovi.¹¹⁰

Přestože arabština lexikálně pracuje s vinou bohatě, vina nikdy nepředstavovala ústřední aspekt. Důležitější roli historicky sehrávala hanba. Arabské slovo *hayah* odpovídá skromnosti, stydlivosti nebo rezervovanosti. Zejména u žen je vnímána jako ctnost, doslova „... schopnost ochranného brnění, které pomáhá udržet si pověst, a stráží proti ponižující nestydatosti.“¹¹¹

Subjektivní vina věřících vychází ze srdce, které je zdrojem morálního vnímání, ale má v sobě i racionální aspekt. Morálka je osobní volbou. Každý, kdo jednal špatně, musí cítit svou chybu a uznat ji. Pocit viny vyplývající z takového jednání však nesmí člověka sužovat dlouho. Důležité je zbavit se viny pokáním a navrácením se zpátky k Alláhovi.¹¹²

Otázka pro odsouzené: Pocit'ujete vinu vůči Bohu či jiné náboženské / spirituální autoritě?

¹⁰⁹ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 218.

¹¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 218-220.

¹¹¹ Tamtéž, s. 220.

¹¹² Srov. Tamtéž, s. 220.

2.2. Vina z pohledu vědních oborů

Vědní obory na vinu nahlíží v různých perspektivách souvisejících s předmětem jejich zaměření. Jednotlivé různici se pohledy jsou představeny v následující kapitole.

2.2.1. Eticko-filozofická reflexe viny

Východiskem eticko-filozofické roviny je nárokovaný závazek člověka vůči stanoveným hodnotám, normám a představám společnosti. V tomto ohledu se vina dostavuje, není-li člověk v souladu s vlastními (autonomními) i vnějšími (heteronomními) hodnotovými nároky. Filozofická etika, potažmo i morální teologie, nahlíží na vinu v perspektivě otázek vzniku hodnot a cílových představ, které kladou nárok závazku a také dopadů za porušení.¹¹³ Významnými hodnotami, které jsou v souvislosti s vinou zohledňovány, je svoboda, zodpovědnost, svědomí, vůle, rozum, role autority.

2.2.1.1. Konrad Hilpert: Vina jako antropologický fenomén a etické téma

Německý filozof a teolog Konrad Hilpert ve své knize *Základní otázky křesťanské etiky* propojil ústřední pojmy etiky s tématem viny. Hilpert označuje vinu za absenci určitého jednání a také za stav, ve kterém se daná osoba nachází na základě svého konání směřovaného vůči druhému.¹¹⁴ V obou významech poukazuje vina k osobě a jejím činům, kterých se dopustila či měla dopustit. Tím jí lze skutek viny přičíst. Přičitatelnost skutku, potažmo viny, tkví ve svobodném jednání osoby. Vina zasahuje člověka v tom, co on už nedokáže změnit. Zasaženost, kterou se na člověku podepisuje, může dosahovat malých či větších rozměrů, až po zděšení, zoufalství, nenávist sebe sama. Současně je její časové působení různorodé, od momentálního zažívání může být vina celoživotní záležitostí.

Působení viny vychází z nároku, který jednající minul, ačkoliv jej vnímal. Nárokem jsou míněny stanovené normy či jiné kodifikované povinnosti. Nicméně normy nejsou instancí, před kterou se dotýčný cítí vinen. Hilpert je označuje za médium, které propojuje úsilí o sebeurčení (nebo také schopnost „být sám sebou“) s požadavky druhých a společnosti. Tou je tzv. personální instance, vůči které se vina ukazuje. Může jí být

¹¹³ Srov. SKOBLÍK, Jiří. Nova et vetera pro zpovědníka. Vina v spektru oborů. *Katolická teologická fakulta univerzity Karlovy*. [online]. 1999 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: http://ktf.cuni.cz/~skoblik/km_puvodni/vina.htm

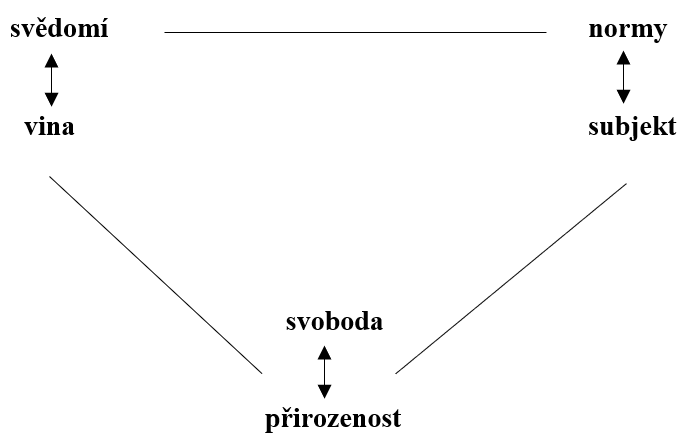
¹¹⁴ Srov. HILPERT, Konrad. *Základní otázky křesťanské etiky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2017, s. 80.

druhá osoba, božská autorita, vlastní svědomí či jiná pro dotyčného významná autorita. Jedinec se svým činem vůči této instanci odcizuje, a to především za předpokladu, že ji svobodně uznává a její přijetí není nucené. Nutno uvést, že v případě vynucenosti nelze hovořit o vině v morálním slova smyslu.¹¹⁵

Pro vinu hraje významnou roli aspekt času. Jedinec je totiž vždy formován minulostí, která je otevřena směrem k budoucnosti. Ve svědomí se odehrává přijetí viny, jakožto vědomí toho, co bylo vykonáno a mohlo být učiněno jinak. Svědomí je současně důležité pro budoucnost v utváření otevřených možností zacházení s tím, co člověk učinil či neučinil. To je následně podrobováno stvrzování, opakování nebo revizím.¹¹⁶

Hilpert v celém procesu vyzdvihuje roli svobody. Upozorňuje, že uplatnitelnost svobody jako sebeurčení není nikdy zcela možná. Úsilí o sebeurčení se vždy odehrává mezi mantinely přání, omezení, konkrétních podmínek, a proto je svoboda vždy nějak omezená, podmíněná a nikoliv libovolná, a to je potřeba při hodnocení morality skutku brát v potaz.

Souvislost viny s ústředními tématy etiky Hilpert znázorňuje následujícím schématem:



Obrázek 2: Schematická souvislost tématu viny s jinými ústředními tématy etiky¹¹⁷

Otázka pro odsouzené: Vůči komu pocítíte vinu?

¹¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 80 a 82.

¹¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 81.

¹¹⁷ Srov. Tamtéž.

2.2.1.2. Karl Jaspers: Metafyzická vina jako konsekvence morální viny

Německý filozof a lékař se specializací na psychiatrii, Karl Jaspers, se ve svém díle *Otázka viny – Příspěvek k německé otázce* zabývá problematikou viny v souvislosti s německým národem a druhou světovou válkou. V knize vinu kategorizuje a poukazuje na její projevy, důsledky a možnosti očištění (kapitola 2.3.2.)

Jaspers rozlišuje čtyři pojmy viny – kriminální, politickou, morální a metafyzickou:¹¹⁸

- Kriminální vina – vychází z prokazatelných činů, které jsou v rozporu se zákony. Posuzující instancí je v tomto případě soud.
- Politická vina – vychází z politických skutků a rozhodnutí státníků, kterým jsou občané podřízeni, ale současně jsou za ně zodpovědní. Právě spoluzodpovědností a možností zasahovat do politické sféry a uskutečňovat tak práva se lidé podílí na politické vině. Instancí, která vinu posuzuje, je jak ve vnitrostátní, tak v zahraniční politice moc a vůle vítěze.
- Morální vina – pramení ze všech činů, kterých se člověk dopustil a současně je za ně morálně zodpovědný. Do této kategorie spadají jak politické, tak vojenské činy, včetně nuceného jednání pod příkazem. V této souvislosti zločin svou povahou zločinu nemění, neboť každý je podřízen svému svědomí.
- Metafyzická vina – tuto vinu Jaspers uvaluje na německý národ před a během druhé světové války. Ti, kteří o zvěrstvech věděli a nerušeně pokračovali ve svém životě, jsou zatíženi morální vinou. Ti, kteří byli pobouřeni, avšak bezmoc jim nedovolila konat, jsou zatíženi metafyzickou vinou.¹¹⁹ Obecně je metafyzickou vinou zatížen každý, kdo byl svědkem nějakého násilí, přestože mu nemohl zabránit. A protože každý ví o nějakém bezpráví, které se dělo či děje, nelze se jí vyvarovat. Oproštění se od viny je možné pouze v případě, že by lidé byli anděly. Člověk se vůči této vině zodpovídá před Bohem.

Tato rozdělení jsou důležitá proto, že se vystříhávají zobecnitelnosti viny, kterou autor podrobuje kritice. Jaspers poukazuje na vzájemné prolínání prohřešků, které implikují další. Například morálně špatné jednání (lež, krádež) se přesouvá do politické a trestní roviny až nakonec do metafyzické. Právě metafyzická vina je něčím, co umožňuje přeměnu člověka, protože odpovídat na nespravedlnost páchanou na druhém je projevem

¹¹⁸ Srov. JASPERS, Karl. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*, s. 7-8

¹¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 44.

lidské existence. Schopnost rozpoznat tuto vinu pokořuje pýchu člověka, která vede k pokoře před Bohem a následné proměně a očistě.

Karl Jaspers dále hovoří o důsledcích viny, které se projevují navenek i v nitru člověka. Kriminální vina nese důsledky v podobě trestu (odnětí svobody). V politické vině je důsledkem ztráta nebo omezení politické moci. Konsekvencí morální viny je pokání a obroda, tedy vnitřní proces, který se v jedinci odehrává. Překonání metafyzické viny se odehrává na transcendentální rovině, na které je nutné proměnit vědomí vlastního já odehrávající se pouze před Bohem.¹²⁰

Jak bylo již uvedeno u Konrada Hilperta, v otázce viny hraje roli, kdo je jejím posuzovatelem. Posuzování dle Jasperse probíhá zvenku i zevnitř člověka. Výčitky zvenčí jsou vyslovovány v souvislosti s kriminální a politickou vinou. Volají po odpovědnosti a potrestání. Posuzování z nitra je možné pouze v morální a metafyzické rovině. Jedná se o výčitky vůči vlastní křehkosti a nedokonalosti. Morálně soudit může totiž člověk pouze a jen sám sebe. Vyřčení soudu o morální vině vůči druhému není možné, protože nelze dosáhnout komplexního náhledu (pohnutky, příčiny činu, omezení svobody aj.). Současně morálně posuzovat lze pouze jedince, nikoliv kolektiv. Jaspers upozorňuje na častou chybu souzení skupin či národů, které podněcuje nenávisť.¹²¹

Otázka pro odsouzené: Co je pro Vás závažnějším důsledkem činu – trest (vězení) nebo zatížení vlastní vinou/označení za viníka?

2.2.2. Psychologie

Spíše než s pojmem viny pracuje psychologie s pocitem viny, kterým je k minulosti se vztahující subjektivně prožívané přesvědčení o nesprávnosti vlastního jednání a zavinění. Jedince sužují výčitky svědomí a očekává trest.¹²² Psychologie nahlíží na subjekt z pozice prožitků pocitů viny, jejich projevů, reakcí a následků. Dále se zaobírá tím, zda je vina pouze uznávána, tj. vědomé porušení dané normy, nebo je i prožívána – v případě, že o ní ví sám člověk. Zde se pocity viny dostávají ke svědomí, ve kterém se ohlašují. Prožitky viny vyplývající ze skrytých duševních pochodů a mechanismů jsou předmětem psychoanalýzy, která odhaluje ukrytá pnutí, nutkání a potlačení.¹²³ Přestože se vysvětlení

¹²⁰ Srov. JASPERS, Karl. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*, s. 11.

¹²¹ Srov. Tamtéž, s. 14-16.

¹²² Srov. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*, s. 410.

¹²³ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002, s. 269.

niterných duševních příčin napříč přístupy liší (zkušenosti z dětství, nedosažené ideály, prazkušenost lidstva), vina je považována za negativní prožitek odrážející se v jednání člověka a ovlivňující náhled a postoj k jeho životu. Ačkoliv existuje nesčetně různých náhledů na prožívání viny, v nadcházejících řádcích jsou vybrány čtyři úhly pohledu.

2.2.2.1. S. Freud, E. Fromm: Vědomé a nevědomé pocity viny

V knize *Vina* předkládá psycholožka Marta Kocvrlichová rozlišení pocitů viny na vědomé a nevědomé. Dle S. Freuda je značná část pocitů viny nevědomá. Nevědomost pramení z nevědomého oidipovského komplexu, který dychtí po otcovraždě. Tato touha je zdrojem pocitů viny v životě člověka a společnosti a je jakousi agresí obrácenou dovnitř. Projevy mohou být různé, např. odmítání pacienta uzdravit se, tendence k sebezničení. Naopak vědomý pocit viny pramení z rozporu mezi ideálem (Nadjá) a Já, kdy Já bývá hodnotící instancí odsuzováno. Tento rozpor se projevuje pocity méněcennosti a vyvěrá v potřebu trestu ze strany Nadjá (vědomí viny). Úkolem lékaře je posílení Já v odmítání pocitů.¹²⁴

Erich Fromm ztotožňuje pocity viny se svědomím, které rozděluje na autoritářské a humanistické. Autoritářské svědomí je vázáno k nedotknutelné autoritě, může se jednat o normy, příkazy, kterým člověk vyjadřuje poslušnost. Neuposlechnutí norem je kritikou autority, vůči které pociťuje vědomé provinění. Humanistické svědomí se pojí s prožíváním viny, dochází-li k zanedbávání vlastní osobnosti v různých oblastech života (rozvoj, tvořivost, životní úděl). Tato forma viny se však neprojevuje vědomě a pokud ano, skrývá se za autoritářským svědomím. Člověk vědomě pociťuje vinu pro neposlušnost vůči autoritě, avšak na nevědomé úrovni prožívá pocit viny proto, že nenaplnuje očekávání sebe sama. Tento nevědomý pocit se může projevovat také psychickými nemocemi či úzkostmi.¹²⁵

Otázka pro odsouzené: Jak se u Vás projevují pocity viny?

Uvědomoval jste si je bezprostředně po spáchání trestného činu?

2.2.2.2. C. G. Jung a Lawrence H. Staples: Vina jako prostředek k očištění

Americký psycholog a psychoterapeut, člen Institutu C. G. Junga, L. H. Staples se ve své knize *Vina – Prométheovský úděl* zabývá pocity provinilosti jako nezbytného

¹²⁴ Srov. KOCVRLICHOVÁ, Marta. *Vina*. Praha: Triton, 2006, s 42-46.

¹²⁵ Srov. Tamtéž, s. 46-47.

předpokladu pro růst a seberealizaci. Poukazuje na dětství, kdy pocity viny přispívají k vývoji procesu formování ega a vzniku vědomí. To se odráží v adaptaci ve společnosti a přijetí norem, pravidel (náboženských, společenských aj.). V dospělosti označuje autor vinu za bolestnou nezbytnost, jež může narušovat rozvoj, neboť dochází ke konfliktům mezi individuálními a kolektivními potřebami. S odkazem na C. G. Junga poukazuje na nezbytný proces individuace¹²⁶, kterým si každý musí projít. Jelikož pocity viny zapříčiňují narušení citové a duševní rovnováhy, je nutné nalézt duchovní a duševní nástroje pro zmírnění utrpení a bolesti z ní pramenící. Prostředky, které Jung uvádí, nejsou vnímány v intencích trestu (destrukce člověka), ale ve smyslu uzdravení. Utrpení plynoucí z viny označuje za prostředek k cestě uvědomění a vykoupení.¹²⁷ Pocity viny jsou v tomto případě daní za formování své osobnosti. Člověk se musí pohroužit do svého nevědomí a hledat to, co je nutné rozvinout pro to být celistvou bytostí. Staples tento pocit označuje „dobrou vinou“, pro kterou je důležité získání vědomí, že došlo ke spáchání něčeho špatného (užívá též slovo hřích).

Staples přirovnává pocit viny k nášlapnému poli, které žádný člověk během života neobejde. Nedobrého jednání či hříchu se dopustí každý a vina je mostem vedoucím přes lítost k odčinění. Bez bolestivého mechanismu, který vina ztělesňuje, nelze dojít k touze po nápravě. Jako významnou cestu k odčinění uvádí autor hledání vyšší autority, například Boha. Poukazuje na svou letitou praxi s alkoholiky, u kterých byly pocity viny zárodkem pro hledání transcendentální autority.¹²⁸

Otázka pro odsouzené: Je pro Vás pocit viny limitující?

Dají se v tomto pocitu nalézt pozitiva?

2.2.2.3. P. Tournier: Propojení psychologie a teologie v otázce viny

Švýcarský psycholog Paul Tournier je zastáncem propojenosti přírodních věd, filozofie, lékařství a teologie. Ve své knize *Vina* nabízí koncept viny z psychologického hlediska s odkazem na teologii. Obdobně jako řada jeho předchůdců pracuje s pocity viny, jejichž kořeny shledává v dětství, především ve výchově a společnosti (škola), kdy za neposlušnost či špatné známky následuje trest, výčitky a pocity provinění. Upozorňuje

¹²⁶ Individuace je psychologický pojem, který označuje proces vznikání nebo také zrání osobnosti či vývoje identity člověka.

¹²⁷ Srov. Tamtéž, s. 35.

¹²⁸ Srov. LAWRENCE, H. Staples. *Vina – Prométheovský úděl*. Praha: Portál, 2006, s 25-33.

na skutečnost, že trest ne vždy odstraní vinu. Ta se následně může přetvořit v zatajování, stud až v neurotické stavy. Dalšími významnými zdroji pocitů provinění jsou soudy druhých a společnosti, vlastní chování, kritika, výčitky druhých a v neposlední řadě vnímání sebe sama vůči transcendentální autoritě v podobě Boha.

Tournier předkládá několik klasifikací viny:

- Falešný pocit viny vs. skutečná vina – falešný pocit viny vychází ze společnosti a jejích požadavků a očekávání. Jejím zdrojem je společenské opovržení a souzení za to, kým ve skutečnosti jsem (např. žena samoživitelka, chudoba, plachost). Naopak skutečná vina pramení z toho, že se člověk neodváží být sám sebou a odhalit svou skutečnou přirozenost ze strachu z hodnocení okolí. I v tomto případě jsou názory druhých zdrojem pocitů viny. Současně autor poukazuje na autoritu Boha, před kterým je pociťována vina proto, že dotyčný nedokázal být tím, kým chtěl být, a tak zcela nenaplnil své životní určení.¹²⁹
- Morální a existenciální vina – morální vinu autor spojuje s dodržováním morálních hodnot a pravidel. Pocity viny poté pramení z jejich nevykonání či porušení, také špatností, kterých se člověk dopustil (násilí, nevěra, vražda, pohrdání aj.). Oproti tomu existenciální vina se týká činů nevykonaných. Projevuje se jakýmsi dualismem mezi skrytým a očividným bytím. Tato vina vyvěrá ze svévolných myšlenek a pnutí, které nelze vůlí a inteligencí ovlivnit (např. zločinné nápady, obscénní představy, zbabělost). Vina se neprojevuje pouze vůči okolí, ale též vyšší autoritě. Autor jmenovitě uvádí autoritu Ježíše Krista, vůči kterému lze pociťovat vinu i z nevykonaného.¹³⁰
- Vina z jednání a z bytí – tuto klasifikaci viny autor vysvětluje pomocí křesťanské tradice. Vina z jednání vychází z hříšných skutků, kterých jsme se dopustili. Je všudypřítomná a týká se samotné lidské existence, která je vztažena k velikosti Boha, před kterým si člověk uvědomuje svou nedokonalost. Přijetí vlastní nedokonalosti vůči Bohu a pociťování viny z bytí předchází vina z jednání.¹³¹

¹²⁹ Srov. TOURNIER, Paul. *Vina*. Praha: Návrat domů, 1995, s. 14 a 53.

¹³⁰ Srov. Tamtéž, s. 49 a 51.

¹³¹ Srov. Tamtéž, s. 116-118.

Otázka pro odsouzené křesťany: Váš současný pocit viny (pokud stále přetrvává) se pojí s konkrétním činem nebo skutečností, že jste hříšný člověk dle křesťanské tradice?

2.2.2.4. H.B. Lewis: Rozdíl mezi vinou a studem

Hranice vnímání pocitů pramenících z viny a studu je velice tenká a může docházet k jejímu stírání. Obě emoce vznikají v podobných situacích, nicméně způsob jejich prožívání a projevů se odlišuje. V roce 1971 byl publikován článek *Stud a vina v neurózách*, ve kterém se autorka H.B. Lewis, mj. zabývala rozdílem mezi pocitem viny a studem.

Vina i stud mají společné morální emoce a negativní hodnocení sebe sama (tzv. self). Autorka poukázala na ze studu pramenící pocity, které se pojí s vlastní osobností a které mají výrazný vliv na hodnocení sebe samého před druhými. Tyto pocity se vztahují spíše k vlastním schopnostem. Oproti tomu u pocitů viny není centrálním objektem osobnost jednatelova, ale akt, který byl nebo nebyl vykonán a který má negativní efekt na druhé.¹³² Příkladem může být dítě, které rozlije svému sourozenci mléko. Stud vyvolává otázku – kolik lidí to vidělo. Reakce na vinu se nese v lítosti a vědomí, že si mělo dát pozor. Vina se v tomto ohledu více orientuje na druhé, kterým bylo ublíženo.

Autorka popisuje stud jako bolestivou emoci doprovázenou pocitem méněcennosti, bezmocnosti, neúčinnosti, které vedou k tendencím schovávat se či uzavřít do sebe. Pocity pramenící z viny jsou dle autorky méně bolestivé a devastující pro osobnost jedince, protože se na rozdíl od studu vztahují k jednání a nepodřívají základní identitu člověka. Zahrnují lítost nad tím, co bylo vykonáno, a dotyčného sužují opětovnými myšlenkami, že měli jednat jinak či nejednat.

V 90. letech bylo provedeno několik průzkumů mezi dospívajícími, jejichž cílem bylo zjistit rozdílnost ve vnímání viny a studu. Výsledky podpořily názor autorky, že pocity studu byly oproti pocitům viny vnímány jako bolestivější s intencí snižovat sám sebe před druhými. Současně souvisely s nedostatkem vlastní osobnosti. Naopak vina se pojila s jednáním. V závěru byl pocit studu ohodnocen jako více devastující pro osobnost jedince, s čímž i souvisí reakce na negativní pocity. U studu byly zaznamenány tendence

¹³² Srov. TANGNEY, J. Price. Recent Advances in the Empirical Study of Shame and Guilt. *The American Behavioral Scientist* 1995, roč. 38, č. 8, s. 1136.

schovávat se a zakrývat své slabosti. Kontrastním projevem bylo uznání vlastního pochybení, snaha o nápravu a omluvu patrné u pocitů viny. Na rozdíl od pocitu studu, který byl skrýván, byla vina manifestována veřejně.¹³³ Autorka článku poukazuje na důležitou skutečnost, že reakce postojů, tedy toho, v jakém případě subjekt zažívá vinu a kdy jde o stud, se různí.

Otázka pro odsouzené: Zažíval/zažíváte jste stud v souvislosti s Vaším činem? Pokud ano, před kým se projevoval/projevuje?

2.2.3. Sociologie

Sociologie nahlíží na vinu z hlediska norem, jakožto zásad a příkazů, kterými se má dotyčný řídit. Normy regulují mezilidské vazby, vztahy jedinců a společnosti (stát, obec) a vztahují se k určité autoritě (právní, morální, náboženské). Normami mohou být nejrůznější konvence a zvyky společnosti, za jejichž porušení zpravidla nebývá udělován soudní instancí trest. Avšak normy, které již podléhají trestu, mají charakter zákazu a příkazu, jsou precizně formulované a striktně kontrolované. Vina se dostavuje v momentě, kdy se jednající určité normě zpronevěří a dojde k jejímu porušení. Alena Vodáková pojednává o vině v knize *Viníci a soudci*, kde poukazuje na významnou roli svědomí jako hlídače a soudce morality jednání.¹³⁴

Respekt k normám vyžaduje ztotožnění se s nimi, ke kterému dochází v dětství a dospívání, prostřednictvím působení sociokulturního prostředí. Odtud se mohou jednotlivé normy lišit, včetně jejich respektu k nim. Zvláštním případem v tomto ohledu bývá specifické okolí, ve kterém daný jedinec vyrůstá či se právě pohybuje (mafie, náboženské sekty, radikální náboženství). Odtud Alena Vodáková zdůrazňuje propojenost „... viny s nedostatkem respektu k požadavkům daného sociálního prostředí.“¹³⁵

Otázka pro odsouzené: Ovlivnilo prostředí, ve kterém jste vyrůstal, Váš čin?

¹³³ Srov. Tamtéž, s. 1136-1141.

¹³⁴ Srov. VODÁKOVÁ, Alena. *Viníci a soudci*. Praha: Slon, 1997, s. 43.

¹³⁵ Tamtéž, s. 37.

2.2.4. Právo

Zásada trestní odpovědnosti za vinu se řídí pravidlem *nullum crimen sine culpa*, v překladu žádný trestný čin bez viny. Samotná vina je v trestním právu vymezena následujícím způsobem:

„Základ trestní odpovědnosti neboli vinu představuje s určitým pachatelem spojený čin soudně trestný (trestný čin, provinění). Právním následkem základu trestní odpovědnosti, tj. viny, je trest, ochranné opatření a opatření, pokud jako trestní sankce postihují trestně odpovědné pachatele.“¹³⁶

Vladimír Kratochvíl poukazuje na úzké sepjetí viny a trestu, přičemž upozorňuje na nesprávnost jejich zaměňování. Vina je odpovědí na otázku, co se trestá, respektive co je nutné trestat. Oproti tomu trest odpovídá na otázku, jak je třeba trestat. Bez viny není (neměl by být) trest, a ne vždy po zjištění viny musí trest následovat.¹³⁷ Na propojenost pojmů nelze nahlížet tak, že chybějící předpoklad viny bude vypůjčen z oblasti trestů.

Z hlediska viny se jedná o právo být uznán pachatelem jedině za splnění předpokladů daných v trestním zákoníku. Současně je nutné rozlišovat širší pojem vina a užší pojem zavinění, na kterém je založeno klasické právo. Vinu Kratochvíl vymezuje jako „... pachatelem zaviněné naplnění znaků subjektu, objektu a objektivní stránky uvedených v zákonné skutkové podstatě trestného činu, které mu lze proto vytýkat a přičítat.“¹³⁸ Vina je zde již zjištěný základ trestní odpovědnosti pachatele. Naopak „zavinění je vnitřní psychický vztah člověka k určitým skutečnostem, jež zakládají trestný čin. Tyto skutečnosti pak mohou být vytvořeny pachatelem nebo mohou objektivně existovat bez jeho přičinění již v době činu.“¹³⁹ Ve zkratce je tedy zavinění jen jednou z podmínek potřebných pro to, aby došlo k trestnému činu, a aby vůbec bylo možné hovořit o vině osoby, která jej spáchala. Nastane-li případ, kdy by trestný čin nebyl způsoben zaviněně, tj. spáchán úmyslně či z nedbalosti, nevznikne trestní odpovědnost (vina) pachatele. V takovém případě nelze za takové jednání pachateli uložit trest.

Do trestního řádu byl v roce 2012 zaveden specifický institut trestního procesu, který se označuje za dohodu o vině a trestu. V rámci tohoto nástroje obviněný doznává trestní

¹³⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 9.

¹³⁷ Srov. Tamtéž, s. 13.

¹³⁸ Tamtéž, s. 35

¹³⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 180.

odpovědnost (vinu) za spáchaný skutek. Institut však musí být uplatňován v souladu se svobodnou vůlí obviněného, neboť využitím tohoto mechanismu se dotčený vzdává práva na standardní projednání deliktu nezávislým a nestranným soudem, u kterého již neproběhne žádné dokazování. Povinností soudu je ujištění, že obviněný rozumí podstatě institutu, je mu zřejmé, co je podstatou skutku, ze kterého je obviněn, jaká je právní kvalifikace skutku a jaké trestní sazby stanoví zákon za trestný čin, jenž je v tomto skutku spatřován. Dále musí být zajištěno prohlášení dotčeného, že daný skutek spáchal dobrovolně a bez nátlaku. V neposlední řadě mu jsou známy veškeré důsledky uplatněného institutu. Výhodami pramenícími z tohoto procesu je urychlení a zjednodušení justičního procesu, pro obviněného dosažení mírnějšího trestu a získání dřívější jistoty, jakým způsobem bude dotčený postižen za spáchaný delikt.¹⁴⁰

Otázka pro odsouzené: Doznal jste svou vinu před orgány veřejné moci?

2.3. Způsoby zpracování viny

Již Cicero v *Dopisech přátelům* uvedl, že být bez viny je velká útěcha. Karl Jaspers prohlašuje: „Ujasnit si svou vinu znamená zároveň ujasnit si svůj nový život a jeho možnosti.“¹⁴¹ Cesta očisty, jak Karl Jaspers proces zpracování viny označuje, je nevyhnutelná, je cestou člověka k člověku, neustávajícím procesem, ve kterém se jedinec stává sebou samým.¹⁴² Paul Tournier zastává názor, že: „Odpuštění a milost přináší radost, uvolnění a pocit bezpečí, atmosféru, v níž se naše pocity viny mohou ozřejmit a vyzrát.“¹⁴³

Jak z výše uvedeného vyplývá, pojmenování, přijetí a odčinění viny jsou nezbytné prostředky pro optimální vývoj člověka. Způsobů, jak pracovat s vinou nebo s pocity viny, existuje řada a liší se v návaznosti na vědní obory, duchovní a náboženské směry. Nadcházející řádky předkládají vybrané způsoby práce s vinou z vědní a náboženské sféry.

¹⁴⁰ Srov. FIRŠTOVÁ, Jana, ed. *Zločin a trest v 21. století: aktuální témata trestní politiky a trestního práva: pocta Heleně Válkové*. Praha: IFBM – Institut forenzních, bezpečnostních studií a managementu, 2021, s. 238 a 242.

¹⁴¹ JASPERS, Karl. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*, s 85.

¹⁴² Srov. Tamtéž, s. 86.

¹⁴³ TOURNIER, Paul. *Vina*, s. 152.

2.3.1. Náboženské formy zpracování viny

2.3.1.1. Křesťanství

Jak bylo uvedeno výše, otázka viny je ústředním tématem křesťanství. Jejím smyslem není mnohdy mylné chápání utápění se ve vlastních výčitkách a prohrách. Prostřednictvím viny člověk poznává, že něco není v pořádku, touží se s ní vypořádat a skutečnost napravit. Aby však mohlo dojít k jejímu odstranění, musí být provinění demaskováno. V Písmu svatém se objevuje staroizraelský rituál, v rámci kterého se členové společenství dotkli kozla, čímž na něj přenesli své hříchy. Kozel byl následně vyhnán do pouště k tzv. démonovi pouště (Lv 16,10). Tento rituál však nepředstavuje přímou konfrontaci s vinou. Spíše se jedná o zbavení se vlastní odpovědnosti za hřích a přenesení viny na druhé. Právě zatajování, potlačování a přenášení viny na druhé jsou často neúspěšné pokusy, jak skoncovat s vinou.

Akt přiznání viny, jak ostatně níže potvrdí také Freud, Jaspers či Tournier, je elementárním předpokladem pro zahájení cesty k jejímu zpracování – očištění, vyléčení, smíření se. Katolický kněz Elias Vella ve své knize *Ježíš – Lékař duše i těla* popisuje pět stádií usmíření:¹⁴⁴

1. Popírání skutečnosti – předstírání, že se nic nestalo.
2. Hněv – projevování vzteku vůči okolí.
3. Smlouvání – nebo také podmíněčné smíření. „Omluvil bych se, ale...“
4. Deprese – sebeobviňování, sebelítost, avšak nikoliv skutečná lítost.
5. Přijetí – uznání vlastní chyby, prosba za odpuštění vlastní viny jako krok ke smíření a odpuštění.

Neschopnost přiznání vlastního hříchu je znakem pýchy projevujícím se také výše uvedenými prvními čtyřmi body. „Hluboko pod ctnostmi a zákony odkrývá svatý Pavel princip hříchu, a právě tam zasévá sémě víry v Ježíše.“¹⁴⁵ Víra je pokorou projevující se schopností sklonit se před Ježíšem, který byl obětován za naše hříchy. Člověk opouští uzavření sám do sebe a důvěru v sebe sama. Prostřednictvím víry vychází ze sebe a odevzdává se druhému, a to se vším, co se ho dotýká: spravedlností, moudrostí, hříchem,

¹⁴⁴ Srov. VELLA, Elias. *Ježíš – lékař duše i těla*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství: 2016, s. 216-224.

¹⁴⁵ PINCKAERS, Servais. *Prameny křesťanské morálky*. Praha: Krystal OP, 2022. 2. vydání, s. 124.

šťěstím a celým mravním životem. „Víra láme srdce ve vyznání viny, a tak je otevírá moci Ducha a čiré milosti Toho, jenž byl vzkříšen.“¹⁴⁶ Spojení s Kristem se tak projevuje v mravním životě křesťana, jehož významným úkolem je uznání vlastních vin.

Helmut Weber v knize *Všeobecná morální teologie* nabízí komplexní analýzu zpracování viny, kterou nazývá pozitivní odpovědí na překonání viny. Jeho pojetí vychází z předpokladu, že odpuštění a prominutí viny není samozřejmým a samodějným procesem. Ten si na cestě ke zproštění viny žádá spoluúčast člověka, konajícího patričné kroky. Přítomnost na tomto procesu označuje jako „obrácení“. Samotné odpuštění, které lze považovat za skoncování s vinou, označuje až za druhý krok následující po obrácení. Závěrem procesu je svátost pokání.¹⁴⁷

První krok obrácení vyjadřuje odvrácení se od něčeho, co bylo, a příklon k něčemu opačnému. V teologickém kontextu se obrácení sestává ze tří na sebe navazujících úkonů. Je jím poznání, lítost a náprava. Poznání představuje vědomí si svého hříchu, vlastního zapříčinění vycházejícího ze svědomí. Jedinec v dané fázi nic nepřikrášluje a zcela uznává svou vinu. Následuje lítost, ve které člověk nejenže doznává svou vinu, ale současně zamítá čin, který k provinění vedl. Důležité je, aby se jedinec vědomě obrátil proti zlu. „Člověk už neříká: Nebylo správné, co jsem udělal. Teď je přesvědčen: Nemělo se to stát, co bych dal za to, kdyby to nikdy nebylo.“¹⁴⁸ Pociťovaná lítost vyvěrá ze dvou motivů. Jedním je strach z možného trestu, označována nedokonalou lítostí. Hodnotově vyšší je dokonalá lítost, jejíž motivem je láska. Člověk lituje, jelikož ranil ty, které chce milovat, a tím se dotkl Boha. Významným rozdílem je perspektiva hlediska nevycházející z pohledu na sebe samého, ale na bližního. Dokonalá lítost usmířuje člověka s Bohem.¹⁴⁹ Třetím příznakem obrácení je náprava nebo také smír. Neuvažuje-li člověk, jak do budoucna podobnému chování zamezit či jak ho napravit, není lítost věrohodná. Člověk musí hledat cesty nápravy. Ta však není možná vždy ze sta procent, protože vše nahradit nelze, stejně tak vrátit zpět daný moment utrpení. Vždy tak zůstává jistá míra dluhu. Co je ale pokaždé nutné, je náprava vůči Bohu. Ta začíná u dokonalé lítosti pramenící z lásky. Právě pokání odstraňuje egoistický pohled na sebe samého, prostřednictvím

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*, s. 313.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 315.

¹⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 317.

čehož se člověk otevírá Bohu. Současně je nutné, aby člověk zakoušel svou bolest a důsledky z viny pramenící (ztráta přátelství, vězení, osamělost) bez hněvu a nenávisti.

Druhý krok na cestě k překonání viny je odpuštění. To je samo o sobě výzvou jak pro věřící, tak osoby bez vyznání. Dle Webera až odpuštění od Boha překonává vinu, protože bez něho by lítost nebyla dokončením cesty. Boží odpuštění je v Písmu svatém znázorněno mnoha obrazy: „Hříchy zbledlé jako sníh“ (Iz 1,18), „zažene je jako mračno“ (Iz 44,22), „zahladí je“ (Ž 51,3). Odpuštění v křesťanství však není jakýmsi zaslouženým aktem či odměnou za výše uvedené úsilí. Odpuštění vychází z Boží milosti, která jej umožňuje. „Ani lítost a vůle k novému otevření není myslitelná bez milosti a jejího nesení.“¹⁵⁰ Jak již bylo uvedeno, milost je dar a odpuštění je člověku darováno z laskavosti. Z Božího odpuštění vychází odpuštění bližnímu. Nelze získat odpuštění, aniž by člověk sám neodpouštěl druhým.

Třetím závěrečným krokem je svátost pokání (zpověď). Ta je nezbytná u všech forem smrtelného hříchu, kdy došlo k odloučení od Boha. U každé jiné viny lze dojít odpuštění i mimo svátost.

Odpuštění

„Tu přistoupil Petr k Ježíšovi a zeptal se: ‘Pane, kolikrát mám odpustit svému bratru, když se proti mně prohřeší? Nejvíce sedmkrát?’ Ježíš mu odpověděl: ‘Neříkám ti nejvíce sedmkrát, ale třeba sedmdesát sedmkrát.’“ (Mt 18,21–22). Výňatek z Písma svatého dokladuje nezbytnost odpuštění. Jak bylo uvedeno, odpuštění je dar, kterého se člověku dostává a který by se současně měl dávat dál. Člověk však může dojít svého limitu a odpustit nedokáže. Může se jednat o těžké zločiny (vraždu) spáchané na blízké osobě. Pachateli trestného činu se tak odpuštění druhého nedostane. Je-li odpuštění vázáno pouze na mezilidské vztahy, znamená to, že neodpuštění člověku zavírá dveře procesu očištění. Není totiž nikdo, kdo by pomohl tíži viny pustit. Křesťanství zde nabízí cestu, kterou je Boží milosrdenství. Boží spravedlnost nevychází z hodnocení jednoho momentálního činu, Bůh je schopen vidět člověka v celém kontextu jeho života, vnímá jeho slabosti a zná dokonale křehkost jeho přirozenosti.¹⁵¹ Tato spravedlnost je naprosto odlišná od té lidské, která spíše hodnotí podle dílčího výsledku. Boží láska projevující se milostí je zde

¹⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 319.

¹⁵¹ Srov. LACHMANOVÁ, Kateřina. *Vězení s klíčem uvnitř*. 3. přepracované vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012, s. 38.

pro všechny, kteří jsou si vědomi vlastního pochybení a dokáží jej vyznat. Opuštění od druhého, ač dokáže tíži významně ulevit, tak není předpokladem dojití opuštění jako takového. Sv. Augustin hovoří o tzv. šťastné vině, kdy je do rozbitého srdce a mezilidských vztahů s kajícíostí pozván Ježíš Kristus s pokornou prosbou: „Pane, přijď a zachraň nás!“¹⁵²

Samotná schopnost kajícíosti srdce je stěžejní pro Boží opuštění vedené jeho neskonale láskou. Kajícíník si přeje, aby bolest uštědřená Bohu se stala vlastní bolestí. V této souvislosti se hovoří o tzv. zadostiučinění, kdy je předobrazem Ježíš Kristus stavící se za všechny hříšníky. Tímto aktem poskytuje zadostiučinění za každého člověka. Je to jakási odpověď na Boží opuštění. „Zadostiučinění není však něčím, co by předcházelo opuštění a co by ho podmiňovalo, nýbrž čím, co přichází po opuštění. [...] Prání dostiučinění je něčím, co se spontánně rodí z kající lásky.“¹⁵³ Toto zástupné zadostiučinění je obdobou usmíření.¹⁵⁴

Velkým tématem je opuštění sám sobě. Konrad Hilpert zastává názor, že člověk může opustit pouze bližnímu, nikoliv sobě. Takové opuštění znamená, že se dotčený zřikává, „... aby se ve svém nynějším a budoucím chování nechával vůči mně určovat vinou, kterou jsem mu způsobil, resp. trvale využíval své moci coby oběti.“¹⁵⁵ Opuštění tak dle Hilperta nemůže být instrumentem, který si člověk udělí sám. Papež František v encyklice *Amoris Laetitia* však prezentuje tvrzení, že aby člověk mohl opustit druhému, je nezbytné, aby sám prošel osvobozující zkušeností pochopení a opuštění sobě samému. Vyzdvihuje potřebu modlitby za svou cestu, přijmutí sebe samého a schopnosti žít s vlastními limity, a také si je opustit, aby je dokázal opustit druhému. K tomu však dodává předpoklad zakušení Božího opuštění, které se děje, jak bylo řečeno, zdarma a bez jakýchkoliv zásluh a které je cestou k opuštění sobě a druhým.¹⁵⁶

Kateřina Lachmanová popisuje situaci, kdy se člověk vyznal z hříchu, bylo mu Bohem opuštěno, avšak dotyčný neodpustil sám sobě, tedy Boží opuštění nepřijal. V této souvislosti předkládá několik možných příčin, jako je striktní výchova v dětství, pocity

¹⁵² Tamtéž, s. 60.

¹⁵³ POSPÍŠIL, Václav Ctirad. *Ježíš z Nazareta, pán a spasitel*. 3. vydání. Praha: Krystal OP, 2006, s. 339.

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 340.

¹⁵⁵ HILPERT, Konrad. *Základní otázky křesťanské etiky*, s. 88.

¹⁵⁶ Srov. AL 107.

méněcennosti či naopak maximalizace nároků na sebe sama. Tyto mechanismy označuje za utahování šroubů, které jsou však v rozporu s evangeliem. Tato vadná přesvědčení je potřeba opustit, dokázat se povzbudit, a tím i přijmout povzbuzující slovo Boží. „My milujeme, protože on napřed miloval nás“ (1 Jan 4,19). V tomto momentu je odpuštění sobě samému nutné, protože představuje pomyslné propuštění z vlastních představ o sobě a svém životě.¹⁵⁷

Přestože odpuštění sobě samému je nelehkým tématem s různými se náhledy, faktem je, že křesťanská víra a z ní pramenící dar milosti projevující se odpuštěním, je výraznou pomocí dosažení odpuštění či zaujetí vlídnějšího postoje k sobě samému. Dokáže-li se člověk sklonit před Bohem a s otevřeným srdcem poprosit o odpuštění a přijmout dar milosti, nedává smysl, pokud by se nedokázal sklonit sám před sebou, respektive před vlastními utkvělými představami a postoji. S tím souvisí i velice časté přesvědčení, že člověk není hoden Božího odpuštění, a naopak v sobě živí vědomí, že si za své skutky zaslouží trpět. Rovněž tato představa je v rozporu s evangeliem a Božím milosrdenstvím, a uzavírá cestu léčby a osobního růstu.

Svátost smíření

Kateřina Lachmanová v knize *Vězení s klíčem uvnitř* používá termín „společné vězení samospravedlnosti“, které popisuje jako neochotu přiznání vlastní viny, pokoření sebe samého před právoplatnými autoritami prostřednictvím vyslovení požadavku o odpuštění. Tento postoj popisuje jako „vsazení sebe samého do vězení.“¹⁵⁸ Naopak přiznání viny pramenící z hříchu, ať už před Bohem či bližními, připodobňuje k vyjití z vězení, kterým je vlastní pýcha.¹⁵⁹

„Uznání hříchů je měřítkem toho, jak si naše duše uvědomuje Boha,“¹⁶⁰ konstatuje Paul Tournier. Akt, prostřednictvím kterého člověk doznává své hříchy a přijímá svou vinu před Bohem, se nazývá svátost smíření, také označována jako zpověď. Jedná se o obnovení křestní milosti. V procesu zpracování viny svátost výrazně napomáhává v rámci obrácení a dojití jeho cíle.¹⁶¹ Prostřednictvím zpovědi se jedinec vystavuje vině a nepříjemným pocitům z ní plynoucích, a uvědomuje si, že nekonal správně. Právě

¹⁵⁷ Srov. LACHMANOVÁ, Kateřina. *Vězení s klíčem uvnitř*, s. 103-105.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 63.

¹⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 59.

¹⁶⁰ TOURNIER, Paul, *Vina*, s. 162.

¹⁶¹ Srov. WEBER, Helmut, *Všeobecná morální teologie*, s. 322.

schopnost čelit vlastní vině, poznání hříchů a vlastní ubohosti je cestou k poznání Božího milosrdenství. „Jsou ti odpuštěny hříchy (...) tvá víra tě zachránila“ (Lk 7,48-50).

Moc nad odpuštěním hříchu mají kněží, jež jsou k tomuto úkonu zplnomocnění biskupy. Neodpouštějí však vlastním jménem, ale jménem Božím. Udělit odpuštění musí vždy, splní-li dotýčný podmínky pro udělení odpuštění. Odmítnout mohou v případě, kdy daná osoba nevyjádří lítost a touhu po nápravě.¹⁶²

Vyznání viny ve svátosti smíření se zásadně odlišuje od zpovědi u terapeuta či psychologa. Zpovědník dle Tomáše Halíka není vyšetřovatel, soudce či psychoterapeut. Lidé za ním přicházejí s žádostí o něco více, než vyplývá z odborného vzdělání a praktických klinických a osobních zkušeností. Zpovědník nabízí slova, „... jejichž smysl a uzdravující síla vycházejí z hloubky, kterou jmenujeme „svátost“, *mysterion* – posvátné tajemství.“¹⁶³ Rozhovor bez této dimenze je pouhou psychoterapií. Na rozdíl od psychoterapie dochází prostřednictvím svátosti smíření k setkání s milujícím Bohem. Toto setkání přináší smíření nejen se sebou samým a s druhými, ale především s Bohem.¹⁶⁴ Pro lékaře je tedy zpověď psychologickým projevem, avšak pro duchovního se jedná spíše o akt lítosti, který je doprovázen určeným postupem a slavnostní dimenzí.

Svátost smíření má tyto dimenze:¹⁶⁵

- odpuštění – udělení Božího odpuštění;
- uzdravení – modlitba za uzdravení a schopnost vzdorovat budoucím hříchům;
- osvobození – odmítnutí zla či zlého ducha a pozvání Ježíše Krista do oblasti; která byla hříchem narušena;
- povzbuzení – povzbuzení do budoucnosti.

Součástí svátosti smíření je uložení pokání, prostřednictvím kterého má dojít k odčinění viny. Jedná se o jakési narovnání pozemského řádu, prostřednictvím kterého, je-li to možné, by se měl kající pokusit napravit to, co napravit lze (např. újma na

¹⁶² Srov. *Katolický katechismus. Život z víry*. Janov nad Nisou: Civitas, 1995, s. 108–109.

¹⁶³ HALÍK, Tomáš. *Noc zpovědníka, paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 14.

¹⁶⁴ Srov. VELLA, Elias. *Ježíš – lékař duše i těla*, s. 134.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 137-138.

majetku, cti). V rámci pokání zpovědník uloží odčinění, kterým může být náprava újmy, vykonání určitého dobrého skutku, ale také modlitba či zbožné cvičení aj.¹⁶⁶

Poměrně častou otázkou bývá, zda věřící může dojít odpuštění bez zpovědi. Paul Tournier zastává názor, že zpověď je způsobem, jak k němu dojít. Dle katolické církve je svátost smíření nutná v případě vykonání smrtelného hříchu, kdy došlo k narušení vztahu k Bohu. Svátost smíření je cestou ke znovuoobnovení tohoto vztahu.¹⁶⁷

Otázka pro odsouzené: Vyznal jste svou vinu prostřednictvím svátosti smíření? Jak v této souvislosti vnímáte Boží odpuštění?

Myslíte si, že by Vám v budoucnosti něco jako svátost smíření mohlo pomoci k vypořádání se s vlastní vinou?

2.3.1.2. Východní náboženství a islám

Práce s vinou se u východních náboženských směrů diametrálně odlišuje. Jak bylo uvedeno v kapitole 2.1., buddhismus vinu jako koncept provinilosti odmítá a hinduismus pocity viny odstraňuje. Z tohoto důvodu vina, jakožto trvalý stav, není ústředním zájmem, a tak ani vypořádání se s ní nepředstavuje stěžejní problém. Pozornost je spíše směřována k řešení následků jednotlivých špatných skutků, avšak bez příměsi pocitů viny. Oba směry podněcují k uznání vlastního pochybení v dílčích selháních a vyjádření lítosti nad nimi.

V buddhismu se tento proces děje prostřednictvím meditačních technik, pomocí kterých se jedinec k chybnému skutku doznává, projevuje lítost a slibuje, že ho nebude opakovat. Následně by se měl věnovat duchovní praxi (meditaci), dokud nezíská znamení, že jsou jeho skutky očištěny.¹⁶⁸ Rozjímání je ústředním motivem filozofie, která nabízí různé meditační techniky. Vesměs všechny zahrnují intenzivní soustředění za pomoci řízeného dýchání umožňující zvnitřnění mysli. Rozptylující myšlenky a pocity, jako jsou negativní emoce nebo právě pocity provinilosti, jsou pozorovány bez soudů a následně odsunuty stranou. Odstranění těchto myšlenek a emocí je důsledkem jejich odmítání v buddhismu obecně, protože vedou k destruktivnímu jednání a způsobují útrpné myšlenky.

¹⁶⁶ Srov. *Katolický katechismus. Život z víry*, str. 111.

¹⁶⁷ Srov. WEBER, Helmut, *Všeobecná morální teologie*, s. 320.

¹⁶⁸ Srov. Jeho Svatost Dalajlama. *Probuzení mysli a osvícení srdce*, s. 108.

Za nevhodné vypořádání se s vinou je považováno přemýšlení o minulosti v intencích toho, co mělo být jinak, zvláště nelze-li situaci změnit. Současně není správné přemýšlet o budoucnosti, která je vždy nejistá. Výčitky svědomí mohou být konstruktivní pouze tehdy, jsou-li soustředěny na to, co lze vykonat zde a nyní. To vede k odpuštění sobě i druhým. Sám Dalajláma k vyrovnání se s vinou radí, že by se dotyčný měl soustředit na potenciál ukrytý hluboko v něm, pochopit podstatu povahy mysli, kterou je čistota a laskavost. Nakonec se má zaměřit na meditaci a rozvíjení sebevědomí a odvahy.¹⁶⁹

Téměř totožný přístup k odčinění negativních skutků zaujímá hinduismus. Také hinduista se musí vypořádat se špatným jednáním. Kroky k jeho odčinění se nesou jak na úrovni emocionální, tak na té praktické. První krok v konfrontaci se špatnostmi je přiznání chyby sám sobě, avšak bez sebeobviňování. Důležité je vědomí, že pro příště bude člověk jednat lépe. Uvědomuje-li si dotyčný utrpení, které způsobil, trpí sám skrze pokání, již zmiňovanou *prayashchittu*. Důsledkem *prayashchitty* je odstranění provinilosti. Věřící pokáním přijme svůj skutek, odmítne jej opakovat a vykoná kompenzaci, čímž odstraní negativní pocity. Samotné pokání je způsobem práce s vlastními chybami, a především cestou k očišťování karmy.¹⁷⁰ Odčiněním může být závazek nejíst maso po zbytek života či příslib postit se. Konstruktivnějším prostředkem je konání dobra (např. darování jídla chudým, projevení laskavosti, ocitne-li se druhý v nouzi, či finanční příspěvek věnovaný chrámu). Důležitou součástí této cesty je usmíření a projevení úcty bohům prostřednictvím náboženských rituálů. Praktikovány jsou modlitby, zpěv hymnů, tančí se a přináší obětiny. Přestože bohové obvykle nezasahují do lidských životů, je třeba jim vyjadřovat respekt, aby udrželi harmonii ve vesmíru.¹⁷¹

Problematika zpracování viny v islámu je důležitým prvkem islámské praxe, která zahrnuje praktikování modliteb. Ty probíhají pětkrát denně a jsou vyjádřením úcty Alláhovi a prosby o milost. Přestože je průběh těchto modliteb formální a striktně regulován, je možné Alláhovi adresovat osobní a méně formální modlitby.¹⁷² Samotný akt modlitby lze považovat za způsob, jak pracovat s vlastní vinou. Modlitba dává prostor pro zastavení se a přemýšlení o vlastních skutečích a životě obecně.

¹⁶⁹ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 243-245.

¹⁷⁰ Srov. VEYLANSWAMI, Satguru Bodhinatha. *No Guilt, Do Penance, Live Joyously*. Kauai's Hindu Monastery [online]. 2012. [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: https://www.himalayanacademy.com/view/bd_2012-8-26-no-guilt-do-penance-live-joyously

¹⁷¹ Srov. KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*, s. 236-237.

¹⁷² Srov. Tamtéž, s. 264.

Obdobně jako v křesťanství je stěžejní akt odpuštění, jenž je v Koránu všudypřítomný s odkazem na milosrdného a soucitného Alláha. Právě odpuštění je jedním z atributů a charakteristikou Proroka, který má být vzorem pro věřící. Korán hovoří o soudném dni každého muslima, ve kterém Alláh vyrovnává účty. Negativní vyrovnání účtů se nese v podobě potrestání viníka prostřednictvím pekla se sedmi soustředěnými kruhy a stromem rodících se hlav satanů. Dobré skutky jsou naopak odměněny nádhernou zahradou s řekami, mlékem, vínem a medem. Boží soud je však také naplněn božím milosrdenstvím, ve které muslimové doufají.¹⁷³

Otázka pro odsouzené: Východní náboženství označují pocit viny za neprospěšný. Jedinec ho má odstranit (pomocí rituálů, meditací, darováním obětín bohům) a už se k němu nevracet, aby mohl jít dál. Cítíte, že je (bude) pro Vás možné nevracet se k vině?

2.3.2. Psychologické přístupy

2.3.2.1. Zapuzení vs. uvědomění

V problematice zpracování viny poukazuje S. Freud na dva protipóly. Jedním jsou vadné reakce na vinu, které pocity viny netlumí, nýbrž posilují. Pojmenovává celkem tři kategorie. První reakcí je velice časté potlačení, jedná se o vytěsnění viny z vědomí. Tournier doplňuje sebeospravedlňování, spokojenost se svým spravedlivým životem a samolibost.¹⁷⁴ Výsledkem těchto postojů je však přesunutí provinilosti do nevědomí, odkud v nevědomé formě narušuje psychickou i fyzickou stránku jedince. Druhou odpovědí je přesunutí viny od své původní příčiny či nasměrování k jiné méně tíživé záležitosti. Freud upozorňuje, že sice dojde ke snížení tlaku viny, nicméně vlivem přesunu vzniknou nové problémy. Velice podobně poukazuje Tournier na častý způsob vypořádávání se s vinou, a to přesunutím na druhou osobu. Odkazuje na biblický příběh, kdy Adam obvinil Evu z utržení plodu. Eva zase obvinila hada (Gn 3,2).¹⁷⁵

Poslední způsob vadného zpracování viny je založen na vytvoření rituálů. Opakování určité praktiky je tak nástrojem, který tlumí výtky viny ze strany Nadjá. Příkladem může

¹⁷³ Srov. AMBALU, Shulamit et. al. *Kniha náboženství*, s. 279.

¹⁷⁴ Srov. TOURNIER, Paul. *Vina*, s. 138.

¹⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 140.

být chorobné umývání rukou či úklid. Výsledným efektem není úleva, avšak trýznivé upevňování a vázanost k danému rituálu.

Protipólem těchto přístupů je uvědomování si pocitů viny a příčin, ze kterých vina pramení. Člověk si musí vyjasnit komplexní problematiku a veškeré faktory, které se na dané skutečnosti podílejí. Poté následuje vypořádávání se s vlastní nedokonalostí. Konkrétně požadavky Nadjá musí být zredukovány natolik, že dojde k umožnění jejich splnění, což zabrání narůstání pocitů viny. Freud poukazuje na rozpor mezi touhou po ušlechtilosti a skutečností, kdy mnohdy konstituce člověka nedovoluje být zcela ušlechtilým. Tato kontradikce může vést k neurózám.¹⁷⁶

Samotná práce s úzkostmi je stěžejním prvkem psychologických přístupů. Úzkost je obranným mechanismem či zdí proti pocitům viny, který může v zájmu vlastní obrany vypudit. Samotná první emoce – úzkost je signálem, že je přítomna hlubší příčina – vina. Psychoterapeut L. H. Staples vyzdvihuje význam práce s úzkostí pro to, aby se dotyčný dobral k vině samotné. Ve své terapii se soustředí na odhalení pocitů a myšlenek, které úzkosti předcházejí a obklopují. Doporučuje s úzkostí hovořit jako se třetí osobou nebo ji jinak či umělecky zhmotnit (např. kresba, socha aj.). V momentě, kdy se dotyčný se svou úzkostí seznámí, lze poznat skryté pocity viny a pracovat na jejich oslabení.¹⁷⁷

Otázka pro odsouzené: Potlačoval jste svou vinu či jste ji přenášel na jinou osobu?

2.3.2.2. Přijetí viny jako předpoklad cesty očisty

Jak již bylo uvedeno, otázkou viny po druhé světové válce se zabývá Karl Jaspers. Ve svém díle *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce* poukazuje na myšlenku totální viny, kdy je Německo jakousi zástupnou obětí trpící za všechny, což s sebou přináší drastické tresty. Tento pohled směle kritizuje s odkazem na morální a metafyzickou vinu, která, jak vyplývá z její podstaty, se neodpykává. „Kdo ji má, vstupuje do procesu, který potrvá po celý život.“¹⁷⁸ Náprava, usmíření, a nakonec i vina je záležitostí pouze osobnosti jedince. Jaspers nabízí dvě cesty uchopení. První je přijetí viny, které vede k sebeuvědomění a následné cestě očisty. Druhý způsob označuje jako „pokles do lhostejné průměrnosti

¹⁷⁶ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*, s. 270-271.

¹⁷⁷ Srov. LAWRENCE, H. Staples. *Vina – Prométheovský úděl*, s. 214-215.

¹⁷⁸ JASPERS, Karl. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*, s. 84.

pouhého žití.“ Tato volba s sebou nese nezájem o hledání Boha a hluchost k transcendentnímu smyslu.¹⁷⁹

Jaspers akcentuje cestu očisty. Právě z vědomí viny vyrůstá vědomí solidarity a odpovědnosti. V rovině jednání jde pak o nápravu, která je nevyhnutelným krokem pro očištnou proměnu. Tedy učinění příslušných kroků, ale také pomoc těm, kteří byli činem zasaženi. V rámci očisty je nezbytné ujasnění si svého dalšího života a jeho možností. Jaspers v této cestě vidí uskrovnění a uvědomění si vlastní konečnosti, nedovržitelnosti a přijetí pokory jako vlastní podstaty.¹⁸⁰ Přijetí viny je v tomto procesu jenom momentem, který však zahajuje vnitřní a neustálý proces, kdy se člověk stává sebou samým. Jaspers vyzdvihuje lásku k člověku. Hovoří o osvojení si viny, které boří pýchu a vzdor a připravuje člověka snášet a zkoumat výčitky, ale neobracet je ve zlost. Přičemž člověk by se těmto útokům neměl vyhýbat, protože představují jakousi kontrolu vlastního myšlení.¹⁸¹

Knihy vyšla pár let po druhé světové válce. Je tedy pochopitelné, pokud se bude otázka kolektivní (metafyzické) viny jevit pro dnešní dobu neaktuální. V každém případě zásadní postřeh Jaspersovy koncepce je bezesporu v přijetí viny jako elementárního předpokladu pro uzdravující proces. Současně její pochopení na individuální rovině, což může být obzvlášť důležité v případě kolektivního trestného činu.

Otázka pro odsouzené: Kdy a v jakém momentu jste poprvé přijal svou vinu?

2.3.2.3. Katarze, zrcadlení, tvorba

Psychologie pracuje s pojmem katarze vycházející z řecké *kátharsi*, což znamená očištění. Katarze byla používána především v literatuře a filozofii. Pro Aristotela tragédie dokázala vyvolat v divákovi pocit zpytování a strachu. Toto emocionální vcítění následně pomohlo k očištění jeho duše a její obnově. V terapii je katarze psychoterapeutický očišťující proces, prostřednictvím kterého se uvolňují potlačené emoce a napětí. Někdy také bývá nazýván jako zpověď, vymluvení se (*talking out, ventilation*).¹⁸² Smyslem

¹⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 83-84.

¹⁸⁰ Srov. Tamtéž, s. 86.

¹⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 88.

¹⁸² Srov. CRAIGHEAD, W. Edward, NEMEROFF, B. Charles. *The Concise Corsini Encyklopeida of Psychology and Behavioral Science*. 3. vydání. New Jersey, John Wiley and Sons, 2014, s. 155-156.

zpovědi je otevřít se druhému a být přijat bez odsuzování. Právě odkrytí toho špatného, zmírnění osamělosti ve svém tajemství a přijetí bez odsuzování je cestou k očištění.¹⁸³

Další nástroj pro práci s provinilostí představuje terapie zrcadlení. Terapeut bez odsuzování přijímá klientovu zpověď o provinění a odráží ji zpět. K odrážejícím slovům a obrazům nejsou vměšovány žádné soudy, tudíž se klient cítí přijímán a nikoliv zatracován. Cílem této metody je schopnost vidět sebe samého jako v zrcadle. Právě zrcadlo bývá dost často nápomocným nástrojem terapie. Správné zrcadlení nemusí být pouze záležitostí terapie, ale též rozhovoru s přítelem či duchovním.

Významným pomocníkem procesu zrcadlení je tvorba. L.W. Staples poukazuje na potřebu dosažení celistvosti prostřednictvím umění, které zrcadlí nás samé. Tvorba člověku zprostředkovává psychologickou rekonstrukci sebe samého a ukazuje na věci, které si dotyčný neuvědomuje. Prostřednictvím tvorby terapeut sleduje jakýsi portrét zrcadleného klienta. Poukazuje na fakt, že samo o sobě odhalení vlastního Já před druhými často nahání strach, a to jakýmkoliv druhem tvorby. Důvodem je obava z hodnocení, útok na sebeúctu, pocity viny a stud za své dílo. Staples zastává názor, že odhalit své vlastní Já v umění, na rozdíl od konvenčních oblastí, jako je například podnikání či věda, vyžaduje značné odhalení vlastního Já, které vede k rozvoji jedinečné identity.¹⁸⁴

Otázka pro odsouzené: Ve věznici tvoříte. Je tvorba terapií pro zpracování viny? Odráží se pocity viny ve Vaší tvorbě?

2.3.2.4. Odčinění

Jedním ze způsobů, jak pracovat s vinou, je navrácení určité hodnoty zpátky společnosti. Staples hovoří o tom, že to, co lze vrátit společnosti, je vlastní plnější Já. Tedy skutečnost, že se jedinec stane větším a plnějším, což může být vyjádřeno hudbou, malbou, poezií, tancem, ale i v rámci oborů, jako je medicína, učitelství, psychologie či prostřednictvím různých dobročinných aktivit. „Vracet společnosti své úplné Já, to je výkupné, které platíme za to, že jsme jednotlivcem ve společnosti. Úplnější Já je měnou, kterou splácíme jakožto odčinění za dosažení vlastní individuality.“¹⁸⁵ V rámci odčinění se nemusí nutně jednat o megalomanské činy, postačí nalézt cokoli, co poslouží nejen

¹⁸³ Srov. LAWRENCE, H. Staples. *Vina – Prométheovský úděl*, s. 214-215.

¹⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 186-187, 190.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 207.

vlastnímu rozvoji, ale společnosti. Staples uvádí příklad katolicky založené dívky, která obdržela stipendium a byla přijata na prestižní školu. V téže době otěhotněla. Protože pocházela z velice chudé rodiny, bylo stipendium jedinou cestou k úniku z chudoby. Potrat byl pro dívku vzhledem k jejímu náboženskému smýšlení nemyslitelný. Po útrpném rozhodování přijala stipendium a dítě po porodu předala k adopci. Po tomto rozhodnutí trpěla nesnesitelnými pocity viny. Tato životní zkušenost podnítila, že se stala uznávanou výzkumnicí v oblasti dětského zdravotnictví. Žena posléze přiznala, že její jednání bylo hnáno pocitem viny a potřebou znovunalezení vlastní hodnoty.¹⁸⁶

Velice častou cestou je východisko v nabídnutí pomoci prostřednictvím vlastní zkušenosti. Na příkladě vyléčených alkoholiků Staples poukazuje na následný zájem předávat své zkušenosti druhým a být nápomocný, neboť dát něco společnosti zpátky, považuje za mocný lék.¹⁸⁷

Otázka pro odsouzené: Máte potřebu svou vinu odčinit, např. zapojením se do dobrovolnické činnosti, hovořit o své zkušenosti veřejně či jiným způsobem?

2.3.2.5. Opuštění

Opuštění není výhradně teologickou záležitostí. Je to akt od pradávna provázející mezilidské vztahy bez ohledu na vyznání. Může být uděleno druhým či jej člověk může vyjádřit sám sobě. Velkým nepřítelem jakéhokoliv opuštění je vytěsňování minulosti, prostřednictvím kterého se dotyčný snaží vypustit spáchaný zločin z hlavy. Tento přístup však způsobí, že se daná skutečnost stane noční můrou, která dotyčného pronásleduje. Zapomenout nelze, odpustit však ano.¹⁸⁸

Slovo odpustit v sobě skýtá mnoho významů: nevracet se k minulosti, vnitřní revize a změna dosavadních postojů, myšlenek a prožitků, ochota vzhledu na situaci seshora a s nadhledem.

Opuštění s sebou přináší řadu pozitivních aspektů jako je pocit vnitřního klidu, pokoje a smíru duše, odpoutání se od zatížení minulostí, rozhodnutí netrpět, neprožívat již více zlobu či bolest, ať sám k sobě či vůči druhým.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 208.

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 210.

¹⁸⁸ Srov. PECK, M. Scott. *Dále nevyšlapanou cestou: nekonečná pouť duchovního růstu*. 2. vydání. Praha: Argo, 2010, s. 40.

¹⁸⁹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *O opuštění s J. Křivohlavým*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 56.

Psychoterapeut M. S. Peck upozorňuje na tenkou hranici mezi odpuštěním a přisvědčením. Přisvědčení označuje jako způsob vyhnout se vidění zla. Uvádí příklad, kdy žena omlouvá lidskou slabost svého otčíma ze sexuálního zneužívání, jelikož prožil těžké dětství. Zde jde spíše o jakési uhýbání, vytěšňování problému. Naopak odpuštění vyžaduje pohlédnout zlu do tváře a říct: „To, co mi udělal, bylo špatné, navzdory tvým důvodům. Spáchal jsi na mě zločin. Vím to, ale stejně ti odpustím.“¹⁹⁰ S. Peck pro udělení odpuštění vyzdvihuje předpoklad viny: „Nemůžete omilostnit někoho za zločin, který nespáchal. Milost může přijít jen po rozsudku znějícím vinen.“¹⁹¹

Odpuštění je však nesnadný proces, který může trvat i celý život. Psychologie nahlíží na odpuštění z pozice interakce osob, jejichž vztah se nachází v krizi. Tato situace nesmí být ignorována, ba naopak musí dojít k pročištění.¹⁹² Jaro Křivohlavý v knize *Pozitivní psychologie* poukazuje na význam odpuštění a povzbuzuje k uvědomí si vlastní chybovosti společné nám všem. Je v ní zakotven projev zlovůle, nepřátelství a zášti. Odpuštění podporuje mezi lidmi pozitivní vztahy a napravuje je. Prostřednictvím odpuštění dochází ke snížení negativních pocitů, jako je zlost, hanba, sebeobviňování. Současně je odpuštění vymaněním se z negativních zážitků a také výrazným projevem duchovních hodnot.¹⁹³

**Otázka pro odsouzené: Pociťujete potřebu, aby Vám bylo uděleno odpuštění?
Pokud ano, kým?**

2.3.3. Restorativní programy

Pojem restorativní justice pochází z anglického slova *restore*, v překladu obnovit či vrátit do původního stavu. Koncept vznikl v 80. letech ve Spojených státech amerických jako reakce na krizi vězeňství projevující se nízkou účinností resocializačních programů, vysokou recidivou a přeplněností věznic. Tyto skutečnosti podnítily názor, že tradiční trestní politika vyčerpala své možnosti a není schopna řešit nárůst kriminality a s tím související problémy (např. enormní zatížení soudů, vysoká recidiva aj.). Tím vznikl

¹⁹⁰ PECK, M. Scott. *Dále nevyšlapanou cestou: nekonečná pouť duchovního růstu*, s. 36.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 37.

¹⁹² Srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pozitivní psychologie, Radost, naděje, odpuštění, smiřování, překonání negativních emocí*. Praha: Portál, 2004, s. 104-105.

¹⁹³ Srov. Tamtéž, s. 107-108.

koncept alternativní cesty, jejímž cílem je zmírnit utrpení a zabránit opakování trestní činnosti.

„Restorativní justici lze chápat jako soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti.“¹⁹⁴ Jedná se o pojetí justice, ve které jsou zdůrazňována práva obětí a jejich ochrany a mimosoudní projednávání trestních věcí. Jedním ze základních principů je přesvědčení, že „... hlavním účelem společenské reakce na spáchaný čin nemá být potrestání pachatele, ani jeho převýchova nebo odstrašení, ale vytvoření takových podmínek, aby mohly být odstraněny následky trestné činnosti.“¹⁹⁵ S tím je úzce spjata práce s vinou, která reprezentuje jednu ze stěžejních a nejobtížnějších výzev tohoto konceptu. Ze strany pachatele je důležité vytvoření prostoru pro pochopení a uznání viny, poskytnutí příležitosti pro odčinění spáchaného činu a dosažení „vykoupení a smíření“. Úspěšné dosažení tohoto cíle by pak mělo být tou nejúčinnější zárukou vyvarování se recidivě trestného jednání.¹⁹⁶

V rámci restorativních programů je požadováno, aby pachatelé převzali odpovědnost za své činy. Mnohdy je však postačující, aby dotyčný nepopíral svou odpovědnost.¹⁹⁷ Je na místě uvést, že účast pachatele na restorativním programu nesmí být použita jako důkaz viny v trestním řízení.

Existuje řada různých definic restorativní justice. Níže uvedené prvky jsou v definicích zmiňované nejčastěji.¹⁹⁸

- dobrovolná účast obou stran;
- zapojení odborníků z oblasti restorativní praxe;
- navázání dialogu mezi zúčastněnými stranami, jehož cílem je dospět k porozumění tomu, co se stalo, důsledkům deliktu a nastolení dohody, co je třeba udělat dále;

¹⁹⁴ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci), s. 8.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 9.

¹⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 10.

¹⁹⁷ Srov. UNODC. *Průvodce restorativními programy*. 2. vydání Vídeň: Organizace spojených národů, 2020, s. 53. [online]. 2020 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/08/PROHLEDNOUT-PRUVODCE-RESTORATIVNIMI-PROGRAMY.pdf>

¹⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 16.

- různé podoby výsledků – např. ze strany pachatele vyjádření lítosti, přijetí odpovědnosti a závazku učinit nápravné opatření ve prospěch oběti nebo komunity (peněžitá náhrada, dobrovolnická charitativní služba, omluva);
- podpora oběti v procesu uzdravování a rovněž pachateli při jeho reintegraci do společnosti a upuštění od dalšího působení újmy.

V praxi se restorativní justice uplatnila v mnoha směrech. Některé restorativní programy jsou alternativní cestou trestního řízení, které poskytlo možnost zapojení oběti a komunity, jiné se uplatňují při výkonu trestu či se zaměřují na začlenění vězňů zpátky do společnosti po výkonu trestu. Odtud se liší ve svých cílech, programech, zapojení stran, ale také v autoritě, která je poskytuje. Výkonu restorativních programů se věnují jak veřejné státní instituce, tak nestátní neziskové organizace.

V obecné rovině lze hovořit o třech základních typech programů:¹⁹⁹

- Mediace mezi obětí a pachatelem – nejběžnější program. Zaměřuje se na usmírování oběti a pachatelů deliktů, kteří se setkávají v tváři v tvář a zapojují do diskuse o samotném trestném činu a jeho dopadech. Významnou roli sehrává třetí strana, proškolený mediátor, který asistuje při vedení dialogu. Role mediátora (facilitátora) je důležitá pro navození pocitu bezpečí, ke kterému může přispět účast rodin a přátel zúčastněných stran.
- Restorativní konference – komunitní či rodinné konference, kterých se vedle oběti a pachatelů v závislosti na povaze deliktu účastní širší komunita (rodina, společenství). Cílem řízené konference je odhalit důsledky deliktu (konfrontace pachatele s následky) a nalezení vhodných způsobů, jak zabránit opakování trestného činu. Efekt zapojení širší komunity je v dohledu nad plněním dohodnutých výsledků.
- Kruhy – nástroj vycházející z tradičních kultur, které při rozhodování využívaly tzv. kruhy sdílení. Kruh reprezentuje důležitý princip – propojenost, rovnost, kontinuitu. Smyslem kruhu je vzájemné sdílení, které z člověka snímá část tíhy a vede k uzdravení. Velice často dochází k upevňování pout mezi

¹⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 24-33.

členy kruhu. Kruhy se uplatňují především při řešení trestné činnosti v komunitách, časté je také využití ve školách.

Restorativní justice se ve své praxi dostala i do České republiky. Je důležité uvést, že restorativní programy zde nejsou náhradou trestního řízení, ale spíš jejím doplňkem. Probíhají paralelně nebo zcela nezávisle na něm, ale snaží se o dosažení vzájemné symbiózy.

Níže jsou uvedeny některé vybrané restorativní programy.

2.3.3.1. Mediace

Program bezplatně poskytuje Probační a mediační služba (PMS). Obrátit se na ni mohou oběti trestných činů, pachatelé, rodiny a osoby, které byly trestným činem zasaženy. Mediační činnost je možné zahájit také z podnětu soudce, státního zástupce, obhájce, policie.²⁰⁰

2.3.3.2. Program Building Bridges

Jedná se o evropský projekt realizovaný Mezinárodním vězeňským společenstvím z.s. (MVS)²⁰¹. V rámci programu se oběti schází se skupinkami vězňů přímo ve vězení, kde se účastní moderované diskuse na téma související se zločinem a spravedlností. Nejedná se však o pachatele a oběti stejného činu, jde ale o zločin obdobný. Přestože nedochází ke konfrontaci obětí a pachatelů jednoho činu, program má pozitivní dopad na oběti i na pachatele. Stěžejním cílem je pochopení pocitů, vyjádření omluvy a započetí cesty obnovy a uzdravení u obou stran. Zásadními aspekty programu je vyznání, pokání, odpuštění a smíření. Jako jeden z možných limitů cesty obnovy je popírání vlastní viny, falešné pocity viny, snižování či přesouvání viny na něco či někoho jiného.²⁰² Pachatelé poprvé vidí za zločinem skutečného člověka, kterému bylo ublíženo, slyší jeho pocity

²⁰⁰ Srov. Mediace mezi obětí a pachatelem. *Probační a mediační služba* [online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/12/letak_mediace.pdf.

²⁰¹ Jedná se o organizaci, jejíž posláním je pomáhat obětem trestných činů, odsouzeným, propuštěným, rodinám, dětem vězňů. Organizace je nápomocná při výstupu osob z výkonu trestu. Současně napomáhá s jejich následným zařazením do společnosti. Organizace sdružuje největší křesťanské světové dobrovolnické organizace v oblasti vězeňství, Prison Fellowship International, která operuje ve 127 zemích světa.

²⁰² Srov. JOHNSTONE, Gerry a Esther KLAASSENOVÁ. Příručka projektu Building Bridges. *Mezinárodní vězeňské společenství, z.s.* [online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: https://mvs.cz/prirucka-projektu-building-bridges/#_Toc447792801.

a poznávají jeho utrpení. Naopak oběť se střetává se zranitelností pachatele, přestává si ho demonizovat, sděluje své pocity a může tak započít cestu vymanění se ze způsobených traumat.²⁰³

2.3.3.3. Program Vnímám i Tebe

Program byl zřízen v roce 2021 PMS a zaměřuje se na pachatele trestných činů, které se snaží nasměřovat k životní změně prostřednictvím zvýšení odpovědnosti vůči obětem trestné činnosti. Program je založen na skupinové práci a sestává se z řady cvičení (pracovní listy, hry, simulace, imaginace, slovní cvičení) a za pomoci nejrůznějších pomůcek. Takto je analyzován trestný čin včetně jeho dopadů. Významnou součástí je práce s emocemi, které se pojí s vědomým selháním – hněv, (sebe)lítost, pocity viny a studu. V manuálu programu k vině zaznívá:

„Abychom mohli přijmout zodpovědnost za to, co jsme udělali, je však nutné, abychom převážně cítili vinu. To znamená, že si uvědomujeme, že já jsem způsobil to, co se stalo a situaci jsem mohl vyřešit jinak. Je možné zmínit, že: „člověk se stále vyvíjí a pokud zažívá pocit viny, pak právě proto, že na své cestě postoupil opět o kus dál. Ti, kteří ve svém životě stagnují, se žádnými vinami netrápí.“²⁰⁴

2.3.3.4. Projekt Vězňova cesta

Je osmitýdenní biblický kurz vedený v České republice MVS. Program vychází z Markova evangelia a poukazuje na určité pasáže, které jsou hodné inspirace. Koná se v menších skupinkách a má za cíl „... přinést do života vězňů vnitřní proměnu za použití restorativních principů, tak jak jim vyučoval Ježíš Kristus, který se rovněž stal vězňem.“²⁰⁵ Analýza výsledků kurzu ukázala, že účast vězňů snižuje negativní emoce a agresivitu, dále zvyšuje motivaci k vnitřní změně (hledání nového smyslu a směru v životě navzdory trestní minulosti a uvěznění), také přispívá k budování pozitivních

²⁰³ Srov. Restorativní programy. *Restorativní justice* [online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/>.

²⁰⁴ *Vnímám i Tebe*. Lektorský manuál. Praha: Probační a mediační služba, 2020, s. 40. [online] 2020. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_KSII_Skolici_manual_pro_skoleni_skolitelu_VIT_200819.pdf

²⁰⁵ Tisková zpráva. *Prison Fellowship International* [online]. 2021 [cit. 2022-03-04]. Dostupné z: https://mvs.cz/wp-content/uploads/2022/02/V%C4%9Bz%C5%88ova-cesta_tiskov%C3%A1-zpr%C3%A1va-PFI-k-v%C3%BDzkumu-Baylorovy-univerzity.pdf.

charakterových vlastností.²⁰⁶ V České republice byl program realizován např. ve věznicích Světlá nad Sázavou, Stráž pod Ralskem a Rýnovice.

Otázka pro odsouzené: Byl jste seznámen s možnostmi restorativní justice (programy)?

Podstoupil jste některý? Měl byste o ně zájem?

2.4. Shrnutí kapitoly

V náboženských a filozofických směrech je pojetí viny různorodé. Od centrálního pojmu (křesťanství) se přesouvá do nežádoucího projevu (hinduismus, islám) až po klam (buddhismus). Jakousi spojnicí všech velkých náboženství je nalezení motivu prohřešení, úpadku a neposlušnosti, a ač se může zdát vina jejich analogickým pojmem, neplatí to generálně. V některých filozofických směrech slovo vina dokonce neexistuje (buddhismus, hinduismus), nicméně pocity provinění ulpívající na bedrech viníka již ano. Pocity s vinou se pojící mohou být nejen negativní (křesťanství), ale i prospěšné (buddhismus).

Eticko-filozofická reflexe vnímá vinu především v souvislosti s hodnotovými nároky vyplývající z požadavků člověka samotného či společnosti. Mezi významnými pojmy, které jsou v souvislosti s vinou uváděny, patří svoboda, zodpovědnost, svědomí, vůle, rozum, role autority. Dle Hilperta je vina absencí určitého jednání a také stavem, ve kterém se daná osoba nachází na základě svého konání směřovaného vůči druhému. Karl Jaspers pohlíží na vinu ze čtyř různých pozic – kriminální, politické, morální a metafyzické, u kterých je pro kategorizaci rozhodující její projev, důsledek a možnosti očištění.

Oblast psychologie pracuje s pocity viny, které označuje za subjektivně prožívané přesvědčení o nesprávnosti jednání. Vina může být pocíťována na vědomé i nevědomé úrovni. Další klasifikace pohlíží na vinu z hlediska její skutečnosti, kdy nezřídky bývá pocit viny vyvolán falešnými představami. Vina může také vyplývat jak z vykonaného skutku (porušení normy), tak z toho nevykonaného. Současně bývá uváděna její pozitivní stránka, kterou je cesta k očištění, neboť uvědomění si viny vede ke změnám a formování osobnosti. Psychologie se dále zaměřuje na rozlišování mezi studem a pocitem provinění.

²⁰⁶ Srov. Tamtéž.

Sociologie ztotožňuje vinu s dodržováním či porušováním norem, jakožto zásad příkazů, kterými se má dotyčný řídit. Převážně analyzuje vznik a osvojování si těchto norem a faktory ovlivňující jejich přijetí a také porušování.

V oblasti práva je vina označována jako trestní odpovědnost. Důležité je rozlišovat mezi vinou a zaviněním. Zavinění je jednou z podmínek potřebných pro to, aby došlo k trestnému činu, a aby vůbec bylo možné hovořit o vině osoby, která jej spáchala. Naopak vina je již zjištěný základ trestní odpovědnosti pachatele.

Existuje řada způsobů, jakými bývá vina neúspěšně odstraňována – popírání, vytěšňování, přenášení na druhé, sebeobviňování, sebelítost aj. Ani jeden z výše uvedených pokusů však nevede k trvalému odstranění. Společným předpokladem pro zpracování viny všech náboženských tradic, psychologických a justičních nástrojů je její demaskování. Uvědomění si a pojmenování viny je prvním a zásadním krokem vedoucím k cestě, na které je možné se viny zbavit.

Křesťanská tradice předpokládá obrácení plynoucí z vyjádření lítosti dotyčného, Boží odpuštění pramenící z Božího milosrdenství a následného pokání. Významný atribut v procesu odpuštění sehrává svátost smíření, prostřednictvím které se jedinec vyznává ze svých vin a žádá o odpuštění a znovuoobnovení vztahu s Bohem. Uvědomění si vlastního pochybení je stěžejní pro další náboženské tradice – buddhismus a hinduismus. Zatímco v buddhismu je kladen důraz na práci s myslí prostřednictvím meditativních technik vedoucích k odstranění negativních pocitů, hinduismus vedle duchovní cesty pokání své pochybení prakticky odčिňuje prostřednictvím rituálů, uctívání bohů, darování almužen. V islámské tradici je stěžejní role Alláha, který uděluje milosrdenství a současně trestá. Práce s vinou se tak nese především v rovině modliteb.

Psychologické přístupy jsou zajedno v prvotním předpokladu, a to uvědomění si vlastní viny. Je-li skutečná vina odhalena a přiznána, mohou následovat různé praktiky odstranění – neteologická zpověď, zrcadlení, tvořivá činnost, rozličné formy odčinění (dobrovolnická činnost, mluvení o tématu, pomoc druhým v jiných oblastech). I v oboru psychologie má svůj velký význam odpuštění mající ozdravný dopad.

Koncept odpuštění se line kapitolou jako červená nit až k tématu restorativní justice. Ta představuje soubor nástrojů, jejichž cílem je odstranění následků trestné činnosti a zamezení recidivě. Právě odpuštění je jedním z atributů vedoucích k vykoupení

a smíření. Restorativní justice nabízí řadu programů realizovaných také v České republice, jejichž cílem je zmírňování agresivity, budování pozitivních charakterových vlastností, pracování s dalšími emocemi, jako je pocit studu, viny, lítosti, a uvědomění si vlastní odpovědnosti.

3 Vězeňský systém ČR

Vězení je místem, kde psychická stránka odsouzených prochází obtížnou zkouškou. Příčinou je mnoho faktorů – oddělení od rodiny a přátel, absence soukromí, nucené sdílení prostoru s lidmi jiného ražení, nenaplňující, náročná a špatně ohodnocená práce, absence možností výběru základních potřeb (strava, volný čas, spánkový režim). Tyto faktory přispívají ke zvyšování stresu a podlamování psychiky, a proto je práce s psychickou stránkou odsouzených a podpora ze strany personálu na tomto místě obzvlášť důležitá.

V otázkách souvisejících s duševní stránkou odsouzených bývá ve věznicích nápomocen odborný personál. Nadcházející kapitola je proto věnována jednotlivým složkám vězeňské služby, pomocí kterých vybrané útvary pracují s odsouzenými po osobnostní/duchovní stránce, do které spadá i otázka přijetí zodpovědnosti za spáchaný delikt, pojmenování viny a vyrovnání se s ní a s pocity z ní pramenící.

3.1. Vězeňská duchovní služba

„Pamatujte na vězně, jako byste byli uvězněni s nimi“ (Žid 13,3). Pomoc a podpora vězňů byla od pradávna součástí aktivit církve. Návštěvy vězení duchovními můžeme zaznamenat již v 5. století, kdy císař Theodosius svolil, aby jednou týdně navštěvovali vězně biskupové. O století později bylo povolení rozšířeno na kněze a jáhny s možností denních návštěv.²⁰⁷ Od té doby působení duchovních ve věznicích nabývalo na rozvoji a dnes je jejich přítomnost nedílnou součástí vězeňského systému.

V České republice figuruje sbor vězeňských kaplanů pověřených příslušnou církví poskytováním duchovní péče trestně odsouzeným osobám. Vězeňská duchovní služba (VDS) spolupracuje s Vězeňskou službou ČR (VZ ČR) a její činnost upravuje nařízení č. 67, kterým byla vyhlášena Dohoda o duchovní službě podle ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Dle dostupných zdrojů v současnosti vykonává duchovní službu 43 vězeňských kaplanů z 11 různých církví, a to ve 34 věznicích a vazebních věznicích.²⁰⁸

²⁰⁷ Srov. KÝR, Aleš. Působení duchovních a řeholníků v historii českého vězeňství. *Historická penologie*. 2013, č. 1, s. 1-2.

²⁰⁸ Srov. Duchovní služba. Vězeňská služba České republiky. Generální ředitelství. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1>
<https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1>

Kaplaní jsou v zaměstnaneckém poměru VZ ČR a organizačně se zodpovídají řediteli věznice, ve které pracují. Z hlediska metodiky se zodpovídají hlavnímu kaplanovi vězeňské služby a jeho zástupci.²⁰⁹ Jejich náplň práce spočívá nejen v samotném poskytování duchovní služby, ale také v participaci na vytváření a aplikaci výchovných programů, jejichž cílem je hodnotová změna odsouzených. Služba kaplanů není přístupná pouze vězňům, ale také spoluzaměstnancům, a to včetně poradenství v oblasti etiky a církevní a náboženské problematiky.²¹⁰

Významné postavení zastává Vězeňská duchovenská péče, z.s. (VDP), která se etablovala z dobrovolnické činnosti kaplanů historicky sloužících ve vězení. V roce 2013 vstoupila v platnost Dohoda o duchovní službě (NGŘ č. 67/2013), uzavřená mezi zástupci České biskupské konference, Ekumenické rady církví v ČR a VZ ČR, která formulovala formu spolupráce. Jedná se o nadkonfesijní sdružení osob pověřených církvemi k duchovní službě ve věznicích. Členy jsou dobrovolně sdružení křesťané – duchovenské osoby i členové sborů a farností registrovaných církví, jež mají zájem věnovat se ve věznicích duchovní a pastorační činnosti a současně disponují pověřením od vedení svých církví.²¹¹ Protože se VDP sestává z různých církví, předpokladem je vzájemný respekt k pastoračním a teologickým odlišnostem a uznání vzájemné rovnosti.

Preambule stanov VDP uvádí:

„Evangelium Ježíše Krista vybízí a vede křesťany k službě všem lidem, kteří jsou v jakékoli nouzi. K nim patří i vězňové, i když nesou sami odpovědnost za porušení zákonů. Vedení milosrdenstvím sloužíme jim jako lidem obzvláště potřebným. Stojíme vedle nich jako stejní viníci před Bohem, kteří vědí o skutečnosti Božího odpuštění. V této víře je vedeme k uznání vlastní viny, jejich břemeno jim pomáháme nést a přinášíme zvěst Boží milosti a možnosti nového začátku.“²¹²

²⁰⁹ Srov. Čl. 4, odst. 1) v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006. V Nařízení č. 67, kterým se vyhláší Dohoda o duchovní službě. V: Vězeňská služba České republiky. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/dohoda-o-duchovni-sluzbe.pdf>

²¹⁰ Srov. Duchovní služba. Vězeňská služba České republiky. Generální ředitelství. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1>

²¹¹ Srov. Naše činnost – VDPČR. *Vězeňská duchovenská péče* [online]. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/o-nas/>

²¹² Tamtéž.

Slovo kaplan vychází z latinského slova *capellanus*, v překladu duchovní vázaný na kapli. V obecné rovině se jedná o duchovního pověřeného církví výkonem pastorační péče o konkrétní skupinu lidí. Kaplany nalezneme ve zdravotních ústavech, armádě, na univerzitách a také ve vězení.

Práce vězeňských kaplanů a míra jejich pracovního úvazku se liší dle věznice, ve které vykonávají svou činnost. Ve větších věznicích působí více kaplanů, zpravidla je zde přítomen římskokatolický kněz a protestantský duchovní, a pracují po celý týden. Menší věznice si obvykle vystačí s jedním kaplanem v řádu práce několika hodin týdně. Duchovní služba odsouzeným nabízí pomoc v oblasti duchovní, psychologické a sociální. Jedná se o vedení duchovních rozhovorů, osobní doprovázení, výkon bohoslužeb, svátostí, studium bible, podporu při zvládání náročných situací, psychických krizí či úzkostí, depresí, společná sdílení.

„... kaplani přinášejí do věznic křesťanskou zvěst o spáse, milosti, nových možnostech života a o Boží ochotě odpustit hříšníkovi, který svých činů lituje. A konečně významnou mírou přispívají k naplnění účelu trestu tím, že motivují odsouzené k náhradě škody a k životu podle křesťanských zásad.“²¹³

Navzdory výše uvedenému není duchovní služba pouze pro věřící, ale je dostupná všem, kteří o ni projeví zájem.

Michael Martinek v rukopisu připravované knihy *Duchovní služba ve věznicích* věnující se službě vězeňských kaplanů označuje problematiku vlastní viny jako klíčové spirituální téma ve vězení. Biblická zvěst o Božím odpuštění, které je dosažitelné na základě osobní lítosti a pokání, je možností, jež mohou vězeňští duchovní odsouzeným představit jakožto cenný nástroj k vnitřnímu uzdravení a přeměně života.²¹⁴ Odsouzení mohou s kaplany hovořit o svých pocitech viny a vědomě s nimi pracovat až k dosažení osobní proměny. Práce s vinou je velkou nadějí zejména pro odsouzené, kteří se dopustili vraždy:

²¹³ Kaplani – VDPČR. *Vězeňská duchovenská péče* [online]. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/kaplani/>

²¹⁴ Srov. MARTINEK, Michael. *Duchovní služba ve věznicích*. Osobní archiv Michaela Martinka, 2022, s. 6.

„Ti vědí, že nelze obnovit ztracený život, a zpravidla se nedočkají odpuštění ani od příbuzných obětí. Přitom si mohou uvědomovat svou vinu, cítit lítost a prožívat silné výčitky svědomí. Přijetí odpuštění od Boha a znovunavázání přátelského vztahu s ním pro ně může být poslední možností, jak ještě dát svému životu smysl a hodnotně jej prožít.“²¹⁵

Martinek ve svém rukopisu věnuje celou kapitolu problematice duchovního doprovázení v procesu zpracování viny. Upozorňuje na velice častý jev – bagatelizaci či zlehčování viny, který označuje za tzv. „vyviňování“. Veškeré přenášení viny na druhé, zdůvodňování jakousi osudovou nevyhnutelností či špatnou výchovou a jiné úhybné manévry musí duchovní trpělivě překonat. Významným krokem na společné cestě je pachatelovo uvědomění si poškození a následků vykonaného činu, což je samo o sobě pro mnohé výsledkem extrémního úsilí. Během společných setkání je pro duchovního nezbytné vytrvale a trpělivě diskutovat a vysvětlovat. Pochopení odpovědnosti vůči lidem je prvním a významným krokem. Vyšší úroveň je přijetí odpovědnosti vůči Bohu.

Protože je složení odsouzených různé – od nevěřících po ty, kteří mají nějaké ponětí o Bohu, nebo alespoň transcendentnu, role kaplana je v tomto momentu spatřována v podpoře duchovního hledání a rozvoji víry až k jejímu prožití jako niterného vztahu. Tento významný krok vede k uvědomění si odpovědnosti před Bohem, před kterým se odkrývá celý život dotyčného, včetně jeho trestné minulosti. Duchovní může následně představit zásadní křesťanskou ideu o Ježíši Kristu, který byl obětován, aby přinesl milost hřešícímu člověku. Dle Martinka může mít tato křesťanská zvěst osvobozující sílu, a to především pro ty, kteří se snaží vyviňovat.

Podarí-li se s odsouzeným překlenout veškeré překážky a dobrat se k uznání osobní viny, měl by následovat proces, který již není pouze záležitostí křesťanské víry, ale též psychotherapeutické oblasti. Je jím projevení upřímné lítosti vyznačující se přijetím trestu (pokání) a snahou o vyrovnání se s poškozeným, je-li to možné (např. vrácení ukradeného, omluvný dopis). Následuje Boží odpuštění v různých podobách zpovědi a rozhřešení. Tím však proces zpracování viny není u konce, neboť by správně měla následovat změna smýšlení, která se projevuje příklonem k novým hodnotám a morálním zásadám a přijetím života ve shodě s právem, morálkou i Božím zákonem.²¹⁶

²¹⁵ Tamtéž, s. 42.

²¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 45-48.

Pavel Zvolánek, předseda VDP a kaplan působící ve Valdicích popisuje svou letitou zkušenost z věznice následovně:

„Největší radostí jsou pak pro mě ti, kteří si uvědomí hrůznost svého počínání a rozhodnou se pro změnu. Nedá se říct, že mají v této chvíli vyhráno, ale tento první krok je potřebný. Člověk někam jde, uvědomí si, že jde špatně, zastaví se, otočí se a vydá se za lepším. Tato cesta není jednoduchá, často je velmi bolestivá, ale s Boží pomocí je možná, překrásná a smysluplná, a to i pro dlouhý život ve vězení. Doprovázet při tom odsouzeného člověka a třeba i v naší valdické, nejpřísněji střežené věznici je skutečným posláním, zázrakem.“²¹⁷

Otázka pro odsouzené: Jaká je/byla Vaše motivace setkávat se s vězeňským kaplanem?

3.2. Penitenciaristika ve vězeňském systému ČR

Slovo penitenciaristika je odvozeno od latinského slova *poenitentiarus*, v překladu kajícnost či náprava prostřednictvím pokání. Penitenciaristika jako věda se zabývá otázkami výchovy, převýchovy, resocializací či reintegrací osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o teorii a praxi současně. Obsahuje v sobě složku jakéhosi ideálu nebo vzoru, kterého má být dosaženo.²¹⁸ Penitenciaristika je nedílnou součástí právního řádu, ve kterém jsou ukotveny vzdělávací aktivity vězňů. Mezi penitenciaristy se řadí pedagogové a speciální pedagogové, psychologové, sociální pracovníci, vychovatelé.

Pro každého odsouzeného je na základě komplexní analýzy jeho osobnosti zvolen tzv. program zacházení, prostřednictvím kterého je také sledována minimalizace identifikovaných rizik, jež měla, stále mají či do budoucna mohou mít vliv na jeho trestnou činnost. Program zacházení zahrnuje aktivity pracovní, vzdělávací, speciální výchovné, zájmové a oblast utváření vnějších vztahů. Pro potřeby zvoleného tématu je významná sekce speciálních výchovných aktivit, které pomocí sociálního, speciálně pedagogického, psychologického a terapeutického vedení působí v těchto oblastech:²¹⁹

²¹⁷ Nepotkávám se s násilím, ale se slzami. *Policista*, roč. 2021, č. 12, s. 5.

²¹⁸ Srov. JŮZL, Miloslav. Penitenciaristika jako věda. *České vězeňství*. 2021, č. 1, s. 41.

²¹⁹ Srov. §36, odst. 5, a) – d) ve Vyhlášce č. 345/1999 Sb. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. V: *Zákony pro lidi*. [cit. 2022-04-13]. Dostupné z: <https://www.citace.com/blog/legislativa-1>.

- oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti;
- rizika a kriminogenní potřeby;
- osobnost odsouzeného, nebo
- změna postojů, myšlení a chování odsouzeného.

Odsouzeným s vysokými až velmi vysokými riziky jsou určeny speciálně výchovné a vzdělávací aktivity, tj. program speciálního zacházení. V rámci tohoto programu je zvýšena pozornost na odbornou intervenci. Cílem je, aby si dotyční uvědomili své pochybení a přijali konkrétní důsledky vyplývající ze spáchaného deliktu. Aktivity by měly podnítit ke změně postojů a smýšlení vedoucích ke kriminálnímu jednání. Současně je cílem odsouzené motivovat k získání nových sociálních dovedností vedoucích k nekriminálnímu způsobu života po opuštění věznice.²²⁰ Sestavování jednotlivých aktivit se odvíjí od diagnostiky – *Souhrnné analýzy rizik a potřeb pachatele*, také SARPO, která analyzuje nejohroženější oblasti a kriminogenní potřeby k tomu, aby intervenční programy vedly ke změně odsouzených. Jednou z důležitých oblastí je zaměření se na myšlení a životní postoje dotyčných. Na zpracování analýzy se podílí vychovatel, sociální pracovník, psycholog a speciální pedagog.

Úspěšnost plnění programu zacházení se vyhodnocuje v pravidelných intervalech dle typu věznice. Dle úspěšnosti plnění se program ve spolupráci s vězněm aktualizuje. Samotný program zacházení je důležitým indikátorem naplňování účelu výkonu trestu.²²¹

Otázka pro odsouzené: Byl/je Vám program zacházení nápomocný v procesu zpracování viny?

3.2.1. Vychovatel

Pro výkon pozice vychovatele je požadováno minimálně vyšší odborné vzdělání pedagogického směru, případně doplnění pedagogického minima. Jednomu vychovateli bývá svěřeno do péče nejvýše 20 odsouzených.²²²

²²⁰ Srov. VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*, s. 132.

²²¹ Srov. §38–39 ve Vyhlášce č. 345/1999 Sb. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

²²² Srov. § 2, odst. 2). Tamtéž.

„Vychovatel je členem týmu, jehož základním úkolem je komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice.“²²³

Náplň práce zahrnuje zajištění organizačního chodu, tj. požadavků na materiálně technické vybavení ubytovacích prostor a na odstraňování zjištěných závad. Dále má vychovatel na starosti vyřizování žádostí, podnětů, stížností a styk vězňů s ostatními zaměstnanci věznice, vede osobní dokumentaci vězňů, má zodpovědnost za plány návštěv, korespondenci, přijímání balíčků, vyřizování nákupů. V rámci svého oddílu organizuje shromáždění odsouzených za účelem projednat otázky související s jejich životem ve věznici. Mezi náplň jeho činnosti patří vedle diagnostické a preventivní činnosti též poradenství a pomoc při překonávání náročných životních situací odsouzených.²²⁴ Nabízí zvýšenou individuální péči o odsouzené nacházející se ve specifických krizových psychických stavech či se sociálními problémy.²²⁵

Součástí výchovné činnosti je dohled nad dodržováním kázně. Vychovatel dbá na plnění stanového programu zacházení a navrhuje změnu skupiny vnitřní diferenciací²²⁶, což je pro odsouzené jistou motivací.²²⁷

3.2.2. Sociální pracovník

Sociální pracovník je vysokoškolsky vzdělaný odborník v oblasti sociální práce. Velké množství z nich disponuje zkušenostmi z pracovních pozic sociálních kurátorů, pracovníků úřadu práce, sociálních pracovníků v terénu, v domovech pro seniory, zařízeních pro alkoholiky. Orientuje se v celé řadě disciplín (právo, pedagogika, sociologie, ekonomie, medicína, etika). Zvýšené požadavky jsou na pozici kladeny

²²³ Čl. 9, odst. 1) v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006. V: Nařízení č. 67, kterým se vyhláší Dohoda o duchovní službě. V: Vězeňská služba České republiky. [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/dohoda-o-duchovni-sluzbe.pdf>

²²⁴ Srov. DRAHOŇOVSKÝ, Jan a Hana BULAVOVÁ. Vězeňský vychovatel očima svých svěřenců. *Bezpečnostní teorie a praxe* 2020, č. 3, s. 26-27.

²²⁵ Srov. Čl. 9, odst. 3 f) v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006.

²²⁶ Jedná se o motivační systém odsouzených, kteří jsou rozděleni do různých skupin, dle kterých mohou užívat určitých výhod. Celkem jsou 3 stupně.

²²⁷ Srov. DRAHOŇOVSKÝ, Jan a Hana BULAVOVÁ. Vězeňský vychovatel očima svých svěřenců. *Bezpečnostní teorie a praxe*. 2020, č. 3, s. 27.

i v oblasti sociálně psychologických dovedností, krizové intervence a také mediace. Zdůrazňovaná je schopnost empatie, akceptace klienta takového, jaký je, a zachování individuálního přístupu.²²⁸ Vězeňská služba ČR k pozici dodává:

„Sociální práci musíme chápat jako náročnou multidisciplinární činnost směřující k odstranění negativních jevů. Sociální práce a sociální pracovník má ve věznici nezastupitelné místo už jen proto, že nepracuje pouze s jednou cílovou skupinou. Můžeme směle konstatovat, že sociální práce, jako taková se stává klíčovou disciplínou v nápravě pachatelů trestné činnosti.“²²⁹

Faktická práce s vězněm je zahájena na základě přímé žádosti vězně či z podnětu nařízení třetí stranou (např. soudem). Důležitá je skutečná motivace odsouzeného pro práci na sobě samém. Odsouzení se na sociální pracovníky obrací především se záležitostmi typu pomoci při řešení pohledávek, narovnání vztahů s rodinou, zprostředkování kontaktů s organizacemi postpenitenciární péče²³⁰, navazování spolupráce se sociálními kurátory, úřady práce, protidrogovými službami.²³¹

Sociální pracovník je nápomocný v procesu přechodu odsouzených zpátky do řádného občanského života. Jeho individuální a skupinová práce s odsouzenými je svým charakterem sociální terapií, jejíž cílem je směřovat k sociální rehabilitaci.²³² Tou je dosažení samostatnosti, soběstačnosti a nezávislosti pro vedení samostatného života.²³³

3.2.3. Psycholog

„Penitenciární psychologie je odvětvím užití psychologie, jehož úkolem je aplikace psychologických poznatků při řešení problematiky penitenciární resocializace u delikventních osob odpykávajících si trest odnětí svobody.“²³⁴ Definice Jiřího Čepeláka

²²⁸ Srov. Sociální práce ve vězenství. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-nove-sedlo/clanky/detail/socialni-prace-ve-vezenstvi>

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Jedná se o péči o propuštěné osoby z výkonu trestu. Zahrnuje integraci a resocializaci.

²³¹ Srov. Tamtéž.

²³² Srov. Čl. 8, odst. 1 a odst. 5 c) v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006.

²³³ Srov. § 70, odst. 1) zákona č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. V: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

²³⁴ HLADÍKOVÁ, Alice. Pedagogové a psychologové v českých věznicích. *Historická penologie* 2017, roč. 15, č. 1, s. 47.

představuje penitenciární psychologii v obecné rovině. Pro potřeby práce je nutné zaměřit se blíže na resocializační proces jako takový. V rámci tohoto procesu lze náplň práce psychologa rozdělit do čtyř oblastí:²³⁵

- proces nápravy a převýchovy odsouzených z psychologického hlediska;
- studium sociálně-psychologické atmosféry skupin odsouzených za účelem zajištění prevence proti působení jejich negativního vlivu na proces resocializace;
- psychologická klasifikace odsouzených pro stanovení druhu režimu a diferenciaci výkonu trestu;
- stanovování psychodiagnostické a psychokorektivní funkce penitenciárního psychologa v nápravně výchovném ústavu.

V praktické rovině vězeňský psycholog zastává v průběhu výkonu trestu odsouzených dva základní úkoly. První diagnostická činnost nastává po příchodu odsouzeného do věznice. V této fázi psycholog poznává osobnost pachatele, a to jak jeho negativní stránky, které mohly vést k páchaní trestné činnosti, tak kladné vlastnosti, jež mohou být do budoucna ku prospěchu pro resocializaci. Na základě podrobného šetření je vytvořen individuální plán resocializace, zohledňující všechny charakterové rysy odsouzeného, včetně prognózy úspěšnosti navržené výchovných metod, které vycházejí z poznatků psychologie osobnosti. Za touto diagnózou následuje druhý typ činnosti, kterou je individuální terapie. K té zpravidla dochází ve třech krocích. V prvním kroku by měl psycholog odsouzeného připravit na pobyt ve vězení a dopomoci mu k tomu, aby se začal zabývat svojí budoucností po skončení trestu. Současně by měl odsouzený dojít k uvědomění si prospěšnosti resocializačního procesu a nutnosti spolupracovat. Vězeňský psycholog musí dále korigovat jakékoliv výkyvy v chování. To je obzvláště důležité u těch, kteří trpí poruchami osobnosti, neboť z jejich strany stoupá riziko porušování pravidel. V neposlední řadě psycholog svou činností kooperuje s dalšími odborníky při sestavování a naplňování reedukačních programů a dále před propuštěním odsouzeného, kdy pomáhá dotyčnému překlenout obavy a nejistoty související s návratem zpět do společnosti.²³⁶

²³⁵ Srov. Tamtéž, s. 47-48.

²³⁶ Srov. Tamtéž, s. 48-49.

Poradenská a terapeutická činnost psychologů je obzvláště důležitá pro problematiku zpytování svědomí, pochopení a zpracování viny. Odsouzení mohou z vlastního podnětu či na základě podnětu jiných zaměstnanců zažádat o psychologickou pomoc, popřípadě péči. V praxi se může jednat o individuální či skupinovou terapii sestavenou dle potřeb, povahy s okolností daného případu.²³⁷ Psycholožka Alena Hrnčířová k otázce práce s vězni uvádí:

„Po dobu výkonu vazby vězně udržujeme v takovém psychickém stavu, aby byli psychicky schopni účasti na spravedlivém procesu. Po dobu výkonu trestu pak s nimi pracujeme tak, aby alespoň částečně pochopili svoji vinu, pocítili výčitky svědomí a přijali osobní zodpovědnost za spáchaný trestný čin.“²³⁸

3.2.4. Speciální pedagog

Speciální pedagog je pracovním postem každé věznice, kterou by měla vykonávat osoba s vysokoškolským vzděláním v oboru speciální pedagogika.²³⁹ Zákon pedagogického pracovníka, do kterého spadá i osoba speciálního pedagoga, definuje následovně:

„Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání na základě zvláštního právního předpisu²⁴⁰) (dále jen "přímá pedagogická činnost"); je zaměstnancem právnické osoby, která vykonává činnost školy, nebo zaměstnancem státu, nebo ředitelem školy, není-li k právnické osobě vykonávající činnost školy v pracovněprávním vztahu nebo není-li zaměstnancem státu. Pedagogickým pracovníkem je též zaměstnanec, který vykonává přímou pedagogickou činnost v zařízeních sociálních služeb.“²⁴¹

²³⁷ Srov. Čl. 6, odst. 4 g) v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006.

²³⁸ HLADÍKOVÁ, Alice. Pedagogové a psychologové v českých věznicích. *Historická penologie* 2017, roč. 15, č. 1, s. 49.

²³⁹ HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2. dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, s. 61.

²⁴⁰ Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). V: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-09]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>.

²⁴¹ § 2, odst. 1) zákona 563/2004 Sb. Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. V: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>.

Z výše uvedené citace vyplývá, že vězeňský speciální pedagog představuje odborného pracovníka, zodpovědného za výchovnou činnost a výchovné působení na vzdělávaného. Mezi náplň jeho práce se řadí sestavování programů zacházení, metodické vedení a koordinace činností dalších odborníků (např. vychovatelů, pedagogů volného času, psychologů a sociálních pracovníků) podílejících se na souhrnné diagnóze odsouzeného. Speciální pedagog je také garantem resocializačních a integračních aktivit a dále zodpovídá za oblasti pedagogických otázek v příslušné věznici.²⁴² Jeho působnost spadá i do pedagogické péče v případě, že se odsouzení nachází v krizových psychických stavech. Vykonává pedagogické pohovory, poradenskou pedagogickou pomoc a poskytuje individuální pedagogickou péči.²⁴³ Hlavním cílem této pozice je zajištění výchovného působení na jedince, které vede k řešení, předcházení a odstranění konkrétních nežádoucích projevů.

Otázka pro odsouzené: Který z odborných zaměstnanců vězeňské služby Vám byl nápomocen v procesu zpracování viny a jak?

3.3. Shrnutí kapitoly

Otázkami výchovy, převýchovy, resocializací či reintegrací osob ve výkonu trestu odnětí svobody se zabývá vědní obor penitenciaristika. V této vědní disciplíně jsou ukotveny vzdělávací aktivity vězňů. V rámci penitenciární péče o odsouzené bývá každému jedinci na míru sestaven program zacházení zahrnující aktivity pracovní, vzdělávací, speciální výchovné, zájmové a oblast utváření vnějších vztahů. Jejich cílem je minimalizace rizik, které mohou mít dopad na recidivu. Jedná se například o změnu postojů a smýšlení vedoucích ke kriminálnímu jednání, motivace k získání nových sociálních dovedností, přeměnu myšlení a životních postojů. Úspěšnost programu se ve stanovených intervalech vyhodnocuje a ve spolupráci s vězni aktualizuje.

Mezi penitenciaristy se řadí pedagogové a speciální pedagogové, psychologové, sociální pracovníci, vychovatelé. Všichni z výše uvedených pracují na nápravě odsouzených jak po duševní, tak osobnostní stránce. Každá z pozic má definovanou náplň práce, která se prolíná, doplňuje a může i překrývat s dalšími specialisty.

²⁴² Srov. VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*, s. 117.

²⁴³ Srov. Čl. 5, odst. 4 i) v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006.

Specifickou pozicí vězeňského systému jsou zaměstnanci duchovní služby. Jedná se o kaplany z různých církví, kteří buď v rámci zaměstnaneckého poměru či dobrovolně dochází do vězení a nabízí pomoc v oblasti duchovní, psychologické a sociální. Duchovní služba je dostupná pro všechny, kteří o ni projeví zájem.

4 Praktická část

4.1. Cíl výzkumu

Cílem předkládané práce je seznámit čtenáře s etickým tématem viny a způsoby jejího zpracování u osob ve výkonu trestu. Osoby ve výkonu trestu byly zvoleny z důvodu viny, se kterou se někteří potýkají i po celý zbytek života. Nutno dodat, že ve třech vybraných kazuistikách bylo nezbytné, aby dotyční svou vinu vyznali, neboť bez pocitu viny by cíl práce pozbýval své předmětnosti. Pro dosažení cíle nabízí teoretická část východiska, na jejichž základě jsou formulovány otázky, které jsou následně kladeny zkoumanému vzorku. Otázky jsou sestavené tak, aby reflektovaly teorii a současně podaly odpovědi na jednotlivá pojetí viny. V centru pozornosti stojí křesťanská tradice jako silně ovlivňující prvek přístupu k vině, a to také s ohledem ke skutečnosti, že se dva ze tří případů hlásí k této tradici. Náboženský rozměr tak prostupuje řadu otázek.

4.1.1. Metodika sběru a technika sběru dat

Použitou metodikou je princip kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum se na rozdíl od kvantitativního výzkumu mj. liší počtem zkoumaného vzorku a možnostmi modifikace otázek během realizace výzkumu. Metoda se vyznačuje formulací otázek, analýzou získaných informací a vyhotovením induktivních a deduktivních závěrů. Současně je potřeba dlouhodobějšího kontaktu s dotyčnými.²⁴⁴ Přestože je kvalitativní výzkum také založen na zkoumání vybraného vzorku v terénu, vzhledem k vězeňským opatřením souvisejícím s pandemií covid-19 nebylo možné se s dotyčnými setkávat. Osobní komunikaci tak nahradila pravidelná dopisní korespondence.

Položené otázky vycházely z teoretických předpokladů. Při jejich kladení bylo nutné zohlednit náboženský aspekt dané osoby, neboť některé otázky by pozbývaly relevance. Předem byl stanoven soubor 30 otázek, které byly dle potřeby doplněny (např. jak na Vás působil program nápravy, kterého jste se zúčastnil a který popisujete; víte o něčem, co by pomohlo ke zpracování viny, kterou pocítujete?). Odpovědi byly zdrojem pro zpracování

²⁴⁴ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012, s. 48.

kazuistik. Výsledky kazuistik byly poté vztaženy k předpokladům vycházejícím z teoretické části.

Zvolenou technikou sběru dat byla tedy pouze písemná korespondence. Ta probíhala v rozmezí měsíců leden–srpen 2022. Z důvodu ochrany autorky byly dopisy adresovány na adresu VDS, která odpovědi v neotevřené obálce přeposílala na adresu zpracovatelky. Současně byla veškerá komunikace vedena anonymně, tj. bez znalosti informací o zpracovateli. V prvotních dopisech byli dotyční vyzváni k představení se. Odsouzení popsali své dětství, socioekonomické prostředí, ze kterého pochází, a svůj život před nástupem do výkonu trestu až po samotný trestný čin. Nadcházející komunikace se již věnovala sérii otázek. Dotyční obdrželi celkem čtyři okruhy otázek definovaných v jednotlivých kapitolách práce – teoretická východiska, vnímání viny, zpracování viny, role odborných pozic vězeňského systému ČR. Výsledky šetření byly zaznamenány a formulovány v rámci jednotlivých kazuistik. Výsledné kazuistiky byly následně konfrontovány s teoretickými předpoklady.

4.1.2. Charakteristika zkoumaného vzorku

Zahájení výzkumu předcházela schůzka s předsedou Vězeňské duchovenské služby, Pavlem Zvolánkem T.Bh., se kterým byl veden rozhovor o možnostech spolupráce při realizaci výzkumu. Požadovaným zadáním bylo nalezení tří klientů VDS v dlouhodobém výkonu trestu, jež budou ochotni podílet se na výzkumu. Stěžejním předpokladem bylo vědomí vlastní viny a ochoty o ní hovořit. Pozitivní byl výběr vzorku různícího se přístupem k víře – nevěřící, celoživotní křesťan a nalezení křesťanské víry během výkonu trestu.

4.1.3. Etika sběru dat

Dodržování etických pravidel v průběhu výzkumu je zcela klíčové. Všichni účastníci byli obeznámeni s předmětem a cílem výzkumu. Od všech byl obdržen souhlas s navrženým způsobem realizace výzkumu.

Základním etickým hlediskem je zachování mlčenlivosti, což znamená, že dotyční byli v úvodu komunikace ujištěni, že získané informace nebudou zveřejňovány třetí straně a že budou sloužit výlučně pro potřeby výzkumu. Přestože dva dotyční udělili povolení zveřejnit celá svá jména, v zájmu jejich ochrany jsou zveřejněna pouze křestní jména.

V rámci práce jsou publikovány pouze výsledky související s cílem práce. V dopisní korespondenci se objevily informace nepřímo související s tématem, které i s ohledem na svou citlivost, zveřejněny nebyly. Veškerá dopisní korespondence je bezpečně uložena v archivu autorky a během obhajoby práce bude předložena.

4.2. Kazuistiky

4.2.1. Kazuistika 1

Michalovi je 41 let. Je odsouzen k 18 letům odnětí svobody. Ve výkonu trestu je od roku 2014, tj. 8 let. Je vyučen kuchařem a během svého života vykonával řadu povolání – kuchař, správce penzionu, byl zaměstnán ve sklárně a později založil vlastní firmu na montáž a dodávku oken, které se poměrně dařilo. Před výkonem trestu byly jeho socio-ekonomické podmínky uspokojivé. Přiznává, že se příležitostně uchýlil s přáteli k drogám, konkrétně pervitinu. Nejednalo se o závislost, ale spíše zvědavost, později zábavu a snahu „nebýt pozadu“.

Trestný čin, kterého se Michal dopustil, byl kvalifikován jako úmyslná vražda s krádeží. Dle jeho slov si chtěl od zavražděného vypůjčit finanční obnos, který měl dle něj sloužit pro obchod s drogami jeho přítele. Dotyčný na Michala mířil zbraní a Michal se doznává k udeření muže do hlavy či obličeje a opuštění místa deliktu při vědomí, že se dopustil vraždy.

4.2.1.1. Percepce pojmů z teoretické části

Michal je od dětství věřící člověk – křesťan. K víře ho přivedla babička skrze vztah k přírodě. Silný motiv víry a znalost Písma svatého se propisuje do jeho odpovědí. Z dopisních hovorů lze Michala označit za silně věřícího člověka, jehož víra znatelně ovlivňuje jeho životní postoje a náhledy.

Morálku Michal ztotožňuje se zásadami slušného chování k lidem a ve společnosti. Vyzdvihuje čestnost a slušnost. Michal uvádí, že se vždy pohyboval mezi lidmi, kteří morální zásady dodržovali. Dobro označuje za „krásný dar od Boha“ a zlo ztotožňuje s egem, které člověku nedovolí, aby rozpoznal závažnost svého jednání. „Zlo přičítám k Egu a tím se stává druhou přirozeností člověka.“ Na otázku, zda lze svobodu vnímat i negativně, odpovídá, že sám sebe nevnímá jako nesvobodného, ale pouze ve svobodě omezeného. „Negativitu vnímám v tom, že se zde nevyhnu zlým negativním pošetilcům,

kteří si chtějí něco dokazovat. Člověk zde nemá kam utéct. Na svobodě se člověk může vyhnout nebo odejít z takové závadové společnosti. Tady to nejde.“ Negativní svoboda je tak spatřována v nevyhnutelnosti stýkat se s lidmi, se kterými nechce.

Michal své svědomí citelně vnímá. „Svědomí vnímám jako hlas osobního ducha, který volá po opravě. Vnitřní pocit negativních činů, zodpovědnost za sebe.“ Popisuje projevy svědomí po vykonané vraždě: strach, nervozita, špatná nálada.

„Já jsem zabil člověka a když si to uvědomil, měl jsem co dělat, abych to zvládl. Stále jsem doufal, že jsem se spletl a K. nezabil. Druhý den jsem znal pravdu. Hrozný! Psychika zničená, myšlenky, stres, prostě kotel.“

Vykonaný čin vnímá v kontextu hříchu, avšak spíše hovoří o chybě, cituji:

„Hřích je dobrovolné a vědomé překročení Božího zákona ‚Lásky‘. Hřích z pohledu Boha znamená, že nestojíme o Boží Lásku. Hříchy uráží Boha. Dnes svůj čin vnímám jako chybu. Bůh žije a dobře znám Jeho Lásku, která je dokonalá, nesobecká a pro všechny lidi k dispozici. Každého miluje a pouze chce, abychom mu věřili a důvěřovali.“

Za hříšného se považoval už před trestným činem. V dopise popisuje svůj prohřešek z mládí, u kterého poznal, že jednal ve jménu hříchu. Jeho pohled na hřích v čase je silně ovlivněn pobytem ve vězeňském prostředí, kde má mnoho času přemýšlet. Silný důraz klade na pozici pomáhajícího Boha nalézt správnou cestu.

Na otázku, zda vnímá vězení jako místo nápravy člověka, odpovídá negativně. Hovoří o prostředí poškozujícím psychiku, absenci funkčních nápravných programů, a zdůrazňuje roli osobní vůle nenechat se prostředním pohltit. Primární účel trestu demonstruje na své zkušenosti – uvědomění si svých chyb a nedostatků. „Určitě jsem přehodnotil svůj život. Je zde více času, aby člověk tento čas vhodně využil. Já čas vnímám jako prostředek, protože jeho funkci považuji za dočasnou.“ Udělený trest nevnímá v první řadě v kontextu odnětí svobody, ale ve vědomí, že se zachoval nezodpovědně a nesprávně a porušil vůči společnosti zákon. Také poukazuje na prostředí, myšleno spoluvězně, se kterými a ve kterém musí nyní žít. To označuje za trest od společnosti.

Michal je schopen cítit vinu a dokáže si vybavit momenty z dětství, kdy ji vnímal silně.

„Učím se poznávat pravdu a poznal jsem, že skutečný vztah s Bohem nemůže spočívat na vině, nemůže dokonce obsahovat ani jediný náznak viny, která by narušovala přímý kontakt. Žiji přítomností a do minulosti se nechci vracet, jde zase o ponaučení se z chyb. Duch svatý neponechává v naší mysli iluze proto, aby nás postrašil, pouze nám ukázal, před čím nás zachránil. Neměli bychom činit vinu zbytečnou a nehledat k ní důvody. Vždy poslouchat Ducha svatého a vnímat Boží hlas. Ten uzdraví naši mysl, která je pod kletbou.“

4.2.1.2. Percepce viny

Pocit viny Michal prožíval především vůči sobě. V další řadě uvádí rodinu, přítelkyni a své přátele. V souvislosti s jeho náboženským přesvědčením cítil vinu i vůči Bohu. V daný moment si kladl otázky, proč Bůh jeho jednání dovolil, nevaroval ho, neochránil, nezabránil mu, zvláště pokud jej doprovází celý život. Nicméně vinu jako takovou na Boha nepřenášel, vždy věděl, že to byl on, kdo jednal nesprávně. Michal pocity viny popisuje následovně: „Při takovém pocitu viny člověk nemá na nic chuť, špatný spánek, provází ho nervozita, špatné myšlenky, ovládá vás strach, beznaděj. Prostě není to nic zdravého, co by prospělo.“ Vinu silně pociťoval bezprostředně po vykonání činu, dokonce přemýšlel o sebevraždě. „V hlavě jsem měl neuvěřitelné myšlenky. Nemohl jsem nic dělat, prostě nic nešlo. Ve středu jsem si vzal zbraň a šel do lesa na mé oblíbené místo. Cítil jsem, že jsem psychicky na dně.“

Michal o vině hovoří v minulém čase a několikrát uvádí, že vinu již necítí. Poukazuje na rozdíl mezi hříchem a chybou s odůvodněním že to, co vykonal, nebyl úmyslný čin s cílem zabít druhého. S touto intencí nekonal. Dopustil se chyby, která vyústila ve smrt člověka.

„Hřích není chyba. Hřích je prohlášení, že útok je skutečný a vina ospravedlněna. Hříchy volají po trestu, stejně jako chyby po opravě, a přesvědčení, že trest je opravou, je důsledek nesprávného pochopení Boží vůle. Ano, udělal jsem chybu, ale dnes se necítím jako hříšník, ani necítím vinu už. Protože přitažlivost viny se nachází v hříchu, nikoli v chybě. Dokud vina zůstane přitažlivou, bude mysl trpět a myšlenky hříchu se nevzdá. Neboť vina k ní stále volá, mysl jí stále slyší, touží po ní, a tak ze sebe dělá ochotného zajatce její zvrácené přitažlivosti. Hřích je myšlenkou zla – EGA.“

Michal se k vině vyjadřuje negativně:

„Dokud je člověk přesvědčen, že je vina jakkoli v komkoli nebo čímkoliv, co dělá, oprávněná, nikdy nepohlédne do svého nitra, kde by našel Lásku a Pokání. A pokud bude člověk přesvědčen, že je pro ni důvod, vina nikdy neskončí. Lidé se musí naučit, že vina je vždy naprosto mimo zdravý rozum a nemá žádný smysl.“

Vinu Michal vnímá jako limitující, pokud se člověk nezbaví přesvědčení, že je pro ni důvod. Její pozitivní působení spatřuje v uvědomění si viny, nepříjemného stavu, který v souvislosti s ní zažíval, a následného ponaučení se z chyby. Michal tvrdí, že si je vědom důvodu situace, ve které se nachází. „Tady jsem poznal svoje nedostatky, a tím jsem udělal několik změn. Nechci už být takový, jaký jsem byl.“

Na otázku týkající se pocitu studu odpovídá, že v souvislosti se svým činem stud cítil několik měsíců, především před svou rodinou, přítelkyní, přáteli a pozůstalými. Zvláště v momentě, kdy se setkal se synem oběti. Přestože došlo k omluvě a vyjádření lítosti, stud cítil velmi silně.

V otázce trestu přiznává, že trestem bylo zatížení vlastní vinou a vědomí, že zavraždil člověka. Zde však opět dodává, že se přes vinu překlenul a musel dojít odpuštění sobě samému, přestože ví, že na svůj čin nikdy v životě nezapomene. Trest v podobě vězení nyní vnímá zdatně, neboť v tuto chvíli již nepociťuje, že by na něj měl pozitivní účinky, spíše naopak. „Vše jsem tady vyčerpal a teď si myslím a poznávám, že délka trestu nemá žádné pozitivní účinky.“ Dodává, že by byl užitečnější na svobodě, nikoliv ve vězení. Přijetí trestu Michal také odůvodňuje odmítnutím odvolat se a přijetím 18letého trestu.

Na otázku související s prostředím, ve kterém vyrůstal, důrazně odmítá, že by mělo vliv na spáchaný čin. „Moji rodiče mě vychovali dobře, a snažím se i zde dodržovat morální zásady. Neříkám, že jsem vždy jednal v souladu s morálkou, ale vím, že se snažím žít slušně a většinou je dodržuji. Mám v úctě každého člověka, protože v něm žije duše.“ Své dětství a rodinné poměry na několika místech popisuje idylicky.

4.2.1.3. Zpracování viny

Michal si svou vinu přiznal ihned po spáchání vraždy. Již v den vraždy a druhý den ho začaly sužovat výčitky. Popisuje i stav deprese. Svou vinu se nikdy nesnažil potlačovat, ani přenášet na druhou osobu. Vždy si uvědomoval, že on byl tím, kdo druhému vzal život, ať byly okolnosti činu jakékoliv. Na otázku vyznání své viny prostřednictvím

svátosti smíření odpovídá, že tento akt pro udělení Božího odpuštění nepodstoupil. Uznává, že může pomoci k ulevení si od viny, avšak pokládá otázku, na jak dlouho? V souvislosti s ní popisuje své zkušenosti s věřícími spoluvězni: „Když si zde s někým věřícím povídám, a zeptám se, zdali si myslí, že mu Bůh odpustil, odpověď vždy zní, že neví.“ Michal poukazuje na význam vztahu Boha a člověka. Boží odpuštění vnímá jako první a dobrý krok k poznání Boha, avšak zdůrazňuje důležitost skutečného poznání Boha.

Zpracovat vinu mu pomohla hluboká víra, na které prožil Boží odpuštění bez duchovní autority. Odpuštění jako takové bylo významnou skutečností celého procesu. Samotný průběh popisuje následovně:

„Několik měsíců, když jsem byl na vazbě, žádal jsem Boha o pomoc, o odpuštění. Myslel jsem na hřích, který svíral a stále držel. Cítil vinu a měl jsem úzkost a snad depky. Tam jsem se dozvěděl, že jsem udělal chybu místo hříchu, kterou napravím, když budu svůj a důvěřovat Bohu. Musel jsem odpustit sobě, že jsem nebral Boha vážně, nebo spíše nerespektoval některé věci. Odpustil jsem J. Odpustil jsem těm, kteří mě v danou chvíli nenáviděli nebo měli mě za zlého člověka za to, co jsem udělal. Pak přišlo odpuštění od Boha.“

Michal tedy v procesu odpuštění prošel i odpuštěním sobě samému i druhým, a teprve poté pocítil Boží odpuštění. V současné chvíli stojí o udělení odpuštění od rodiny zavražděného, jeho rodiny a bývalé přítelkyně, avšak si uvědomuje, že zapomenout nebude nikdy možné.

Na otázku související s východními náboženskými filozofiemi a odmítáním návratu k vině, potvrzuje, že k pocitu viny se již vracet do budoucna nechce. Argumentuje, že se jedná o minulost, ze které se člověk musí poučit. Stále si pamatuje bolestivý pocit viny, kterým již nechce procházet, a proto při budoucím jednání bude jednat tak, aby nic podobného nikdy nezažil. Přiznává také, že víra je stěžejní pro vyrovnání se s vinou. Uvažuje, že pokud by nebyl věřící člověk, možná by si vytvořil vlastní způsob, jak vinu zpracovat. Současně si je jist, že vina by nikdy nevytizela a časem by se opět trápil. Dodává, že má s Bohem dobrý vztah a ví, že on ho v životě nikdy neopustí.

Ve volném čase ve věznici Michal maluje. Také hraje na několik hudebních nástrojů. Skládá písně i texty. Ani v jednom případě se vina v jeho tvorbě neodráží. Nechce, aby něco takového do jeho tvorby vstupovalo. Tvoří s pozitivním naladěním a radostí. Na

otázku zpracování viny pomocí tvorby píše, že tvorba může být nápomocná, aby člověk přišel na jiné myšlenky, a tím pádem přestal vnímat tíhu viny. Uznává ji jako vhodnou formu terapie, leč spíše hovoří o jakési obraně proti vině, nikoliv o nástroji k jejímu zpracování.

K odčinění viny Michal píše o touze setkání s rodinou zavražděného. Je si ale vědom, že žádný finanční obnos nenahradí ztracený život. Odčinění je v jeho případě nemožné. Na druhou stranu je otevřen dobrovolnické činnosti. Rád by se otevřeně a veřejně podělil o svou zkušenost, ze které si druzí mohou mnohé odnést, aby se vyvarovali chyb a dle jeho slov našli cestu k naplnění svého poslání.

Žádný z programů restorativní justice Michal nikdy nepodstoupil. Uznává, že mohou mít efektivní dopad na zúčastněné. Rád by se nějakého programu zúčastnil. Sám by chtěl být prostřednictvím programu nápomocen druhým. Velice ho zaujal program Věžňova cesta a Building Bridges.

4.2.1.4. Role odborných pozic v procesu zpracování viny

Michal se rozhodl poznat tamní kaplany ihned po příjezdu do věznice. Zajímalo ho, jakým způsobem prezentují Boha. Přestože udržuje dobré vztahy s kaplany a vězeňskými zaměstnanci, dokonce s některými, dle jeho slov, může hovořit jako se „známými“, žádný mu však v otázce zpracování viny nápomocen nebyl. To lze přisuzovat skutečnosti, že k uchopení viny Michalovi pomohlo jeho vlastní duchovní vnímání a víra.

„Nevybavím si přesně, kdy to přišlo (pozn. zbavení se viny), ale od té doby nemám pocit viny, že jsem nechtěně zabil K. Nezapomenu to nikdy, ale abych se kvůli chybě trápil, to nehodlám, a vím, že Bůh by si to ani nepřál.“

V programu zacházení se tématu viny též nedotkl. Popisuje ho jako soubor aktivit typu fotbalu, stolního tenisu, rybiček, psaní na počítači, sledování televize. Tyto aktivity nepovažuje za přínosné pro práci s vinou. Vyzdvihuje nutnost hovořit o svých pocitech s druhými či s Bohem skrze Ducha svatého. Na závěr dopisní korespondence uvádí:

„Dala jste mi myšlenku, budu se ptát častěji (pozn. spoluvěznů) na tuto oblast (pozn. zpracování viny), myslím si, že když člověk začne mluvit o svých pocitech viny, určitě se může

v jeho nitru otevřít komnata a veškerá vina může zmizet a člověk může začít znova s jasnými myšlenkami.“

4.2.2. Kazuistika 2

Janovi je 38 let a je odsouzen ke 12 letům odnětí svobody. V současné době je 4,5 let ve výkonu trestu. Pochází dle jeho slov z bezúhonné dobře situované rodiny (v rodině lékaři, policisté, ekonomka). Během života zastával řadu zaměstnání – prodejce automobilů, pozice junior managera v nadnárodní společnosti. Po ztrátě řidičského průkazu, který byl nezbytný k výkonu práce, přišel o zaměstnání. Následně se dostal do platební neschopnosti a byl vypovězen z pronájmu. To vyústilo v první ozbrojenou loupež, za kterou následovala celá série loupeží. Po dvou letech byl dopaden a odsouzen k 7 letům odnětí svobody. Po polovině trestu byl podmíněčně propuštěn, a jak sám podotýká, dostal druhou šanci nejen od justice, ale též od rodiny. „Bohužel jsem si toho vůbec nevážil a po ani ne roce na svobodě, hloupému dohánění ztraceného času, jsem opět skončil na vazbě, před soudem,“ popisuje. Byl odsouzen za další loupež, tentokrát na 9 let a 33 měsíců, což byla přeměna podmínky z předešlého trestu.

Jan od samého počátku spolupracoval s orgány v trestním řízení.

„V prvním případě mého odsouzení, kdy jsem páchal delší dobu, než jsem byl zatčen, tak přiznáním došlo k jakési vnitřní úlevě, protože téměř dva roky v sobě dusit něco, co nemůžete nikde a nikomu říct, je velmi destruktivní na psychiku, takže přiznání = úleva, ať jsou následky jakékoliv.“

Jan se nehlásí k žádné náboženské tradici, přestože nevylučuje existenci přesahující autority, kterou však nedokáže pojmenovat. Víru jako takovou považuje za důležitou, ať už se jedná o víru v Boha nebo dle jeho slov víru v sebe sama.

4.2.2.1. Percepce pojmů z teoretické části

Morálku Jan popisuje jako jednání v souladu s normou, ať už se společenskou nebo právní. Jednání v souladu s morálkou považuje za nezbytnost k fungování společnosti jako celku. Život bez vytyčených norem dle Jana vede k bezvládní, anarchii vedoucí k chaosu a rozpadu společnosti. Pevnou morálku označuje za ctnost a v určitém úhlu pohledu také za sebeodříkání. Jeho vnímání dobra je spojené s upřímností a jednáním bez

postranních úmyslů, ziskosti – vedoucí ke spokojenosti všech stran. Současně poukazuje na ambivalenci chápání dobra, kterou demonstruje na příkladu:

„Zločinec daruje 100 tisíc Kč do dětského domova pro dárky pro děti. Je to dobrý čin nebo alibismus? Společenská norma bude dotčena, pohoršena apod., ale budou tím trpět ty děti, kterým byl dar (dobro) cílen? Takže dobro se stává dobrem až po řekněme ohlasu a statutu dobré jednání.“

Zlo jsou dle Jana veškeré skutky, které způsobují utrpení druhým či jsou vykonány na úkor druhých. Otázku negativní svobody ztotožňuje se situací, kdy svobodný člověk potlačuje své chtíce a touhy odporující společenským normám. Současně poukazuje na potřebnost legislativy či uznání společenských norem, prostřednictvím kterých o svobodu v pravém slova smyslu přicházíme, což je však pro Jana nezbytné.

Svědění je pro Jana důležité. Označuje ho za známku normálnosti. „Že nejsem natolik zkažený, abych svědomí necítil,“ uvádí. Jako jeho projev popisuje ve svém případě stud za své jednání, který pociťuje každý den. „Bez svědomí nemůže přijít uvědomění a bez uvědomění nemůže nastat změna, změna v chápání, změna osobnosti, změna při vyhodnocování během rizikových situací.“ Trestný čin, kterého se dopustil, neoznačuje za hřích, jelikož se nepovažuje za věřícího člověka. Skutek považuje za špatný, zlý, nedobrý, ohavný. Avšak připouští, že pro věřícího člověka může být jeho čin hříchem, což plně respektuje.

Pro Jana vězení jednoznačně nepředstavuje místo hodné nápravy. „Naopak je to líheň kriminality, kde se uzavírají nové svazky, mnohdy označována jako ‚vysoká škola kriminality‘, co jsem neuměl, naučím se tady.“ K tomu dodává, že pokud člověk nedojde uvědomění sám, nemůže ve vězení k ničemu pozitivnímu dojít. Za primární účel vězení považuje ochranu společnosti a eliminaci kriminálně závadných osob. Svůj trest spatřuje v omezení důstojnosti, lidskosti a také osobnosti projevující se nedostatkem podnětů, monotónností vězeňského života, odloučení od rodiny, blízkých a zájmů. Vězení je pro něj prostředím, kde absentuje pokora, upřímnost, po intelektuální stránce možnost rozvoje.

Jan je schopen cítit vinu a vybavit si momenty z dětství, včetně pocitů týkajících se viny. „Vinu cítím neustále i teď, přestože tzv. dluh společnosti splácím a usiluji o svou nápravu, protože tentokrát to myslím vážně. Je to strašná zkušenost, ale také cenná k uvědomění si sebe samého.“

4.2.2.2. Percepce viny

Silné pocity viny Jan zažívá předně vůči své matce, přestože uznává, že by na prvním místě měli být spíše poškození. Navzdory tomu je toho názoru, že jeho čin ublížil nejvíce matce, kterou nejen svým jednáním, ale jeho opakováním, zklamal. Uvádí: „Lásku a důvěru mámy to natolik zasáhlo, že dva roky vůbec nekomunikovala, to pro mne byl ten trest – uvědomění, procitnutí, myslel jsem, že jsem rodinu nadobro ztratil.“ Na druhém místě přiznává lítost vůči poškozeným. Projevy pocitů viny popisuje jako silný stud. Nicméně dnes nerad přiznává, že bezprostředně po páchání trestné činnosti vinu necítil. Spíše se jednalo o úlevu, uvolnění napětí z právě páchaného trestného činu. Na otázku související se studem uvádí, že jej jednoznačně cítí. Silný pocit studu ho doprovází každý den a domnívá se, že se to dokonce života již nezmění. Projev svého svědomí spojuje právě s pocitem studu: „U mne se projevuje (svědomí) třeba studem za své jednání a svědomí mě dennodenně tíží, tady ve výkonu trestu to platí 100násobně více a je to dle mého názoru jeden z účelů trestu – uvědomění.“ Nejsilnější pocit studu zažívá sám před sebou, následně před svou rodinou, blízkými a v neposlední řadě před společností.

Pocit viny vnímá jako limitující, protože svou vinu značně pociťuje vůči rodině. „Dva roky bez komunikace, která byla důsledkem mého páchání, byly pro mě, ale i je, natolik deprimující a destruktivní, že to už nikdy nechci absolvovat, to už by bylo skutečně naposledy.“ V tomto uvědomění spatřuje pozitivní vliv viny. „Je to strašná zkušenost, ale také cenná k uvědomění si sebe samého,“ dodává k pocitům viny.

Na otázku související s důsledky svého činu odpovídá, že tíha a označení za viníka je závažnějším důsledkem než samotné vězení. Přestože označuje vězení za deprimující prostředí, vnímá jeho časovou vymezenost. Označení za viníka je dle jeho slov věčné – doživotní.

„Po konci trestu odnětí svobody mi neustále bude, a taky připomínal, připomínat pocit viny nálepka zločince, trestance, viníka, a toho se člověk jen tak nezbaví, i v dnešním moderním IT světě spíš nezbaví, když je téměř všechno o všech na internetu. Ztráta postavení ve společnosti, i sociálního statusu, ztráta života, jak jsem ho měl rád, mi vždycky a zaručeně pocit viny a označení za viníka připomene.“

Na otázku související s vlivem prostředí, ve kterém vyrůstal, na jeho trestnou činnost, odpovídá, že ho rozhodně neovlivnilo. Vyzdvihuje materiálně zajištěné láskyplné rodinné

zázemi projevující se pochopením bez fyzických či psychických trestů. I proto cítí výčitky právě vůči své rodině. Uvědomuje si, že řada spoluvězňů obdobné podmínky neměla a jejich trestná činnost je výrazně ovlivněna špatným prostředím.

4.2.2.3. Zpracování viny

Jan pocit viny zažíval již před spácháním samotného deliktu, tedy od první myšlenky, následného plánování až k samotnému uskutečnění. Uznává, že měl tendence svou vinu přenášet na druhé a omlouvat ji. Říkal si, že přeci nikomu fyzicky neublížil, že poškození jsou pojištění, a navíc, že pojišťovny také nejsou vždy čestné. Dnes zpětně naznává, že vinu přenášel na jiné.

Jeho pocit viny přetrvává i nadále, což sám považuje za správné. Domnívá se, že pokud se provinil, měl by nést vinu jako připomínku špatného rozhodnutí a jednání. Vinu označuje za „osobní či morální brzdu“. Přemýšlí o problematice vyvíňování se. K tomu klade otázku, zda je správné ulevit vlastní vině? Nato si odpovídá následovně:

„Všechny delikty se dají odpustit? Zde si prosím uvědomte, v jakém prostředí a v jaké společnosti se nacházím, když píši tyto řádky, v nejtěžším stupni zabezpečení, v nejtěžší věznici v ČR, a když se rozhlédnu kolem sebe a zaposlouchám se, tak dojdou k závěru, že některé viny by se odpouštět neměly. Druhá šance, třetí.... čtvrtá, pátá šance, vždyť kolik zmařených lidských osudů a životů to může přinést?“

Na otázku neprospěšnosti viny a jejího opuštění vycházející z východních náboženských tradic odpovídá, že si nemyslí, že by v budoucnu bylo možné nevracet se k vině. Vždy si ji ponese v sobě a vždy nastanou chvíle, zpravidla v momentě, kdy to člověk nejméně čeká, kdy si ji bude muset připomínat. Dle Jana je samotný trest vězení deprimující, nicméně je časově vymezen. Kdežto tíha vlastní viny, nebo také označení za viníka a doprovodný stud, je dle něj věčný. Vinu považuje za doživotní. K tomuto tématu se poděluje o rozhovor, který na základě položené otázky otevřel se svým spoluvězněm, ortodoxním vyznavačem východního náboženského směru Hare Krišna:

„Řekl mi, že vinu necítí vůbec, že vina je svazující, tudíž negativní, a takto i ovlivňuje mysl a také následné okolí. Prý si za pocit viny, který si nesu, můžu já sám, svou sebestředností. S tím si dovolím nesouhlasit, ač sebestředný asi trochu jsem, tak nevnímání či vytěsnění pocitu ve mně

evokuje asociální vnímání společenských norem. Na to mi Křišňák řekl, že jsem materialista a dobře mi prý tak.“

Přestože Jan označuje svou vinu za věčnou, cítí potřebu odpuštění. V první řadě odpuštění od rodiny a blízkých. V druhé řadě je pro něj důležité odpuštění od společnosti, nicméně to nepovažuje za zcela možné, protože se dle jeho slov vždy najde někdo, kdo ho bude soudit. K odpuštění dodává, že ač je ateista, v tomto momentu lehce závidí věřícím, kterým se odpuštění dostává od Boha. Dle Jana je pro věřící odpuštění od Boha stěžejní, a proto mohou vnímat odpuštění od společnosti, na rozdíl od něj, jako nepodstatné. K odpuštění sobě samému dodává následující:

„Vnímám to tak, že přeci nemůžu odpustit sobě samému, můžu se s tím srovnávat, možná srovnat, naučit se s vinou a cejchem žít, ale odpustit mi mohou jen ti, kterým jsem ublížil, zradil je a zklamal. Jinak by to přeci bylo jednoduché. Odčinit zlé můžu jenom dobrým, úsilím a změnou sebe sama. Takže se možná mýlím, ale takto to cítím.“

Přestože se ve věznici nabízí možnosti různých rukodělných aktivit (malování, keramika), přiznává, že se jich nikdy nezúčastnil. Vznáší pochyby, že by tvorba zde měla být prostředkem pro zpracování viny, spíše se jedná o zobrazování toho, čeho se vězňům ve věznici nedostává (ženy, příroda).

Jan jednoznačně pocítuje potřebu svou vinu odčinit, nicméně neví, jakým způsobem. Uvědomuje si, že s nálepkou trestance bude jeho cesta k realizaci vždy náročnější. Pokud by však dostal příležitost, nejspíš by ji neodmítl.

U restorativní justice přiznává, že s tímto konceptem doposud seznámen nebyl, avšak ho zaujal. Zejména se jednalo o program Building Bridges, i když nazývá, že bude vhodnější pro ty pachatele, kteří svou vinu popírají, zjiště a účelově uznávají. Těch je dle jeho mínění ve věznici mnoho. Jan má povědomí o činnosti PMS, o které jsou vězni informováni pravidelně. Sám popisuje svou zkušenost s absolvováním programu 3 Z – Zastav se, zamysli se a změň se!²⁴⁵ Program byl veden formou skupinové terapie,

²⁴⁵ Jedná se o program Vězeňské služby ČR, který je organizován formou skupinových terapií vedených zaměstnanci vězeňské služby, psychology a terapeuty. Převážně se jedná o delikty spadající do opakované majetkové trestné činnosti. Cílem programu je zabránit recidivě pomocí změny postojů a myšlení odsouzených.

kde se pracovalo také s pochopením a uznáním viny. Popisuje ho jako interaktivní výcvik a zábavu. Současně uvádí, že pro něj osobně bylo silné slyšet životní příběhy spoluvězňů, které na něj působily odstrašujícím dojmem, čeho se v životě vyvarovat. Rád by se o možnostech jiných restorativních programů dozvěděl více.

4.2.2.4. Role odborných pozic v procesu zpracování viny

Setkávání s vězeňským kaplanem u Jana započalo díky jeho pracovnímu zařazení – úklidu kanceláří zaměstnanců. Zde se setkal s místními kaplany a začal s nimi příležitostně hovořit, nikoliv o víře, ale o životě. Uvádí, že se v přítomnosti duchovních cítí velmi dobře. Oceňuje jejich čisté duše, otevřené srdce a pozitivní mysl. Setkávání s duchovním hodnotí jako přínosné i vzhledem k projektům, do kterých jej duchovní zapojuje (spolupráce na maturitní práci studentky či této práci). V otázce zpracování viny uvádí, že mu duchovní pomohli především s nadějí a pohledem do budoucnosti. Dodali mu sílu a pozitivní energii. To je dle Jana nezbytné pro uchopení vlastní viny.

Program zacházení nehodnotí pozitivně. Popisuje, že na vězně bez specifické diagnózy, jako jen on, nemá žádný vliv.

„U nás „normálních“ odsouzených, bez diagnózy disfunkce osobnostních rysů je standardní program Zacházení třeba: stolní tenis, šachy, šipky, různé video cestopisy a podobně, prostě vězně na hodinu týdně zabavit s co nejmenším úsilím, aby se vlk nažral a koza zůstala celá, ale co to má společného s prací s vězněm? Na papíře je to jedna věc, média také mnohdy prezentují v tomto polopравdy či spíše lži, ale realita je úplně, úplně jiná.“

K zaměstnaneckým pozicím a jejich nápomocnosti při zpracování viny vyzdvihuje Jan své pracovní zařazení, které mu dopomohlo k „volnému“ přístupu k zaměstnancům VS ČR. Díky tomu se naskytla možnost hovořit s nimi o svém životě. Za velkou pomoc označuje hovory s pedagogem, vězeňským kaplanem a sociální pracovníci, které mohl a může vést mimo vyčleněný čas vězňům. Velice pozitivně se vyjadřuje k sociální pracovníci, která v něm živila naději ve znovuoobnovení kontaktu s matkou. Jan však uvádí, že reálně je z kapacitních důvodů zaměstnanců VS ČR nemožné věnovat se individuálním potřebám vězňů. Píše, že na jednoho pedagoga vychází až 150 odsouzených, u psychologa 200-300 odsouzených a na 1 200 vězňů ve Valdicích jsou

pouze tři kaplani. Tyto limity považuje za velkou překážku resocializace, kterou označuje za základní stavební prvek zpracování viny.

4.2.3. Kazuistika 3

Štefanovi je 41 let. Je odsouzen k 15 letům odnětí svobody. Ve výkonu trestu je od roku 2009, tj. 13 let. Štefan je jedináček a pochází z úplné rodiny. Do jeho cca 10 let byly socioekonomické podmínky, ve kterých vyrůstal, dobré. Zvláště v době, kdy začal jeho otec podnikat, se rodině dařilo velmi dobře. Otec však rodinu ze dne na den opustil a zanechal bez finančních prostředků. „Byl jsem v centru dění, sledovatel zániku jedné rodiny,“ popisuje. Štefanova matka se uchýlila k alkoholu, prodala byt a od 16 let Štefan žil „na ulici.“ Absolvoval první ročník oboru automechanik. Nějakou dobu pracoval na černo, poté se začal stýkat s alkoholy a drogově závislými. Jeho slovy, nenáviděl svého otce, pil, naučil se krást po obchodech a žil ve squatech, pod mosty, v podchodech. „Uzavřel jsem se do ulity a nikoho si k sobě nepouštěl,“ popisuje.

Trestný čin, kterého se dopustil, byl kvalifikován jako úmyslná vražda. Štefan zavraždil postaršího muže, v jehož bytě bydlel. Důvodem byly dlouholeté spory, které vyvrcholily hádkou. Štefan tvrdí, že jednal v afektu a jeho úmyslem nebylo dotyčného zavraždit. Z vykonaného činu v době odsouzení obviňoval svou tehdejší družku, ke které se vyjadřuje i v dopisní korespondenci.

Štefan v době nástupu do výkonu trestu víru nepropraktikoval. Dnes se označuje za protestanta bez příslušnosti k církvi, avšak se silnou vírou v Boha, kterou započal ve věznici Mírov setkáním s katolickým jáhnem. Štefanovy náhledy jsou do velké míry ovlivněny náboženským vyznáním, které prostupuje veškerou dopisní komunikací.

Komunikace se Štefanem byla bohužel po čase přerušena vážnými zdravotními okolnostmi, které mu nedovolily v korespondenci pokračovat. Z tohoto důvodu nejsou zodpovězeny veškeré otázky.

4.2.3.1. Percepce pojmů z teoretické části

Jak bylo uvedeno výše, Štefan během výkonu trestu přijal víru, která se otiskuje do jeho odpovědí. Morálku ztotožňuje s Bohem a Desaterem, které je dle jeho slov plné pokynů co dělat, aby byl člověk hodný Boha. Naplňování těchto bodů je v souladu s morálkou. Současně upozorňuje na potřebu správného chápání slova morálka, kdy jeho špatné uchopení může mít katastrofální důsledky. Dobro a dobré jednání ztotožňuje

s láskou, náklonností a nelhostejností vůči lidem: „Projevovat lásku, být ochoten pomoci v tíživé situaci, být laskavý, hodný. Nedělat to pro svůj prospěch a z donucení,“ uvádí. Zlo označuje za nenávisť člověka k člověku a dále jej pojmenovává jako pýchu projevující se zahleděností do sebe, honbou za bohatstvím, neochotou bohatých pomoci chudým, potřebným, nemocným. Negativní svobodu spojuje s nebezpečím slova, které může vést ke smíru či rozpoutání války.

Ke svědomí se Štefan vyjadřuje samovolně již v úvodní komunikaci, ve které popisuje své sny, noční můry, lítost, smutek a zoufalství.

„Stala se ze mne BESTIE, bez nároku na něco pěkného, milého, prostě KONEC DOBRÉHO ŽIVOTA. Začínal jsem mít zvláštní sny. Viděl jsem v nich kosti, pouště plné krve a častokrát mne neznámé stvůry honily, chtěly mě zabít. Často jsem viděl svou smrt, viděl jsem své tělo, slyšel svůj hlas, okolí a taky ty, kteří mě zabíjeli. Buď mi vráželi do trupu meč nebo nůž a já to vnímal, jako by to byla skutečnost, a pak byla jen tma a když jsem se vzbudil, byl jsem zpocený a třásl jsem se.“

Dále dodává: „Taky mě často přepadlo zoufalství a bezmoc, jako bych zůstal úplně sám, obklopen vším, lidmi, kteří říkají: ON JE VRAH, ZABIL, ZNIČÍME HO, ON TADY NEMÁ ŽÍT...“

Svůj čin Štefan v kontextu hříchu bezprostředně po jeho vykonání nevnímal. Věděl, že udělal, dle jeho slov, tu nejhorší věc a tížily ho výčitky. Průlom pohledu na hřích nastal v roce 2012, kdy započal svou víru.

„Skrze olomouckého kněze ve věznici Mírov jsem úplně poprvé navázal řeč s Ježíšem. Řekl jsem mu: „Ježíši, nikdy jsem v tebe nevěřil. Hlavně tomu, že jsi spravedlivý, protože jinak bys nedopustil to, co mne v životě zlého potkalo. Ale pokud mne máš opravdu rád a stojím ti za to, tak tu nyní před tebou stojím, se všemi hříchy a odpusť mi všechno, co jsem udělal zlého. Dej mi poznat tak, abych to věděl, abych to prostě cítil. AMEN!!“

Okamžik přijetí víry Štefan popisuje následovně:

„A v ten moment s knězovými rukami na hlavě, kdy v podivné věci pronášel slova, jsem úplně poprvé ucítil BOHA. Spíše mnou projel pocit blaženosti, energie a vichru. Cítil jsem nesmírnou úlevu, jako by všechna má tíha byla odňata a já se cítil lehký jako peříčko. Cítil jsem se úplně

radostně a už jsem se nechtěl vrátit zpět mezi vězně. Nechtěl jsem opustit ten proměňující pocit lásky, tepla a blaženosti. Velice mi tenkrát padaly slzy a nešlo to zastavit. Cítil jsem se jiný, čistý, nevinný. Od té doby jsem dostal vnitřní zrak dívat se na věci z obou stran. Co dělám hříšně, ať už ve slovech či činech, a jak by to viděl Bůh. Započala má cesta s Ježíšem.“

Na otázku, zda vnímá vězení jako místo usilující o nápravu člověka, uvádí, že chce-li být odsouzený slušný, možnosti se ve vězení nabízí. Odkazuje na civilní pracovníky, kteří se vězňům věnují. Sám poukazuje na potřebu odborné pomoci, aby byl připraven na život po výkonu trestu. Účel trestu spatřuje v uvědomění si vlastních chyb, nutnosti úvah o pochybení, kterého se dopustil, a o tom, jak docílit změny. Uvádí, že zda-li chce odsouzený docílit změny, je individuální záležitostí, o které si musí každý rozhodnout sám. Následně přiznává, že celý život bude žít s vědomím, že je vrah.

„Žít s vědomím, že se ze mne stal vrah, bude pro mne velmi těžké. Společnost má plné právo mnou opovrhout, a je pouze na mne, zda-li budu chtít žít slušně a aby časem společnost zjistila, že mohu mít šanci žít mezi lidmi.“

Štefan je schopen cítit vinu od útlého věku. Vybavuje si příhodu z dětství, kterou detailně popisuje, včetně pocitů provinilosti, které onehdy zažíval.

4.2.3.2. Percepce viny

Vinu a pocit viny prožíval Štefan bezprostředně po vykonání činu.

„Stala se ze mne zrůda, člověk přestal být člověkem, stal se vrahem. Byl to můj konec. Chtěl jsem si na sebe zavolat policii, koukal jsem do země, čas se pro mne zastavil. Srdce mi skoro vyskočilo z těla a tep mi šel cítit celým tělem. Udělal jsem to nejhorší a cítil se jako zvíře, netvor. Každopádně jsem v té době přestal být člověkem a zrušil jsem v sobě všechno to dobré, co tam bylo.“

Další projevy se začaly ohlašovat v cele zadržení, kde mu postupně docházely důsledky a dostavovaly se výše uvedené noční můry. V první řadě cítil vinu vůči své matce, jež byla první osobou, na kterou myslel. „Cítil jsem se nicotně, zatraceně, nehoden žít na tomto světě,“ uvádí. Měl v plánu matce napsat, aby na něj zapomněla. „Přivedl jsem ji do velké hanby, svou rodinu jsem pošpinil a potupil svým jednáním.“ Během

setkávání s vězeňským kaplanem a přijímáním víry začal svůj čin vztahovat i vůči Bohu. Svou vinu tak postupem času pociťoval ve vztahu k Bohu a několikrát se tázal sám sebe, jak je možné, že ho může Bůh milovat po tom, co provedl, a přijmout ho navzdory jeho vině. Svůj delikt označuje za porušení všech Božích přikázání, kterým zahanbil především samotného Boha.

Pocit viny popisuje jako odcizení, nehodnost, ať už bude kdekoliv, s kýmkoliv a v jakékoliv situaci. Někdy ho přepadají myšlenky, že není hoden života a nemá právo o ničem rozhodovat. „Cítím se na nejposlednějším místě u Boha a že se divím, proč mi dal šanci se změnit.“ Zatížení vinou vnímá ve svém životě jako velmi limitující. Je si vědom opovržení druhými, které bude muset v civilním životě snášet, nato však dodává, že to nemůže mít nikomu za zlé a že se bude snažit projevovat v sobě to dobré, aby ho společnost mezi sebe opět přijala. „Svět a lidé na něm nemohou za mé hříchy a má rozhodnutí konat zlé skutky. Vidět vše špatné, postavit se před sebe sama, s tou vši zručností a spatřit možnost se změnit, je volbou, kterou můžu přijmout nebo odmítnout,“ uvádí Štefan k pozitivnímu působení viny.

V návaznosti na otázku studu Štefan konstatuje, že je důvod pro to myslet si o něm, že je protřelý kriminálník, který nezná život a neumí ho žít. To označuje za svou ostudu a hanbu.

Na otázku, co vnímá jako závažnější důsledek trestného činu – vězení či označení za viníka, přijímá obě skutečnosti. Je si vědom trestu, který musí podstoupit a který je zasloužený. „Věřím-li, že Bůh je nanejvýš spravedlivý a je proti zlu, pak vím, že mne Bůh musí zastavit.“ Význam trestu v otázce viny shledává v poznání sebe sama a v zamyšlení se nad svým jednáním. Vězení i pocity viny Štefan popisuje jako otevření se do vlastních skutků, do minulosti, „vylitím špíny a bahna“, které v sobě nosil.

Doznání vlastní viny nebylo pro Štefana jednoduchým úkonem. Z velké části ze svého deliktu obviňoval druhou osobu (více kap. 4.2.3.3.). Mísily se v něm pocity nenávisti vůči sobě i druhému a toužil po pomstě. Přestože chtěl několikrát otevřít případ a vznést obvinění, svou vinu před vynesemím rozsudku doznal.

Štefan prostředí, ve kterém vyrůstal, vnímá jako to, co ho v jednání negativně ovlivnilo. Popisuje absenci výchovy a přípravy do života, minimum komunikace s otcem i matkou. Nejblíže mu byli spolužáci ze školy. Popisuje, že mnohokrát v životě slepě

důvěřoval a následně se zklamal. V jeho životě tak bylo mnoho pochyb o sobě a druhých, a tedy nezdravé vztahy, které ho dle jeho vyjádření dovedly k deliktu.

4.2.3.3. Zpracování viny

Štefan vinu, potažmo výčitky svědomí zažíval především v cele předběžného zadržení. Popisuje noční můry a uvádí, že svou vinu přenášel na druhé: „Než jsem přijel do věznice Mírov, hledal jsem ospravedlnění vůči mně v lidech, kteří figurovali v mém případě. Dával jsem vinu na ně, na všechno, co dělali oni a já se cítil jako mučedník, kterého zneužili ve svůj prospěch,“ uvádí. Dodává, že se cítil ublížený a využitý a nedokázal přijmout skutečnost, že by byl vinen. Své pocity vztahoval především k jeho bývalé družce, která se na činu podílela. Hovoří o údajné manipulaci a vině, za kterou stála ona, nikoliv on. Pocity hořkosti vůči bývalé družce jsou z jeho slov stále patrné, nicméně svůj podíl na skutku již plně uznává. Významný zlom nastal v momentu, kdy se ve vazební věznici setkal s tamním kaplanem, který jako první věřící člověk, kterého zde potkal, v něm probudil lítost a později díky němu poznal svou hříšnost.

Štefan není stoupencem žádné konkrétní církve, nicméně víra je pro něj silnou oporou, a to i v procesu uznání vlastní viny. Otázka, zda vyznal svou vinu prostřednictvím svátosti smíření, není bohužel zodpovězena. Dle jeho slov vnímá Boha „svým způsobem“ tak, jak mu v momentální situaci stav dovolí. Štefan uvádí moment vydání se Bohu, které nastalo v eskortním autobuse do Valdic. Popisuje, že zde svěřil Bohu veškeré své obavy z Valdic a vše nechal na jeho moci a lásce k němu. Byl ochoten přijmout vše jako zkoušku věrnosti Kristu. To, že ho zde nic zlého nepotkalo, přisuzuje své víře. V této souvislosti uvádí působení Boha, které každým dnem pociťoval více. Bůh je pro Štefana tím, kdo se ho rozhodl změnit.

Navzdory výše uvedenému a potvrzení, že vinu po několika letech ve vězení zpracoval, je z dopisní konverzace znatelné, že viny se Štefan zcela nezbavil. Uvádí, že vždy se bude cítit nehodně a odcizele, ať už bude kdekoliv a s kýmkoliv. Současně v úvodní korespondenci píše, že, pokud by to bylo možné, odsoudil by se za své skutky na popraviště.

Na otázku odpuštění Štefan uvádí, že v jeho případě není možné jít a prosit osobně o odpuštění. „Ze dvou žijících lidí jsem tu zůstal já, ten, který si od druhého člověka vzal to nejcenější, co měl. To se nemělo stát, a to si v sobě ponesu navždy. Překročil jsem poslední hranici, tu největší mez, která nikdy neměla být překročena.“ Přestože píše

o „přenesmírné milosti Boží, ničím nezasloužené, a přesto poskytnuté zcela zdarma, nakolik je slitovný Bůh s člověkem, kterého stvořil k obrazu svému,“ vinu vůči Bohu a oběti stále cítí. Poukazuje na potřebu pokání, uznání viny a prosbu o slitování a odpuštění. Nicméně z jeho odpovědí je patrné, že odpuštění a smíření s Bohem nedosáhl zcela. Otázka odpuštění sobě samému zodpovězena nebyla.

Štefan ve volném čase kreslí. Bohužel otázka vlivu tvorby na zpracování viny zodpovězena nebyla. Rovněž otázky odčinění a restorativních programů zodpovězeny nebyly.

4.2.3.4. Role odborných pozic v procesu zpracování viny

S kaplany se Štefan začal vídat již ve věznici Mírov. Popisuje, že čas od času zašel za tamějším katolickým jáhnem, se kterým započal cestu trvajícím dodnes a která je dle jeho slov důvodem, že ještě žije. Líčí, že během těchto setkání mohl poprvé otevřeně hovořit o svém skutku, přičemž ho doprovázely pocity hluboké hanby, hořkosti a zklamání ze sebe sama. Oceňuje, že kaplan pouze naslouchal. Tyto hovory vedly ke skutečnému uvědomění si vlastní viny a lítosti nad spáchaným deliktem. Za kaplanem docházel jeden den v týdnu. K důvodu návštěv kaplana jsme se bohužel v rámci dopisní korespondence nedostali. Štefan vyzdvihuje rok 2019 jako své nejdůležitější rozhodnutí v životě, kdy na shromáždění vězňů a čtyř církví došlo k setkání s konkrétním valdickým kaplanem, prostřednictvím kterého se začal přibližovat Bohu pravidelnými týdenními rozhovory, které spolu vedli. Kaplana vnímá jako prostředníka, díky kterému může přijímat to, co mu Bůh sděluje.

Otázky týkající se vězeňského personálu a jeho vlivu na Štefana zodpovězeny nebyly, nicméně v části korespondence Štefan uvádí, že ve věznici pracují zaměstnanci, kteří mohou být vězňům nápomocni. Program zacházení rovněž rozebrán nebyl.

5 Evaluace výsledků kazuistik

V nadcházejících řádcích je předložena výsledná interpretace získaných dat. Je na místě uvést, že výsledky výzkumu mohou dosahovat určitých limitů. V první řadě se jedná o nemožnost osobní komunikace, která je v každém případě autentičtější než dopisní korespondence, neboť vyžaduje okamžitou reakci. V dopisní komunikaci měli dotyční více času otázky promyslet. Lze se domnívat, že u některých odpovědí mohli používat pomocné materiály, např. Písmo svaté u definice hříchu. Další možnou slabinou byla nemožnost okamžité reakce ze strany zpracovatelky, která by byla vhodná pro upřesnění některých odpovědí či dovysvětlení otázek (např. otázka negativní svobody). Z důvodu časového horizontu nebyl k tomu vždy dostatek prostoru. Posledním limitem práce je neúplné zodpovězení všech otázek u kazuistiky č. 3. Nicméně i odstoupení od výzkumu či nemožnost v něm pokračovat je rizikem každého výzkumného projektu, které zpracovatel musí podstoupit.

Navzdory uvedeným limitům lze výsledky považovat za relevantní a zajímavé. Velkou měrou k tomu přispěla otevřenost a ochota dotazovaných podělit se o své názory, a ve všech případech jejich zájem přispět k výsledku, který může být pomocí druhým.

5.1. Percepce pojmů z teoretické části

Všichni tři odsouzení jsou schopni hovořit o morálce v souvislosti s volbou chování. Pro Michala se jedná o zásady slušného chování k lidem a ve společnosti. Jan ji označuje za soulad jednání s normami, ať už společenskými či právními, a současně za nezbytnost pro fungování společnosti. Štefan ztotožňuje morálku s náboženstvím, konkrétně s Desaterem, které je plné pokynů, jež jsou v koherenci s morálkou.

Na pojetí dobra a zla má každý z dotázaných individuální náhled, nelišící se však od popsané teorie. Michal ztotožňuje dobro, obdobně jako křesťanství, s Bohem. Zlo shledává ve vlastním egu. Jan v návaznosti na dobro hovoří o jednání, které je vedeno bez postranních úmyslů. Zlo označuje za skutky způsobující utrpení druhým, či jejich úkon na úkor bližních. Zde lze spatřovat analogii se zlatým pravidlem. Pro Štefana je dobro spojeno s láskou a jednáním, kdy člověk nekoná ve svůj prospěch a také z donucení. Zlo popisuje jako pýchu, nenávist, honbu za bohatstvím, což reprezentují smrtelné hříchy zmiňované v kapitole 1.6.

V kapitole 1.2. bylo uvedeno, že jednou z příčin kriminálního chování je slabé rozlišování mezi dobrem a zlem. Na základě získaných odpovědí jsou všichni tři dotazovaní schopni rozlišit a pojmenovat dobro, zlo a současně morální a amorální jednání.

Poměrně široce formulovanou otázku, kterou by bylo vhodnější vyjádřit úžeji, představoval dotaz na svobodu, jež může vést k negativnímu jednání (uváděný příklad holokaustu a formulace V. Frankla). Zajímavý náhled zastává Michal, neboť navzdory pobytu ve věznici se necítí nesvobodný, nýbrž na svobodě omezený. Negativita jeho svobody spočívá v nemožnosti volby vyhnout se lidem, se kterými se ve vězení stýkat nechce. Jan na dotaz odpovídá potřebou částečného omezení svobody, ať už sám sebou, ze strany legislativy nebo společenských norem, aby člověk omezil své touhy odporující normám. Tuto skutečnost pojmenovává jako negativní svobodu. Pro Štefana je negativní svoboda nebezpečím vyvěrajícím ze slova, což může vést k rozpoutání války. U posledního případu je patrná podobnost s Franklovou svobodou v podobě neomezené možnosti volby jednání (v tomto případě slova), které může vést k negativním skutečnostem (např. válka).

Svědomy a jeho projevy popsali všichni tři odsouzení v souladu s vybranými teoretickými náhledy. Obdobně jako sv. Augustin označuje Michal svědomí za vnitřní hlas. Michal doplňuje hlas ducha. Popisuje výčitky a obviňování, které se v jeho svědomí odehrávaly. Pro Jana je svědomí tzv. známkou normálnosti. Nevnímání svědomí označuje za projev zkaženosti. Současně vyzdvihuje jeho potřebu pro vnitřní proces uvědomění a následné nápravy. Pocity, které ve svědomí zažíval, popisuje primárně jako stud. Štefan své svědomí líčí jako výčitky, zlé sny, které ho několik nocí doháněly. Ve všech třech případech se tedy svědomí projevilo jako vnitřní hodnotící instance, ve které se odehrávaly negativní až bolestivé pocity. Ani jeden z dotázaných neoznačil svědomí za negativní skutečnost navzdory nežádoucím pocitům, kterým museli v souvislosti s ním čelit.

Michal, jakožto silně věřící člověk, popisuje hřích ve shodě s Katechismem – překročení Božího zákona Lásky, urážku Boha, odmítnutí Boží lásky. Jelikož nepovažuje svůj čin za úmyslný, neoznačuje jej za hřích, ale za chybu. V této souvislosti hovoří o Boží lásce, která mu pomohla delikt uchopit jako chybu a současně mu pomáhá nalézt správnou cestu. Michal současně neodmítá, že by nebyl hřešícím člověkem před

nástupem do výkonu trestu. Protože Jan není věřící, hřích nepopisuje a svůj čin za hřích nepovažuje, ale uznává, že pro věřícího člověka se hříchu dopustit mohl. Štefan zpočátku své jednání v kontextu hříchu nevnímal. Po nastoupení do věznice a přijetí víry se jeho pohled na delikt proměnil. Nyní hovoří o svém jednání jako o hříchu a současně popisuje zážitek, kdy z něj byl hřích Bohem sňat. V návaznosti na Boží odpuštění žádal o prominutí všech hříchů, kterých se kdy dopustil. Svou hříšnost tak přijal ve výkonu trestu.

Otázka trestu, především jeho funkce, odporuje teoretickému předpokladu vycházejícího z právního rámce. Dva odsouzení striktně odmítají vězení jako místo hodné nápravy a výchovy. Pro Michala má význam v uvědomění si vlastních pochybení, které pobyt ve věznici nabízí. Svůj trest spatřuje převážně ve vědomí, že chyboval. Odnětí svobody považuje za trest v souvislosti se spoluvězni, se kterými se musí stýkat a ke kterým se na několika místech negativně vyjadřuje. Doslova je označuje trestem od společnosti. Vězení však za místo hodné nápravy nepovažuje, spíše naopak. Uvádí absenci funkčních programů. Vyzdvihuje vlastní přístup, kterým člověk může dojít ke změně. Obdobně se o vězení vyjadřuje Jan. Uvědomění musí dle jeho slov dojít každý sám, protože věznice není místem, které by k tomu dopomáhalo. Vězení charakterizuje jako líheň kriminality, kde dochází k jejímu prohlubování. Ve vězení dle jeho mínění absentuje jakákoliv možnost rozvoje po intelektuální stránce. Jeho primární účel potvrzuje domněnku V. Kratochvíla, že trest v podobě odnětí svobody není o výchově, ale konkrétně o ochraně společnosti a eliminaci od kriminálních osob. Potrestání Jan shledává v odloučení od rodiny a blízkých, monotónnosti života a v omezení důstojnosti a lidskosti. Na několika místech označuje Jan vězení jako dluh, který společnosti splácí. V tomto označení se přibližuje F. Nietzscheho hovořícím o splatitelnosti dluhu v podobě trestu. Jediný Štefan se vyjadřuje k funkci vězení pozitivně, avšak dodává, že chce-li člověk docílit změny, je individuální záležitostí. Nevylučuje možnosti, které věznice a tamní personál nabízí. Účel vězení je obdobně jako u výše odsouzených v uvědomění si vlastních chyb. Za svůj trest považuje především život s vědomím, že bude do konce života vrahem.

Všichni tři odsouzení v souladu s teoretickým uchopením K. Jasperse považují za důležité vnitřní uchopení viny, které je nezávislé na výkonu trestu. Charakterizují ho jako vlastní rozhodnutí, ke kterému musí každý dospět sám. Již v úvodní komunikaci se

samovolně dotýkají problematiky restorativní justice, také nápravných programů, které Michal a Jan považují za zcela nedostatečné.

5.2. Percepce viny

V souvislosti s trestným činem, kterého se odsouzení dopustili, vyznali všichni tři svou vinu před orgány v trestním řízení. Odsouzení jsou schopni cítit vinu již od dětství. Ve svých dopisech popisují zážitek, kdy vinu pocítili poprvé. Michal a Jan striktně odmítají, že by jejich rodina a socioekonomické podmínky měly vliv na spáchání deliktu. Oba naopak popisují velice harmonické a dobře situované prostředí, ve kterém vyrůstali. V tomto ohledu nenaplnují teoretický předpoklad nefunkční rodiny a neuspokojivých podmínek jako zdroje kriminální činnosti. Jediný Štefan označuje svou rodinu za negativního původce. Píše o absenci výchovy, komunikace a přípravy do života.

Projevy viny jsou u všech třech odsouzených vědomé a vychází ze skutku, kterého se dopustili. Dodnes ji cítí Jan a Štefan. Bezprostředně po vykonání činu ji pocítoval Michal a Štefan. U Michala dokonce vedla k sebevražedným myšlenkám. Jan hovoří o pocitech viny ještě před vykonáním daného skutku a během něj. Nerad však přiznává, že bezprostředně po spáchání zločinu prožíval namísto viny uvolnění napětí.

K. Hilpert zmiňoval autority vůči kterým bývá vina pocítována. Všichni tři dotyční cítili vinu především vůči svým nejbližším. U Štefana a Jana se vina projevila především vůči jejich matkám, které dle jejich slov zklamali. Vzhledem k náboženskému založení se u Michala a Štefana dostavila vina také k autoritě Boha. Na rozdíl od výše uvedených Jan uvádí pocity viny vůči poškozeným. Všichni tři odsouzení popisují negativní pocity viny, kterým čelili. V souladu s tvrzením K. Hilperta se jednalo o pocity zděšení, zmaru a nenávisti sebe samého. U Michala a Štefana vina negativně ovlivňovala nejen spánek (Štefanovy noční můry), ale současně podřývala hodnotu jejich života (Michalovy sebevražedné myšlenky a Štefanovy pocity nehodnosti života). Pro Jana se vina dodnes projevuje především studem vůči sobě samému, rodině a společnosti.

Pocity viny vnímají jako limitují všichni tři odsouzení. Pro Štefana jsou do současnosti zdrojem výčitek a vědomí opovrženosti od společnosti, které bude muset čelit. Přesto však poukazuje na pozitivní působení viny, které spočívá v uvědomění si nutnosti změny a volby. Totožný názor zastává i Jan, pro kterého je vina natolik deprimující, že nic podobného nechce v životě již absolvovat. Michal k pocitům viny uvádí, že je nutné se

jich zbavit, neboť, pokud je člověk jednou v návaznosti na tíhu svého skutku pozná, již nejsou prospěšné. Důležitá je změna a ponaučení se. V tomto ohledu zaujímá Michal podobný náhled jako Jan a Štefan, avšak vinu již necítí. V návaznosti na teoretické východisko H. Staplese je u odsouzených vina přes její negativní působení shodně pojímána jako most vedoucí k nápravě. Ani jeden z dotazovaných vinu jako cestu k uvědomění a nápravě neodmítl.

Přestože je hranice mezi studem a vinou velice tenká, ani jeden z dotazovaných nepopírá, že by stud nevnímal. Na otázku, zda dotyční pocíťovali stud, odpovídají shodně ano. Michal stud vztahuje ke své rodině a pozůstalým. Silný stud dodnes zažívá Jan, a to především vůči své rodině, poškozeným a před společností. Je toho názoru, že se studu nezbaví do konce svého života. Štefan se stydí především před společností.

Jan a Michal se shodují, že tíha vlastní viny – označení za viníka a vědomí toho, co vykonali, je těžším důsledkem než trest samotný. Dle teoretického uchopení K. Jasperse se jedná o pocity morální viny vycházející z vlastního svědomí před vinou kriminální (samotný trest). Jan uvádí, že trest je dočasný, nicméně označení za viníka se již nezbaví. Obdobný náhled zastává Michal, nicméně ten na rozdíl od Jana vinu již nepocíťuje, a tudíž je v tuto chvíli pro něj tíživější pobyt ve vězení. Trest se tedy u něj přesunul do roviny kriminální. Pomyslnou střední cestu zaujímá Štefan, neboť přijímá obě skutečnosti jako příležitost otevření se své minulosti. Z výše uvedeného je patrné, že hodnotící instancí svých skutků jsou odsouzení samotní, vnímají-li vinu za závažný až závažnější důsledek svého činu než samotné vězení. U Jana a Štefana sehrává roli též pohled společnosti, ke které se v rámci dopisní komunikace několikrát vyjadřují a kterou budou muset přesvědčit o změně, jež dosáhli.

5.3. Zpracování viny

V otázce vyvíňování se jediný Michal nepřenášel vinu na druhé. Štefan a Jan se pokoušeli ospravedlnit své jednání. Štefan líčí pocity nenávisti a manipulace ze strany bývalé družky. Jan svůj přečin ospravedlňoval nekalými praktikami pojišťoven. Oba dva si časem vinu přiznali. Postoje Jana a Štefana korespondují s Tournierovou teorií snahy přesunout vinu na druhou osobu jako způsob úlevy či její potlačení.

Štefanovi, který vinu cítí i nadále, k jejímu přijetí pomohl kaplan, který ho přivedl k víře a se kterým dokázal otevřeně hovořit o svém přečinu. Právě otevření tématu,

podělení se o své myšlenky a pocity s druhou osobou uvádí psychoterapeut L. H. Staples jako zásadní v rámci procesu zpracování viny. Nezbytnost přijetí vlastní viny akcentuje jak Freud, tak Jaspers. Pro Štefana se jednalo o významný krok pro její uchopení. Hovoření o vině rovněž akcentuje Michal, který vinu již necítí. Avšak v závěru komunikace se vyjadřuje k tomu, že se bude pokoušet s ostatními vězni o jejich pocitech viny hovořit. Jan o svých pocitech viny hovoří, stále ji cítí a přijal ji ve věznici zcela sám.

Na otázku, zda je možné zbavit se viny po zbytek života, jednoznačně odpovídá Michal, pro kterého je vina tíživým skutkem, který není hodné si dále připomínat. Důležité dle jeho slov je poučit se. Zato Jan na rozdíl od Michala nepovažuje za zcela správné se viny zbavit, neboť mu má připomínat závažnost skutku, kterého se dopustil. Vnímá ji jako výstrahu. Štefan se nachází v procesu zpracování viny a uvádí, že se vždy bude cítit odcizele a nehodně, z čehož je patrné, že pocity viny v tuto chvíli považuje za nemožné odstranit kompletně. Jediný Michal potvrzuje teorii východních náboženství a křesťanství – potřebu zbavení se viny jako tíživé skutečnosti.

V procesu zpracování viny byla a je pro Michala a Štefana oporou silná víra v Boha. Michal vinu zpracoval prostřednictvím vlastních hovorů s Bohem. Štefanovi pomáhají rozhovory s kaplanem a současně individuální pojetí víry. Michal prožil odpuštění od Boha, kterému však předcházelo odpuštění sám sobě a druhým. V tomto náhledu vyvrací Hilpertovu tezi nemožnosti udělit odpuštění sobě samému a přiklání se s k papeži Františkovi a Kateřině Lachmanové. Štefan nahlíží na odpuštění od druhých skepticky, neboť v jeho případě není, kdo by mu odpustil. V návaznosti na odpuštění hovoří o Božím milosrdenství a schopnosti Boha odpouštět, nicméně z komunikace je patrné, že si tímto procesem stále neprošel. Na odpuštění sobě samému obdržel náhled nebyl, avšak z některých popisů (odsoudit sám sebe na popraviště, nehodnost života) lze usuzovat, že odpuštění sobě samému nedosáhl. Na odpuštění nahlíží také skepticky Jan, který jej vnímá jako důležité a rád by ho získal od společnosti a své rodiny. Odpuštění sobě samému striktně odmítá. K tomu dodává, že jsou skutky, které by se odpouštět neměly, aby se zamezilo jejich opakování. Současně vyzdvihuje „výhodu“ náboženství a roli Božího odpuštění, které může v tomto procesu pomoci.

Z výše uvedeného je patrné, že akt odpuštění vnímají všichni tři odsouzení jako významný, ať už se nese v psychologické či náboženské rovině, čímž se pochopitelně liší náhledy na odpouštějící authority.

Jednou z cest práce s úzkostmi vyplývajícími z viny je její umělecké ztvárnění. Michal, který ve věznici tvoří (skládá písně, kreslí), odmítá, aby něco jako vina vstupovalo do jeho tvorby. Upřednostňuje radost, se kterou tvoří. Skeptický ke konceptu je i Jan, jenž sice netvoří, ale předkládá zkušenost z věznice, kdy u ostatních odsouzených vídá ztvárnění toho, čeho se za mřížemi nedostává. Staplesova teorie je v tomto bodu vyvrácena. Přesto je nutné vzít v potaz, že tvorba je u odsouzených součástí volného času a není vedena odborníkem jako terapie.

Téma odčinění trestu je aktuální jak pro Michala, tak pro Jana (odpověď od Štefana chybí). Michal si uvědomuje, že není nic, co by vrátilo ztracený život, avšak velice stojí o setkání s rodinou zavražděného a zapojení se do jakékoliv dobrovolnické či jiné činnosti, kde by prostřednictvím své zkušenosti mohl druhým přispět k vyvarování se kriminálního jednání. V tomto bodu podporuje Staplesovu teorii touhy vrátit „něco“ společnosti zpět a být nápomocný. Také Jan je otevřen jakékoliv příležitosti odčinění, avšak v tuto chvíli neví, čím by svou vinu odčinil.

Michal i Jan projevíli zájem o programy restorativní justice. Jan prošel programem 3 Z zaměřeným také na přijetí viny. Nejvíce ho zasáhly zpovědi ostatních odsouzených. Michal se žádného programu nezúčastnil, ale rád by jej podstoupil, a to i v roli osoby, která může být nápomocna druhým. Z odpovědí obou odsouzených je patrné, že restorativní programy by byly dotýcnými vězni žádané, avšak absentují možnosti, na což odsouzení reagují již v úvodní komunikaci kriticky.

5.4. Role odborných pozic v procesu zpracování viny

Michal vyhledal vězeňské kaplany cíleně. Přestože se s vězeňským kaplanem i nadále setkává, ve zpracování viny mu nápomocen nebyl. Uvádí, že s ostatními zaměstnanci VS ČR má dobré vztahy, avšak žádný mu s uchopením viny nepomohl. S vinou se vyrovnal sám prostřednictvím vlastní víry. Janovo setkávání s vězeňským kaplanem probíhalo a probíhá prostřednictvím jeho pracovního zařazení. Velice si cení vřelého přístupu kaplana, se kterým pravidelně hovoří, avšak v otázce viny explicitní pomoc neuvádí. Významná pro něj byla pomoc s uchopením naděje do budoucnosti, kterou vnímá jako důležitou pro práci s vinou. Obdobně jako Michal se Jan vyjadřuje pozitivně k zaměstnancům VŘ ČR, nicméně nikoliv v intencích práce s vinou.

Pro Štefana je na rozdíl od ostatních odsouzených role vězeňského kaplana stěžejní. Prostřednictvím společných rozhovorů přijal víru a poznal dotek Boha. Uvádí, že díky společným hovorům pochopil svou hříšnost a přijal vinu. Pravidelná setkávání s kaplanem jsou pro něj klíčová v prohlubování víry. Navzdory této cestě, kterou nastoupil, stále hovoří o vině v přítomném čase a nadále trpí výčitkami. Otázka, proč kaplana vyhledal, nebyla zodpovězena.

K programu zacházení, jehož náplní je i výchovná a nápravná funkce, jsou odsouzení skeptičtí. Michal i Jan shodně uvádí, že se jedná spíše o výplň volného času a připojují aktivity, jako je sledování televize, fotbal, šipky. K nápravné funkci je kritický především Jan, který opakovaně uvádí, že vězení nenabízí odpovídající mechanismy pro možnost nápravy, spíše naopak. Otázky na program zacházení a role personálu v procesu zpracování viny zodpovězeny u Štefana nebyly. Štefan se však k personálu vyjadřuje pozitivně.

Závěrem této kapitoly lze konstatovat, že nejvýraznější vliv na duševní stránku odsouzených měla pozice vězeňského kaplana. U Štefana hrála a nadále sehrává významnou roli v procesu práce s vinou.

6 Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl zmapovat problematiku viny a možnosti jejího zpracování u osob ve výkonu trestu. Toto etické téma prostupující do sféry náboženské a dalších vědních oborů bylo reflektováno jak z teoretického, tak praktického úhlu pohledu. První část práce představila stěžejní pojmy úzce související s tématem viny. Následující teoretická východiska se věnovala konceptu viny a způsobu práce s ní. Vzhledem k zaměření tématu na odsouzené osoby bylo nezbytné pohlédnout na vězeňský systém ČR a možnosti, které pro práci s vinou nabízí. Tato teoretická východiska vyústila v sestavení souboru otázek, které byly prostřednictvím dopisní korespondence položeny třem osobám v dlouhodobém výkonu trestu.

Všichni tři odsouzení prokázali orientaci v pojmech souvisejících s tématem viny. Byli schopni definovat morálku, ať už v návaznosti na normy stanovené společností či náboženstvím. To samé se ukázalo v jejich pojetí dobra a zla, které rovněž souviselo s náboženstvím, konkrétně křesťanstvím, či zlatým pravidlem. Pro práci podstatné téma svědomí ukázalo shodu s teoretickými předpoklady, neboť u všech tří odsouzených působilo jako hodnotící instance jejich skutků projevující se reflexí deliktů, konkrétně výčitkami a obviňováním. Ve dvou případech došlo až na sebevražedné myšlenky. Otázka hříchu byla položena pouze věřícím, přičemž jeden odsouzený delikt za hřích považoval a současně se doznal, že prostřednictvím prosby o odpuštění byl z něj sňat. Druhý odsouzený přečin označil za chybu, neboť nebyl vykonán úmyslně. Jediné téma, které výrazně odporovalo teorii, je funkce trestu vycházející z právního řádu ČR. Přestože zákon hovořil o nápravném a výchovném smyslu, dva odsouzení striktně odmítli vězení jako místo hodné nápravy. Uvedli nedostatek programů a negativně popsali kriminální prostředí, které spíše prohlubuje sklony k páchání kriminality. Všichni tři odsouzení byli zajedno s teoretickou hypotézou, že vina je osobní záležitostí každého jedince nezávislá na udělení trestu.

Navazující praktická část se věnovala individuálnímu uchopení viny. Všichni tři odsouzení svou vinu demaskovali a cítili ji či ji stále pociťují. Jeden odsouzený cítil vinu již před vykonáním skutku, u zbylých se dostavila záhy po deliktu. Pocity, které odsouzení popisovali, se týkaly výčitek, nočních můr, sebevražedných myšlenek, pocitů méněcennosti a nehodnosti. Současně všichni potvrdili, že cítí stud. Stud a vina se shodně

projevovaly před rodinami a blízkými, společností a u obou věřících před Bohem. Všichni obdobně vnímali vinu jako limitující pro výčitky, které zažívali nebo stále prožívají. Současně se shodli, že díky pocitům viny může nastat uvědomí a změna jednání. Její pozitivní působení v souladu s teoretickým předpokladem nevyloučil ani jeden z dotázaných.

Všichni odsouzení svůj trest přijali. Dva přiznali, že označení za viníka je pro ně tíživé, v jednom případě tíživější než trest samotný. Jeden odsouzený svou vinu již zpracoval a je toho názoru, že došlo ke změně jeho smýšlení. Trest tak považuje za zbytečný a v tuto chvíli pouze tíživý. Třetí odsouzený tíži trestu a viny nerozlišoval.

Zásadní téma zpracování viny potvrdilo množství teoretických předpokladů. Významnou roli ve zpracování viny sehrálo náboženské smýšlení, které bylo ve dvou případech naprosto klíčové. V jednom případě se podařilo díky intimnímu vztahu s Bohem vinu přijmout a zpracovat. Ve druhém případě dotyčný našel víru až ve věznici a kráčí po cestě, na které s vinou stále pracuje. Třetí odsouzený vinu cítí a nepovažuje za správné se jí kompletně zbavit, neboť ji vnímá jako výstrahu do dalšího života. V této souvislosti je důležitý pohled na vinu vyplývající z východních náboženství, kdy má být od viny do konce života upuštěno. Pouze v jednom případě došlo k potvrzení teze. Zajímavá byla otázka vyvíňování se, které dle teorie bývá častou reakcí na vinu. Ve dvou případech došlo k doznání přenášení viny na druhé, než byla zcela přijata.

V rámci zpracování viny se ukázal pro všechny odsouzené důležitý akt odpuštění. Náhledy na odpuštění se lišily v návaznosti na náboženské vyznání. Pro křesťany byla stěžejní autorita Boha. Všichni se však shodli, že odpuštění žádají primárně od svých rodin a blízkých. Odlišný náhled byl patrný na téma odpuštění sobě samému. Jeden odsouzený pociťoval potřebu odpustit sám sobě, druhý odpuštění sobě samému považoval za neadekvátní. Třetí otázku nezodpověděl.

V nadcházejících tématech byly získány odpovědi pouze od dvou dotazovaných. Shodli se jak v náhledu na tvorbu, která je ve zpracování viny neovlivnila, tak v otázce odčinění, které vnímali jako důležité a, o které znatelně stáli. Oba byli otevřeni jakékoliv příležitosti svou vinu odčinit. Závěrečná otázka se týkala restorativní justice, ze které vyplynulo, že v tamější věznici jsou velmi omezené možnosti. Oba by rádi možné

programy podstoupili, a to navzdory skutečnosti, že jeden odsouzený vinu již necítí a druhý ji považuje ve svém životě za výstrahu.

Poslední soubor otázek se týkal českého vězeňského systému a osob, které se podílejí na práci s vězni. Ve všech třech kazuistikách se jako zásadní ukázala osoba vězeňského kaplana nehledě na praktikování víry. V jednom případě sehrála významnou roli. U ostatních dvou byla a je silnou oporou, avšak práce s vinou se explicitně netýkala. Ostatní pozice nebyly v procesu zpracování viny zásadní, stejně jako program zacházení, který se ukázal jako naprosto nerelevantní pro duševní stránku odsouzených.

Závěrem lze konstatovat, že pro osoby v odnětí svobody představuje vina zásadní problematiku, ať už jde o její negativní či pozitivní projevy. Výzkum potvrdil, že od negativního působení vede linie k pozitivnímu přínosu, který je cestou k uvědomění, přijetí, a nakonec ke zcela klíčové nápravě, na čemž se shodli všichni tři odsouzení. Přestože existuje řada způsobů, jakými lze s vinou pracovat, stěžejní je ochota ji uchopit a nelehkému procesu se otevřít. Nápomocný může být například vztah k duchovní autoritě, tedy náboženské vyznání, jak ukázal výzkum, či různé psychologické postupy nebo restorativní programy.

Ačkoliv se v českém vězeňském systému a trestním právu vyskytuje řada nedostatků, které souvisí s tématem nápravy a následné recidivy, je nutné zdůraznit, že vina je především individuální záležitostí jedince, kterou v první řadě musí odsouzený mít zájem uchopit. Jak se všichni tři odsouzení shodli, jedná se o vlastní rozhodnutí, ke kterému musí každý dospět individuálně.

7 Seznam použitých zkratk

MVS – Mezinárodní vězeňské společenství, z.s

NZ – Nový zákon

PMS – Probační a mediační služba

SZ – Starý zákon

VDP – Vězeňská duchovenská péče, z.s.

VDS – Vězeňská duchovní služba

VZ ČR – Vězeňská služba České republiky

8 Seznam literatury

AKVINSKÝ, Tomáš. *Theologická suma*. Olomouc: Edice Krystal, 1937. ISBN neuvedeno.

AMBALU, Shulamit et. al. *Kniha náboženství*. Praha: Knižní klub, 2015. ISBN 978-80-242-5179-0.

ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-371-4.

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: ZVON, 1994. ISBN 80-7113-111-3.

ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 3. nezměněné vydání. Praha, Petr Rezek, 2009. ISBN 80-86027-29-5.

CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Praha: ZVON, 1996. ISBN 80-7113-170-9.

CRAIGHEAD, W. Edward, NEMEROFF, B. Charles. *The Concise Corsini Encyklopeida of Psychology and Behavioral Science*. 3. vydání. New Jersey, John Wiley and Sons, 2014. ISBN 0471 22036-1.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice. *Hledání universální etiky: Nový pohled na přirozený zákon*, překlad a úvodní studie: POSPÍŠIL, C. V. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-468-2.

DRAHOŇOVSKÝ, Jan a Hana BULAVOVÁ. Vězeňský vychovatel očima svých svěřenců. *Bezpečnostní teorie a praxe* 2020, č. 3, s. 25-46.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení. II, od Gautamy Buddhy k triumfu křesťanství*. 2. opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2013. ISBN 978-80-7298-289-9.

EPIKUROSOVÉ. *Myšlenky o štěstí a mravnosti*. Praha: Edice Akropolis, rok neuveden. ISBN neuvedeno.

FERNÁNDEZ, Aurelio. *Fundamentální morálka*. Pardubice: Axis, 2013. ISBN 978-80-903864-6-4.

FIRSTOVÁ, Jana, ed. *Zločin a trest v 21. století: aktuální témata trestní politiky a trestního práva: pocta Heleně Válkové*. Praha: IFBM – Institut forezních, bezpečnostních studií a managementu, 2021. ISBN 978-80-270-9672-5.

FRANKL, E. Viktor a Pichas LAPIDE. *Bůh a člověk hledající smysl*. Brno: Cesta, 2011. ISBN 978-80-7295-137-6.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Amoris lætitia (AL): Radost z lásky: posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-225-5.

FURGER, Franz. *Etika seberealizace, osobních vztahů a politiky*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1061-0.

HABÁŇ, Metod. *Přirozená ethika*. Olomouc: Dominikánská Edice Krystal v Olomouci, 1944. ISBN nevedeno.

HALÍK, Tomáš. *Noc zpovědníka, paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-777-6.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2. dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. ISBN 80-86708-05-5.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

HILPERT, Konrad. *Základní otázky křesťanské etiky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2017. ISBN 978-80-7325-442-1.

HLADÍKOVÁ, Alice. *Pedagogové a psychologové v českých věznicích. Historická penologie 2017, roč. 15, č. 1, s. 2-68. ISSN 2533-803X.*

- HOBBS, Thomas. *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1988. ISBN 25-087-88.
- HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-642-0.
- JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.
- JASPERS, Karl. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá fronta, 1969. ISBN nevedeno.
- Jeho Svatost dalajlama. *Etika pro nové milénium*. Praha: Pragma, 1999. ISBN 80-7205-788-X.
- Jeho Svatost Dalajlama. *Probuzení mysli a osvícení srdce*. Praha: Pragma, 1997. ISBN 80-7205-472-4.
- JOURNET, Charles. *Promluvy o milosti, o eucharistii, o Marii o Duchu svatém*. Praha: Krystal OP, 2013. ISBN 978-80-87183-57-1.
- JŮZL, Miloslav. Penitenciariстика jako věda. *České vězeňství 2021*, č. 1, s. 41-43.
- KANDERT, Josef. *Náboženské systémy: Člověk náboženský a jak mu rozumět*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-7392-6.
- KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-021-8.
- KATCHADOURIAN, Herant. *Guilt: The Bite of Conscience*. Stanford: Stanford University Press, 2010. ISBN 978-0-8047-6361-5.
- Katolický katechismus. Život z víry*. Janov nad Nisou: Civitas, 1995. ISBN 80-902086-0-6.
- KOCIAN, Matúš. *Etika životního prostředí*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7458-067-3.

- KOCVRLICHOVÁ, Marta. *Vina*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-684-8.
- Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- KOUŘIL, Jaroslav. *Etika všeobecná*. Praha-Litoměřice: Římskokatolická Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze – Litoměřicích, 1962. ISBN neuvedeno.
- KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2985-4.
- KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3.
- KREJČÍ, František. *Positivní etika jakožto mravouka na základě přirozeném*. Praha: Jan Laichter, 1922. ISBN neuvedeno.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *O odpuštění s J. Křivohlavým*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-928-X.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Positivní psychologie, Radost, naděje, odpuštění, smiřování, překonání negativních emocí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-835-X.
- KUŤÁKOVÁ, Eva a Václav MAREK a Jana ZACHOVÁ. *Moudrost věků*. Praha: LEDA, 2018. ISBN 978-80-7335-548-7.
- KÝR, Aleš. Působení duchovních a řeholníků v historii českého vězeňství. *Historická penologie* 2013, č. 1, s. 1-60.
- LACHMANOVÁ, Kateřina. *Vězení s klíčem uvnitř*. 3. přepracované vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7195-594-8.
- LATA, Jan. *Smysl trestu*. Praha, 2006. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra trestního práva. Vedoucí práce prof. JUDr. Oto Novotný, CSc.
- LAWRENCE, H. Staples. *Vina – Prométheovský úděl*. Praha: Portál, 2006. ISBN 978-80-262-1040-5.

LOTAR, Petr. *O smyslu života: Ze života a díla Alberta Schweitzera*. Praha: Primus, 1995, s. 46. ISBN 80-85625-44-X.

MARTINEK, Michael. *Přehled křesťanských církví a jejich aktivit v ČR*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1116-7.

MARTINEK, Michael. *Duchovní služba ve věznicích*. Osobní archiv Michaela Martinka, 2022.

NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. 2. opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2019. ISBN 978-80-7298-369-8.

JAN PAVEL II. *Veritatis Splendor (VS)*. Praha: ZVON, 1994. ISBN 80-7113-114-8.

PECK, M. Scott. *Dále nevyšlapanou cestou: nekonečná pouť duchovního růstu*. 2. vydání. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0295-6.

PINCKAERS, Servais. *Prameny křesťanské morálky*. Praha: Krystal OP, 2022. 2. vydání. 978-80-7575-120-1.

POSPÍŠIL, Václav Ctirad. *Ježíš z Nazareta, pán a spasitel*. 3. vydání. Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 978-80-71195-394-4.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002. ISBN – 80-7178-547-4.

SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-372-5.

SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o., 2014. ISBN 978-80-7429-223-1.

SOUKUP, Emilián a Artur PAVELKA. *Úvod do Summy theologické*. Olomouc: Krystal OP, 1941.

ST I, q. 6, a. 3.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7.

ŠPINKA, Štěpán, Lenka KARFÍKOVÁ, Ondřej KRÁSA, Vladimír MIKEŠ, Václav NĚMEC a Karel THEIN. *Přístupy k etice I*. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-430-5.

TANGNEY, J. Price. Recent Advances in the Empirical Study of Shame and Guilt. *The American Behavioral Scientist* 1995, roč. 38, č. 8, s. 1132-1145. ISSN 0002-7642.

TOURNIER, Paul. *Vina*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-40-6.

VÁCHA, Marek Orko, Radana KÖNIGOVÁ a Miloš MAUER. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0.

VELLA, Elias. *Ježíš – lékař duše i těla*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství: 2016. ISBN 978-80-7566-005-3.

VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-07315.

VINTEN, Robert. Wittgenstein, Guilt And Western Buddhism. *Contemporary Buddhism* 2021, roč. 21, č. 1-2, s. 284-303. DOI: <https://doi.org/10.1080/14639947.2021.1965298>

VODÁKOVÁ, Alena. *Viníci a soudci*. Praha: Slon, 1997. ISBN 80-85850-52-4.

WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: ZVON, 1998. ISBN 80-7021-292-6.

WILLIAMS, Paul a Anthony TRIBE. *Buddhistické myšlení: úplné uvedení do indické tradice*. Praha: ExOriente, 2011. ISBN 978-80-904246-8-5.

Elektronické zdroje

Duchovní služba. Vězeňská služba České republiky. Generální ředitelství. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-03-24]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1><https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1>

Duchovní služba. Vězeňská služba České republiky. Generální ředitelství. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-03-24]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1><https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1>

Gaudium et spes (GS). *La Santa sede Francesco* [online]. 1965 [cit. 2022-02-11]. Dostupné z: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

Nářízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 26/2006. Nářízení č. 67, kterým se vyhláší Dohoda o duchovní službě. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/dohoda-o-duchovni-sluzbe.pdf>

JOHNSTONE, Gerry a Esther KLAASSENOVÁ. Příručka projektu Building Bridges. *Mezinárodní vězeňské společenství, z.s.* [online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: https://mvs.cz/prirucka-projektu-building-bridges/#_Toc447792801.

Kaplani – VDPČR. *Vězeňská duchovenská péče* [online]. [cit. 2022-03-24]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/kaplani/>

Katechismus katolické církve [online].

Mediace mezi obětí a pachatelem. *Probační a mediační služba* [online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/12/letak_mediace.pdf

Naše činnost – VDPČR. *Vězeňská duchovenská péče* [online]. [cit. 2022-03-24]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/o-nas/>

Restorativní programy. *Restorativní justice* [online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/>

Sankce. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [online]. 2017 [cit. 2022-02-03]. Dostupné: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sankce>

Sociální práce ve vězenství. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-nove-sedlo/clanky/detail/socialni-prace-ve-vezenstvi>

SKOBLÍK, Jiří. Nova et vetera pro zpovědníka. Vina v spektru oborů. *Katolická teologická fakulta univerzity Karlovy*. [online]. 1999 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: http://ktf.cuni.cz/~skoblik/km_puvodni/vina.htm

Tisková zpráva. *Prison Fellowship International* [online]. 2021 [cit. 2022-03-04]. Dostupné z: https://mvs.cz/wp-content/uploads/2022/02/V%C4%9Bz%C5%88ova-cesta_tiskov%C3%A1-zpr%C3%A1va-PFI-k-v%C3%BDzkumu-Baylorovy-univerzity.pdf

UNODC. *Průvodce restorativními programy*. 2. vydání Vídeň: Organizace spojených národů, 2020. [online]. 2020 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/08/PROHLEDNOUT-PRUVODCE-RESTORATIVNIMI-PROGRAMY.pdf>

VACURA, Miroslav. *Přirozený zákon ve filosofii 20. století a jeho zdroje*. E-LOGOS [online]. 2011, 18(1), s. 1-20 [cit. 2022-02-04]. ISSN 12110442. Dostupné z: [doi:10.18267/j.e-logos.313](https://doi.org/10.18267/j.e-logos.313).

VEYLANSWAMI, Satguru Bodhinatha. *No Guilt, Do Penance, Live Joyously*. Kauai's Hindu Monastery [online]. 2012. [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: https://www.himalayanacademy.com/view/bd_2012-8-26-no-guilt-do-penance-live-joyously

Vina. *Biblický slovník Adolfa Novotného* [online] 2017. [cit. 2022-01-30]. Dostupné z: <https://biblickyslovník.pleva.info/#vina>

Vnímám i Tebe. Lektorský manuál. Praha: Probační a mediační služba, 2020. [online] 2020. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_KSII_Skolici_manual_pro_skoleni_skolitelu_VIT_2_00819.pdf

Vyhláška č. 345/1999 Sb. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-13]. Dostupné z: <https://www.citace.com/blog/legislativa-1>

Zákon 563/2004 Sb. Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-04-09]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Zákon č.140/1961 Sb. Trestní zákon. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140>

9 Přílohy

Příloha č. 1: Soubor položených otázek

Percepce pojmů z teoretické části

1. Co pro Vás znamená jednat v souladu s morálkou?
2. Co pro Vás znamená dobro a dobré jednání?
3. Co pro Vás znamená zlo? Může být podle Vás v něčem svoboda negativní?
4. Čím je pro Vás svědomí a jak se u Vás projevilo/projevuje?
5. Vnímáte svůj čin v kontextu hříchu?
6. Považoval jste se za hříšného před činem nebo až po činu? Jak se proměnil Váš pohled na hřích? (pokud na výše uvedenou otázkou dáte ne, nemusíte zde odpovídat).
7. Je pro Vás vězení místem, které usiluje o nápravu člověka?
8. Jaký je podle Vás primární účel výkonu trestu? V čem spatřujete svůj trest?
9. Kdy jste poprvé pocítil vinu?

Percepce viny

1. Vůči komu pocítujete vinu v souvislosti s činem?
2. Pocítujete vinu vůči Bohu či jiné náboženské/spirituální autoritě? Bylo tomu tak vždy? Jak se to projevuje? (pokud odpovíte už v otázce č. 1, netřeba zde rozvádět)
3. Pro věřící: Váš současný pocit viny (pokud stále přetrvává) se pojí s konkrétním činem nebo skutečností, že jste hříšný člověk dle křesťanské tradice?
4. Zažíval/zažíváte jste stud v souvislosti s Vaším činem? Pokud ano, před kým se projevoval/projevuje?
5. Jak se u Vás projevují pocity viny? Uvědomoval jste si je bezprostředně po spáchání trestného činu?
6. Je pro Vás pocit viny limitující? Dají se v tomto pocitu nalézt i pozitiva?
7. Co je pro Vás závažnějším důsledkem Vašeho činu – trest (vězení) nebo zatížení vlastní vinou/označení za viníka.
8. Doznal jste svou vinu před orgány veřejné moci?
9. Ovlivnilo prostředí, ve kterém jste vyrůstal, Váš čin?

Zpracování viny

1. Vyznal jste svou vinu prostřednictvím svátosti smíření/zpovědi? Jak v této souvislosti vnímáte Boží odpuštění? Myslíte si, že by Vám v budoucnosti něco jako svátost smíření mohlo pomoci k vypořádání se s vlastní vinou?
2. Východní náboženství označují pocit viny za neprospěšný. Jedinec jej má odstranit (pomocí rituálů, meditací, darováním obětí bohům) a už se k němu nevracet, aby mohl jít dál. Cítíte, že je (bude) pro Vás možné nevracet se k vině?
3. Potlačoval jste svou vinu či jste ji přenášel na jinou osobu?
4. Kdy a v jakém momentu jste poprvé přijal svou vinu?
5. Ve věznici tvoříte. Je tvorba terapií pro zpracování viny? Odráží se pocity viny ve Vaší tvorbě?
6. Cítíte potřebu svou vinu odčinit, např. zapojením se do dobrovolnické činnosti, hovořit o své zkušenosti veřejně či jiným způsobem?
7. Pociťujete potřebu, aby Vám bylo uděleno odpuštění? Pokud ano, od koho?
8. Byl jste seznámen s možnostmi restorativní justice (programy)? Podstoupil jste některý? Měl byste o ně zájem? (zaslán přehled zpracovaných programů v kapitole 2.3.3.)

Role odborných pozic v procesu zpracování viny

1. Jaká je/byla Vaše motivace setkávat se s vězeňským kaplanem? Pomohl Vám s uchopením a zpracováním viny?
2. Byl/je Vám program zacházení nápomocný v procesu zpracování viny?
3. Který z odborných zaměstnanců vězeňské služby Vám byl nápomocen v procesu zpracování viny a jak?

Doplňující otázky

1. Víte o něčem, co by pomohlo ke zpracování viny, kterou pociťujete? (Jan)
2. Jak na Vás působil program nápravy, kterého jste se zúčastnil a který popisujete? (Jan)
3. Odpustil jste sám sobě? (Jan, Michal)